

**BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

Çiğdem CAN KAYNAK

**KUR’AN-I KERİM ÇERÇEVESİNDE HZ. PEYGAMBER’İN EĞİTİM
YÖNTEMLERİ VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman OKUYAN**

BAYBURT – 2013

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman OKUYAN danışmanlığında, Çiğdem CAN KAYNAK tarafından hazırlanan bu çalışma 25/07/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman OKUYAN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kenan ŞAHİN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

.... /07/2013

Doç. Dr. Selahattin KAYNAK

Enstitü Müdürü

25/07/2013

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **“Kur’an-ı Kerim Çerçevesinde Hz. Peygamber’in Eğitim Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri”** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Bayburt Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Teziminyıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

25.07.2013

Çiğdem CAN KAYNAK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
KISALTMALAR	III
ÖNSÖZ	V

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ VE ÇERÇEVESİ.....	1
II- EĞİTİM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ.....	3
A. EĞİTİMİN TANIMI	3
B. EĞİTİMİN AMAÇLARI/HEDEFLERİ	5
C. İNSANIN EĞİTİME OLAN İHTİYACI.....	7
D. DİN VE EĞİTİM.....	7
1. Dinin Tanımı	7
2. Dinin Kişi ve Toplum Üzerindeki Etkileri	9
3. Din Eğitimi	10
a. Din Eğitiminin Gerekliği	12
b. Din Eğitiminin Hedefleri.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'E GÖRE EĞİTİM

1.1. KUR'AN'A GÖRE EĞİTİM-ÖĞRETİMİN ÖNEMİ	17
1.2. KUR'AN'IN İNSANI EĞİTİRKEN KULLANDIĞI İLKE VE METODLAR....	19
1.2.1. Eğitimin Belli Bir Amaca Yönelik Olması.....	21
1.2.2. İsteklilik	23
1.2.3. Eğitimde Seviye Farklılığını Göz Önünde Bulundurmak ve Tedrici Bir Yol Takip Etmek.....	25
1.2.3.1. Somuttan Soyuta/Müşahhasan Mücerrede İlkesi	28
1.2.3.2. Kolaydan Zora İlkesi	30
1.2.3.3. Bilinenden Bilinmeyene İlkesi.....	31
1.2.4. Doğru Zamanda Doğru Tavrı ile Güzel Söz Söylemek	33
1.2.5. Tekrarlardan Yararlanmak.....	36
1.2.6. Örnek Olaylardan/Mesellerden Yararlanmak.....	39

1.2.7. Soru Sorma Yöntemiyle Dikkatleri Çekmek	42
1.2.8. Model Olmak veya Model Almak	44
1.3. KUR'AN'DA EĞİTİMİN HEDEFLERİ	50
1.3.1. Kısa ve Uzun Vadeli Hedefler	51
1.3.2. Bireysel ve Toplumsal hedefler	53
1.4. KUR'AN'A GÖRE EĞİTMEN-ÖĞRETMEN.....	55
1.4.1. Yüce Allah.....	55
1.4.2. Peygamberler.....	57
1.4.3. Diğer Öğreticiler.....	59
1.5. KUR'AN'A GÖRE EĞİTİLEN-ÖĞRETİLEN.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

HAZRET-İ PEYGAMBER'E GÖRE EĞİTİM

2.1. HZ. PEYGAMBER VE EĞİTİM	65
2.1.1. Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitimi	66
2.1.2. Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitimi	70
2.1.3. İslam Tarihi Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitimi	72
2.2. HZ. PEYGAMBER'İN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN EĞİTİMCİ YÖNÜNE ETKİLERİ	75
2.2.1. Fasîh ve Belîğ Anlatıma Sahip Olması	76
2.2.2. İnançlı ve Gayretli Kişiliğe Sahip Olması	79
2.2.3. Güvenilir ve Doğruluk Sahibi Olması	81
2.2.4. Affedici Kişiliğe Sahip Olması	84
2.2.5. Sabırlı ve Hoşgörülü Kişiliğe Sahip Olması	87
2.2.6. İkna Kabiliyetine Sahip Olması	91
2.2.7. Kolaylaştırıcı Kişiliğe Sahip Olması ve Usandırması	92
2.2.8. Muhatabına Güven ve Değer Veren Kişiliğe Sahip Olması	95
2.2.9. Farklı Düşüncelere Açık ve Kuşatıcı Kişiliğe Sahip Olması	97
2.2.10. Bilgi Sahibi Olmaya Önem Vermesi	100
2.2.11. Yumuşak Huylu ve Alçakgönüllü Olması	102
2.2.12. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olması	105

2.3. HZ. PEYGAMBER'İN İNSANLARI EĞİTİRKEN KULLANDIĞI YÖNTEMLER VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....	107
2.3.1.Yaparak Yaşayarak Eğitmesi	107
2.3.2.Tedrici Bir Yol Takip Etmesi	109
2.3.2.1. İçerikte Tedricilik.....	109
2.3.2.2. Metotta Tedricilik.....	111
2.3.3. Kişisel Farklılıkları Göz Önünde Bulundurması	112
2.3.4. Karşılıklı Diyalog Kurması ve Soru Sorma Yöntemini Kullanması	115
2.3.5. Teşbih ve Örneklendirme Yöntemini Kullanması	118
2.3.6. Kıssalardan Faydalanması	122
2.3.7. Tekrarlardan Faydalanması	125
2.3.8. Beden Dilini Kullanması	126
SONUÇ	131
KAYNAKÇA	136
ÖZGEÇMİŞ.....	147

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KUR'AN-I KERİM ÇERÇEVESİNDE HZ PEYGAMBER'İN EĞİTİM
YÖNTEMLERİ VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ
Çiğdem CAN KAYNAK
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman OKUYAN
2013, 147 Sayfa

Jüri : Prof. Dr. Selçuk COŞKUN
: Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman OKUYAN
: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kenan ŞAHİN

Bu çalışma, Kur'an-ı Kerim çerçevesinde Hz Peygamber'in eğitim-öğretim yöntemlerini ve uygulama örneklerini konu edinmektedir.

Çalışmamızın amacı, günümüzde eğitimci pozisyonunda bulunan herkesi, Hz. Peygamber'in, yaşadığı dönemde üstlendiği eğitimcilik misyonu gereği sergilediği tavır ve davranışlardan ve söylediği sözlerden haberdar etmektir. Zira O'nun Kur'an-ı Kerim'den aldığı ilham ile sunduğu eğitim-öğretim faaliyetlerinin ve bu faaliyetlerde uyguladığı metotların, somut örneklerle müstakil bir çalışma ile gündemde tutulmasının günümüz eğitimcilerinin düşünce dünyalarına bir zenginlik katacağı kanaatindeyiz. Bu noktada çalışmamızda kavram analizlerine çok fazla girmeden, Kur'an'ın insanları eğitirken kullandığı eğitim ilke ve metotlarına ayetler ışığında geniş yer verdik. Hz. Muhammed (sav) özelinde konuyu incelediğimizde O'nun her alanda olduğu gibi bu hususta da ümmetine ve insanlığa zengin bir miras bıraktığını bir kez daha gördük.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Din Eğitimi, Kur'an-ı Kerim, Eğitim-Öğretim, Öğretim Yöntemleri.

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
THE EDUCATION METHODS AND EXAMPLES OF IMPLEMENTATIONS OF
THE PROPHET WITHIN THE FRAMEWORK OF THE HOLY QURAN
Çiğdem CAN KAYNAK
Advisor: Assistant Professor Abdurrahman OKUYAN
2013, 147 Page

Jury : Professor Dr. Selçuk COŞKUN
: Assistant Professor Abdurrahman OKUYAN
: Assistant Professor Mehmet Kenan ŞAHİN

This study investigates the education-training methods and examples of implementations of the Prophet within the framework of the Holy Quran.

Aim of this study is to inform everybody dealing with education about The prophets behaviours and expressions as being an educator. We believe that, by concrete examples, keeping on agenda of His educational activities and aducational methodsinspiring from The Holly Quran will enrich todays’ trainers’ theworld of thought. At this point, without analysing the concepts much, because we give importance to it, we mostly illustrate the Quran’s principles and methods of training in the light of verses of the Quran. We realized that, as in all areas of the life, He has also left a rich heritage in this subject to his ummah and humanity.

Key Words: Prophet Muhammad, Religious Education, Holy Qur’an, Education-Teaching, Teaching Methods.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.y.	: Aynı Yer
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin, İbn
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Çev.	: Çeviren
ÇİFD	: Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi
ÇÜİF	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ÇÜSBE	: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
d.	: Doğumu
DAD	: Diyanet Avrupa Dergisi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİD	: Diyanet İlmi Dergi
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DÖD	: Din Öğretimi Dergisi
DÜİFD	: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EÜSBE	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
FÜİFD	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Hız.	: Hazreti
Haz.	: Hazırlayan
İSAV	: İslami Araştırmalar Vakfı
İSTEM	: İslam Sanat Tarih Edebiyat ve Musikisi Dergisi
İÜİFD	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	: Milat'tan Önce

MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Nşr.	: Neşreden
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
öl.	: Ölümü
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜİF	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
SDÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ss.	: Sayfadan Sayfaya
SÜİFD	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜSBE	: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
tah.	: Tahkik Eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
trc.	: Tercüme
trs.	: Tarihsiz
TÖV	: Türkiye Öğretmenler Vakfı
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ünv.	: Üniversitesi
v.	: Vefatı, Vefat Tarihi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
YYÜİFD	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ÖNSÖZ

Tarih boyunca insanlar sahip oldukları kültür ve inanışlara göre eğitim görmüşler ve farklı hedefler peşinde koşmuşlardır. Cehaletin en yüksek düzeyde olduğu bir dönemde nazil olan Kur'an-ı Kerim, öncelikle gönderildiği toplumda daha sonra evrensel boyutta tüm insanlığa yönelik düzenli bir eğitim etkinliği başlatmıştır. Yüce Allah bu eğitim etkinliğinin ilk öğretmeni olarak Hz. Peygamberi terbiye etmiş, aynı görevle O'nu önümüze bir model olarak sunmuştur.

İnsanlığın varoluş nedeni olan dünya ve ahiret saadetine ulaşması, Allah'ın bizim için sunduğu bu modelin gerek sözleriyle gerek davranışlarıyla verdiği mesajı okuyabilmekten geçmektedir. İşte biz, “Kuran-ı Kerim Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri” isimli bu çalışmamızda Peygamberimizin tüm eğitim faaliyetlerinde günümüz eğitim sistemlerinin bir türlü ulaşamadığı muvaffakiyete ulaşmasının sırrı olarak gördüğümüz yöntemleri ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızı yardımlarıyla nihayete erdiren Rabbime sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Bu çalışmanın tespitinde ve oluşumunda yardımcı olan, değerli bilgilerini, vakitlerini, emeğini ve kaynak kitaplarını esirgemeyip yönlendirmeleriyle çalışmama ışık tutan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman OKUYAN'a, çalışmamın en zor zamanlarında bilfiil yardımı ve eleştirileri ile desteğini esirgemeyen saygıdeğer eşim Selahattin KAYNAK'a, her an manevi desteklerini hissettiğim annem ve babama teşekkürü bir borç biliyorum. Yoğun çalışmalarım ve ihmallerime katlanarak birlikte vakit geçirmek için zaman kollayan kızlarım Zeynep Asude ve Yaren'e de ayrıca teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ VE ÇERÇEVESİ

Eğitim, yetişkin nesiller tarafından yetişmekte olan nesillere yapılan bir yönlendirme ve geliştirme/yetiştirme faaliyetidir. Dünyada var olan her şey insanın mutluluğunu temin etme amacına yöneliktir. İnanılan dinin doğru öğrenilip başkalarına da doğru öğretilmesi ihtiyacından doğan din eğitimi, gerek zihniyet yönünden, gerekse psikolojik ve ahlaki yönden kendi içerisinde tutarlı ve dengeli bir kişiliğin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bütün eğitim sistemleri hem bireysel anlamda hem de toplumsal anlamda kendilerine birtakım hedefler belirlemişlerdir.

Kur'an-ı Kerim ayetleri, öncelikle gönderildiği toplumu, daha sonra tüm insanlığı cehaletten kurtarıp kendisinin öngördüğü hedeflere ulaştırmak amacıyla düzenli bir eğitim etkinliği başlatmıştır. İnsanı bütün yönleriyle eğitme amacında olan Kur'an'ın bunu yaparken kendine özgü birtakım ilke ve metotları uygulaması, hitap ettiği toplumu aydınlığa kavuşturmada pek çok kolaylık sağlamıştır. İslam, her yönüyle tutarlı, kendisiyle barışık, önce kendini tanımaya çalışan sonra Yaratıcısını tanımayı hedef edinen, nefsinin değil, kalbinin ve aklının sesini dinleyen bir insan profili oluşturma çabasıdır diyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim, insanlığın ilk eğitimcisinin Yüce Allah olduğunu vurgulayarak vahyî terbiye ile olgunlaşan peygamberlerin de aynı görevi üstlendiğini belirtmektedir. Son Peygamber Hz. Muhammed'in(s.a.v.) tüm insanlığı kapsayan eğitim-öğretim faaliyetini, tek başına sadece ona yüklemeyi elbette ki düşünemeyiz.

Hız. Peygamber, kendisine gönderilen ilahî bilgilerin önce öğrencisi, sonra öğretmeni olmuştur. Hiçbir ayrımcılığın yer almadığı nebevî eğitim faaliyetlerinde, Hız. Peygamber'in başarıya ulaşmasında sahip olduğu kişilik özelliklerinin etkisi inkâr edilemez. İnsanların eğitilmelerinde, sözleriyle, takındığı tavırlarıyla ve sergilediği davranışlarla en geçerli metotları uygulayan Peygamberimiz, günümüzde eğitimle meşgul olan herkese önemli mesajlar vererek ışık tutmuş ve yol göstermiştir.

Kur'an-ı Kerim çerçevesinde Hız. Peygamber'in eğitim-öğretim yöntemlerini ve uygulama örneklerini konu edindiğimiz bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde eğitim, din ve din eğitimi kavramları ele alınarak din eğitiminin

gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca fert ve toplum planında din eğitiminin hedeflerinin neler olduğu irdelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde “Kur’an-ı Kerim’e Göre Eğitim” ana başlığı altında, Kur’an’da eğitimin önemine değindikten sonra Kur’an’ın insanı eğitirken kullandığı ilke ve metotlara yer verilmiştir. Aynı bölümde Kur’an’da eğitimin hedefleri, “Kısa ve Uzun Vadeli Hedefler” ve “Bireysel ve Toplumsal Hedefler” başlıklarıyla ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Kur’an’da öğretmen-öğretmen ve öğrenci durumunda bulunanlar da çeşitli alt başlıklarla ele alınmıştır.

Çalışmamızın omurgasını oluşturan üçüncü bölümde de öncelikle Hz. Peygamber’in eğitimi Kur’an-ı Kerim, hadisler ve İslam tarihi çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra “Hz. Peygamber’in Kişilik Özelliklerinin Eğitimci Yönüne Etkileri” başlığı altında, fasîh ve belîğ ifadelerle sahip olması, inançlı, gayretli, güvenilir, doğru, affedici, sabırlı, hoşgörülü, kolaylaştırıcı, yumuşak huylu, alçakgönüllü, şefkat ve merhamet sahibi olması gibi özelliklerinin yanında ikna kabiliyetine sahip olması, muhatabına güven ve değer veren kişiliğe sahip olması, farklı düşüncelere açık ve kuşatıcı kişiliğe sahip olması ve bilgi sahibi olmaya önem vermesi gibi başlıklarla mesele örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı bölümün son kısmında Hz. Peygamber’in eğitim faaliyetlerinde başvurduğu yöntemler ve bunlarla ilgili uygulama örneklerine yer verilmiştir. Bununla ilgili olarak insanları yaparak/yaşayarak eğitmesi, tedrici bir yol takip etmesi, ferdi farklılıkları göz önünde bulundurması, karşılıklı diyalog ve soru sorma yöntemi ile teşbih (benzetme) ve örneklendirme yöntemini kullanması, kıssalardan ve tekrarlardan faydalanması, ayrıca beden dilini kullanması şeklindeki alt başlıklara yer verilmiştir.

Çalışmamızda konular, Kur’an ve hadislerden hareketle eğitimci bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Veriler güvenilir ve geçerlilik ölçütlerine göre toplanmaya ve bilimsel kriterlere uygun metot ve tekniklerle yorumlanmaya çalışılmıştır. Zaman zaman ikinci ve üçüncü el kaynaklara başvursak da öncelikle Kur’an-ı Kerim’den ve çeşitli tefsirlerden faydalandık. Hadisler için de özellikle sıhhat açısından diğer kaynaklara nispetle, ayrıcalıklı bir yere sahip olan Kütüb-i Sitte çerçevesinde çalışmamızı şekillendirdiğimizi söyleyebiliriz.

Tefsir, hadis ve siyer ilminin yanısıra eğitim biliminin verilerinden de yararlanmaya çalıştık. Çalışmamız konusu ve amacı itibariyle Kur'an, hadis, siyer ve eğitim biliminin kesişme noktasında yer almaktadır. Ancak temel bakış açımız eğitimsel bir çözümleme olmadığı için, çalışmamızı din eğitimi ve Kur'an destekli bir siyer çalışması olarak tasvir etmemiz mümkündür. Bu anlamda araştırmamız disiplinler arası bir görünüme sahiptir.

Kur'an-ı Kerim çerçevesinde Hz. Peygamber'in eğitim-öğretim yöntemlerini ve uygulama örneklerini ele aldığımız bu çalışmamızın, Hz. Peygamber'i model almak isteyen tüm eğitimcilere faydalı olacağı ve ışık tutacağı kanaatinde ve ümidindeyiz.

II- EĞİTİM KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

A. EĞİTİMİN TANIMI

Eğitimle ilgili yapılan tanımlardaki çeşitlilik, şimdiye kadar “eğitimin efradını cami ayyarını mani bir tanımı yapılmış mıdır? ya da böyle bir tanımın imkânı var mıdır?” gibi soruları akla getirmektedir.

Değişen ve gelişen dünya görüşlerinin etkisiyle ve geniş kavramlardan oluşan içeriğinden dolayı eğitimin sabit bir tanımının mümkün olmadığı görülmektedir. Eğitimi kendi felsefi sistemlerine dayandıran ve bu sistemin bir uzantısı olarak ele alan düşünürler, eğitimle ilgili meselelere çeşitli çözüm önerileri getirmişler, bu çeşitlilik de farklı eğitim tanımlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹

Eğitimle ilgili tanımlar incelendiğinde bazı tanımlarda eğitim kavramının bireysel (psikolojik) açıdan ele alındığı görülürken bazı tanımlarda toplumsal (sosyolojik) yönünün ön plana çıktığı görülmektedir.

Bireysel bakış açısıyla ele alınan tanımlardan birine göre eğitim, “çocukların bedenî, zihnî, ruhî, iradî, ahlakî ve sosyal kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve düzenli bir şekilde işler hale getirilmesidir”² şeklinde tanımlanırken, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, “bir şeyi aşamalı bir şekilde olgunluğa ulaştırmak”³ tanımıyla ifade etmiştir. “İnsanın tabiatında bulunan bütün gizli kabiliyetlerin geliştirilmesi” tanımıyla Kant'ın

¹ Abdurrahman Dodurgalı, *Eğitim Sosyolojisi*, (2. Baskı), MÜİFV Yay., İstanbul 2000, s.16.

² Kerim Yavuz, *Eğitim Psikolojisi*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1991, s. 3.

³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili I-X*, (Sad.: Sıdkı Gülle), Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul 2008, c. I, s. 69.

da eğitimi bireysel açıdan ele aldığı görülmektedir. İdealist bir bakış açısıyla yapılan bir tanımda ise eğitim, insanın bilinçli ve özgür bir biçimde Allah'a ulaşmak için sürdürdüğü sürekli çabalarır.⁴

Eğitimin insan hayatındaki kapsayıcı ve kuşatıcı etkisini açıklayan ve merkeze insanı oturtan bir bakış açısı ile yapılan diğer bir tanım da şöyledir: “Eğitim, insanın bütün meleke ve eğilimlerini içermektedir. Bedenin geliştirilmesi ve sağlığın korunması, bedenî terbiyedir; dilin güçlendirilmesi ve anlatımın iyileştirilmesi edebî terbiyedir; insan aklının eğitilerek fikirlerinin ve hükümlerinin sağlamlaştırılması aklî terbiyedir; insanın doğru ve faydalı bilgilerle beslenmesi ilmî terbiyedir; insana hayatı kazanma yollarının öğretilmesi, meslekî terbiyedir; şuuru, kâinatın güzellikleri karşısında uyandırmak ve kişiye bu güzellikleri ifade etmede yardımcı olmak, sanat terbiyesidir; insana içinde yaşadığı toplumun haklarını, orada gerekli kanun ve mevzuatı öğretmek, içtimaî ve vatanî terbiyedir; onun ufkunu evrensel kardeşlik bilinciyle geliştirmek, insanî terbiyedir; fiillerini devamlı olarak doğruya yönlendirmek, buna bağlı olarak güzel, ahlaki alışkanlıklar ve köklü güzel huylar oluşturmak, ahlakî terbiyedir; ruh ile bir hamle yapıp, en yüce ufuklara yükselmek, dinî terbiyedir.”⁵

Toplumsal bakış açısıyla eğitime anlam yükleyenlerden biri olan Ziya Gökalp'e göre eğitim, “terbiye” kelimesi ile eş anlamlı olarak “bir cemiyette yetişmiş neslin henüz yeni yetişmeye başlayan nesle fikir ve hislerini vermesi” şeklinde tarif edilmiştir.⁶

“Eğitim, fertlerin zihinlerini yeryüzünde ahlâka dayalı bir sosyal düzen kurmalarını sağlayacak tarzda şekillendirme sürecidir”⁷ şeklindeki tespit de Fazlur Rahman'ın eğitim tanımını ortaya koymaktadır.

Farklılıklar olmakla birlikte burada verilen ve verilemeyen birçok tanımda ortak noktanın eğitimin bir yönlendirme ve yetiştirme faaliyeti olduğu görülmektedir. Bu

⁴ Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, (7. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara 2005, s. 36.

⁵ M. Abdullah Draz, “Ahlak ile Eğitimin Alakası” (Çev. H. Emin Sert), *FÜİFD*, Elazığ 1997, s. 114.

⁶ Ziya Gökalp, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı 1000 Temel Eser, İstanbul 1973, s. 321.

⁷ Bülent Çelikel, “Fazlur Rahman'da Eğitimin Tanımı ve Hedefleri”, *DEÜİFD*, XXVII/2008, s. 74.

doğrultuda eğiten ve eğitilen unsurlar da dikkate alındığında eğitim, yetişkin nesiller tarafından yetismekte olan nesillere yapılan her çeşit etkidir.⁸

B. EĞİTİMİN AMAÇLARI/HEDEFLERİ

Eğitimde hedef denildiği zaman bundan kasıt, eğitim-öğretim süreci sonunda insanda gerçekleşmesi istenilen bilgi, beceri, tutum ve davranışlardır. Kişiyi kazandırmak istediği özellikler itibarıyla hedefler, insanın alacağı ideal şekli belirler ve iyi insanı tarif eder.⁹

Tarih boyunca insanlar sahip oldukları kültür ve inanışlara göre eğitim için farklı hedefler belirlemişlerdir. Jean Jacques Rousseau (1712-1778)'ya göre eğitimin amacı “eğitilmiş birey”i üretmektir. Bu kavram ile kastedilen yalnızca bir şeyin becerisini öğrenen değil, aynı zamanda bazı temel bilgilere ve parçaları birleştirebilecek birtakım kavramsal şemalara da sahip olan insandır,¹⁰ Edmund Spenser (1552-1599) ve Pestalozzi (1746-1827) ye göre ise eğitimin hedefi iyi insan yetiştirmektir. G.V. Friedrich Hegel (1770-1831) eğitimin hedefini ele alırken onun “iyi vatandaş yetiştirmek” olduğunu belirtmiştir. Eflatun (M.Ö.427-347) ve Aristo (M.Ö.384-322) da aynı görüştedirler.¹¹ Alman düşünür ve eğitimcisi olan G. Kerschensteiner (1854-1932)'e göre eğitimin esas gayesi sağlam bir irade terbiyesidir. Amerikalı psikolog-eğitimci John Dewey (1859-1952)'e göre ise eğitimin gayesi, insanlara kişilik kazandırmaktır.¹² Fazlur Rahman'a göre eğitimin hedefi, insanın potansiyel kabiliyetlerini geliştirmektir.¹³ Nietzsche'ye göre eğitimin asıl amacı, yaratıcı ya da üst insanların tesadüfen değil, bilerek ve bilinçli bir şekilde ortaya çıkartılmasıdır. Bu insanlar yarattıklarıyla bu dünyaya anlam katarlar ve öteki insanlara yeni hedefler koyarlar.¹⁴

⁸ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yay., Ankara 1990, s. 25.

⁹ Bülent Çelikel, a.g.m., s. 75.

¹⁰ J. J. Rousseau, *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, (Çev.: Mehmet Baştürk, Yavuz Kızılcım), Babil Yay., Erzurum 2000, s. 17.

¹¹ G. Kerschensteiner, *Mürebbinin Ruhu ve Muallim Yetiştirme Meselesi*, (Çev.: İ.Hakkı), Ankara Muallimler Birliği Neşriyatı, Ankara 1931, s. 41-42.

¹² Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayın Dağıtım, (19. Baskı), İstanbul 1994, s. 172.

¹³ Bülent Çelikel, “Fazlur Rahman'da Eğitimin Tanımı ve Hedefleri”, *DEÜİFD*, XXVII/2008, s. 75.

¹⁴ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine Çağa Aykırı Düşünceler*, (Çev.: Nejat Bozkurt), (3.Baskı), Say Yay., İstanbul 1996, s. 188.

Düşünürlerle ve düşünce sistemlerine göre değişiklik gösteren eğitimin hedefleri toplumların kültürlerine göre de farklılık arz eder. Bilinen ilk yerleşik toplum olan Sümerlerde eğitim, sarayın ihtiyaç duyduğu yazmanları yetiştirmek amacıyla yapılıyordu.¹⁵ Başka bir eski uygarlık olan Mısır'da eğitim faaliyeti ilk planda devlet dairelerine memur yetiştirmek amacıyla yapılıyordu.¹⁶ Konfüçyüs'ün öğretilerinin hâkim olduğu eski Çin eğitim anlayışında amaç manevi değerlere saygılı erdemli insan yetiştirmektir.¹⁷ Hindistan'da hâkim olan Brahmanizm ve Budizm'in eğitim anlayışında eğitimin amacı ruhun eğitilmesi idi denebilir.¹⁸

Farklı inanç ve felsefî kültürlerle ait olarak belirtilen bu eğitim amaçları kimi zaman insanın sadece bedenini geliştirmek gibi basit, kimi zaman iyi insan ve iyi vatandaş yetiştirmek gibi tek yönlü, kimi zaman da insana erdemli davranışlar kazandırmak kadar yücedir.¹⁹ Ayrıca toplumun bireye tercih edildiği toplum ile bireyin öncelikli olduğu toplumda eğitimle ilgili hedefler değişik olacaktır.²⁰ Kısaca şunu söylemek mümkündür ki; eğitim amaçları toplumun önceliklerine göre değişebilir.

Günümüzde benimsenen eğitim sistemleri açısından eğitimin amaçlarına bakacak olursak öğretici açısından “öğrenmeyi öğretme”, öğrenci açısından da “öğrenmeyi öğrenme”, günümüzdeki eğitim anlayışında nihaî hedef haline gelmiştir. Zira öğrenmeyi öğrenmiş bir öğrencinin, yeterliğini keşfetmiş bir birey olarak, bilgiye sürekli ulaşma ve öğrendiği bilgilerden yararlanarak karşılaştığı problemleri çözme kabiliyetini kazanmış olacağı düşünülmektedir.

Hedeflerin gerçekleştirilmesi ister toplum için ister fert için olsun çok uzun zaman almamalı, insan gücünü aşan bir mücadeleyi gerektirmemeli ve var olmayan ya da temin edilmesi mümkün olmayan araçları gerektirecek türden olmamalıdır. Çünkü amaç, kişinin peşine koştuğu bir hedeftir. Kişi bu hedefi gerçekleştireceğine inanmazsa kendinde çaba gösterme gücünü bulamaz.²¹

¹⁵ Veysel Sönmez, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Anı Yay., Ankara 2000, s. 5.

¹⁶ Veysel Sönmez, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁷ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 1998, s. 54-55.

¹⁸ Veysel Sönmez, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁹ Ahmet Abay, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, (1. Baskı), Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 66.

²⁰ Hacer Ev, “Hadislere Göre Din Eğitiminin Amaçları”, (el-Edebu'l-Mufred Örneği), *DEÜİF Dergisi*, XXIV, İzmir 2006, s. 85.

²¹ Ahmet Abay, *a.g.e.*, s. 60-61.

C. İNSANIN EĞİTİME OLAN İHTİYACI

Yeryüzündeki varlıklar içerisinde en üstün ve en mükemmeli olan insan bu mükemmeliyetle birlikte, doğuştan ne bedensel ne de ruhsal güçlerini kullanabilecek yeterlilikte değildir. “Allah sizi analarının karnından hiçbir şey bilmez halde çıkardı”²² anlamındaki Kur’an ayeti, bu gerçeği dile getirmektedir. İnsan bir kişilik sahibi olabilmek için çaba göstermek ve başkalarından yardım almak durumundadır. İşte tam bu noktada eğitime ihtiyacı vardır.

İnsanın eğitime, eğitilmeye olan ihtiyacı her yönüyle hep sürüp gitmekte, ancak belli bir aşamada son bulmamaktadır. Kabiliyetler öğrenimle gelişir. İnsan bu yönü ile başkalarının yardımına her zaman muhtaçtır. Bunun için insan, hayatının sonuna kadar öğrenmek, kendisinin ve başkalarının tecrübelerini toplamak zorundadır denebilir.²³

İnsanlar, hayati ihtiyaçları, güvenlik ve ait olma gibi ihtiyaçları karşılanmadıkça kendini gerçekleştirme, kendini değerli bulma gibi üst düzeydeki insani ihtiyaçlarla ilgilenemeyecektir. Bu durum, insanın yüksek doğasının, ideallerinin, özlem ve yeteneklerinin, içgüdülerin yadsınmasına değil, doyurulmasına bağlı olduğu anlamına gelmektedir diyebiliriz.²⁴

D. DİN VE EĞİTİM

1. Dinin Tanımı

Tarihin her döneminde varlığını ve etkinliğini koruyarak insan hayatının ayrılmaz bir parçası olan din kavramının da eğitim gibi genel geçer bir tanımının mümkün olmadığı görülmektedir. Farklı mahiyetteki unsurların iç içe bulunduğu bir yapıya sahip olması ve geçmişten günümüze kadar din olarak kabul edilen inanç sistemlerinin ferde, zamana ve mekâna göre farklılık göstermesi, bugüne kadar bütün özellikleriyle kuşatılan ve herkes tarafından kabul gören bir din tanımının yapılmasını imkânsız kılmıştır. Bunda meseleyi kendi düşünce ve inanç sistemlerine göre ele alan subjektif yaklaşımların da önemli rolü olduğunu söyleyebiliriz.²⁵

²² Nahl, 16/76.

²³ Hayati Hökelekli, *Kur’an ve Eğitim*, (1. Baskı), Fecr Yay., Ekim 2008, s. 59-60.

²⁴ M. Akif Kılavuz-Hüseyin Yılmaz, “Örgün ve Yaygın Eğitimde Öğrenenlerin İhtiyaçları Doğrultusunda Din Eğitimi ve Öğretimi”, *UÜİFD*, c.18, Sayı: 2, Bursa 2009, s. 124.

²⁵ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 7.

En kısa şekliyle “insan-Allah ilişkisi” olarak tanımlanan din, “İnsanın, kayıtsız var olan Mutlak Varlık’a yönelişi ve O’nun tarafından kuşatılışı” şeklinde tanımlanabilir.²⁶ Bütün dinler için ortak olan tanımların yanında belli bir din ekseninde yapılan tanımlar da vardır. Örneğin İslam âlimlerinin Kur’an-ı Kerim’i ve İslâm inançlarını göz önünde bulundurarak yaptıkları tanıma göre din, akıl sahiplerini hüsn-i ihtiyarlarıyla bizzat iyilik ve nimete sevk eden bir vaz-ı ilâhîdir. Bir başka ifadeyle insanların ihtiyari fiillerinin iyilik ve mutluluk gayesini temin eden bir yol, bir kanundur.²⁷

Din kavramını tanımlama ve bu kavramın sınırlarını belirleme amacına yönelik olarak din bilimleri, din adı altında değerlendirilen inançlardan yola çıkarak bir şeyi din yapan birtakım hususlar tespit etmiştir. İnsanüstü varlıklara inanç, kutsalla kutsal olmayanı ayıran hususlar; ibadet, ayin ve törenler; ilahi bir kaynağa dayandırılan kutsal kitaplar, ahlaki kanunnameler vb.; insanüstü kutsal varlıklarla ilgili duygular (korku, güven, günahkarlık, tapınma, bağlılık, tevbe vb.); insanüstü ile irtibat (vahiy, ilham, dua, peygamber); âlem ve insan, hayat ve ölüm ötesi inancı; cemaat ve bu cemaate mensubiyet; taklitten uzak olması ve saf bir yapıya sahip bulunması bir dinde olması gereken unsurlar olarak zikredilmiştir.²⁸

İşlevsel ve sistematik niteliğe sahip bir din olan İslamiyet merkezli anlayışa göre, dinin esasını çeşitli açılardan yorumlanarak sistemleştirilen ilahi bilgi, yani Allah’ın bildirdiği bilgiler teşkil eder.²⁹

İslam’da dinin ilk unsuru olarak iman, zihni, duygusal ve iradi boyutlara sahip çok yönlü bir olgu olup, mutabakat, uyumluluk ve teslimiyeti içeren bir tasdik süreci sonucunda gerçekleşir.³⁰

İnanmak, herhangi bir şey hakkında kesin kanaat sahibi olmak demektir. İnanmak doğrudan kalp ile iç âlemle ilgili olmakla birlikte aynı zamanda aklın etkinliği de inkâr edilemez.³¹

²⁶ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, AÜİF Yay., Ankara 1988, s. 7

²⁷ Günay Tümer, DİA, “Din” Maddesi, TDV Yay., İstanbul 1989, c. IX, s. 314.

²⁸ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *a.g.e.*, s. 7.

²⁹ Süleyman Hayri Bolay, *Eğitim, Din ve Değer*, Türk Yurdu Yay., Ankara 1999, s. 30.

³⁰ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara 1993, s. 158.

³¹ Bakara, 2/256; Kehf, 18/29; Mâide, 5/95; Şûrâ, 42/48; Gâşiye, 88/21-22; Yûnus, 10/99, Tevbe, 9/7; Enfâl, 8/39.

İkinci unsur olarak ibadet, Allah ile insan arasında iman ile kurulan ilişkiyi tanımlayan ve dışa yansıtan uygulamalar bütünüdür. İnsanın duygu ve düşünceleri, fiil ve hareket tarzları şeklinde dış dünyaya yansıdığı ölçüde kişiliği etkileyip şekillendirirler. Aksi takdirde şekilsiz ve belirsiz oluşumlar olarak kalırlar.³² Dinin üçüncü unsuru olarak ahlak, “insanın iyi ya da kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünüdür.”³³ Din; inanç, ibadet ve ahlaki unsurlardan müteşekkil bu yapısı itibariyle hayatın hemen her alanında faal bir rol oynamakta, bireysel ve toplumsal nitelik taşıyan birçok eylemin arka planındaki en önemli unsur olarak kabul edilmektedir.³⁴

2. Dinin Kişi ve Toplum Üzerindeki Etkileri

Bireysel anlamda yüce bir varlığın mevcudiyetini kabul edip ona yönelme, ona sığınma istek ve ihtiyacı içinde olan insan, bu istek ve ihtiyaçlarına din sayesinde karşılık bulmuştur. “Fıtrat”, insanın doğuştan getirdiği inanma ihtiyacını ve din duygusunu en güzel şekilde ifade edecek kavramlardan birisidir. Fıtrat, insanın doğru ile yanlış, gerçek ile sahteyi ayırmasına, Allah’ın varlığını ve birliğini kavrayabilmesine imkân veren sezgisel yeteneği ifade eder.³⁵

Din, mutlu ve huzurlu olması için insana belli hedef ve idealler sunarak nasıl davranması ve nelere dikkat etmesi gerektiği noktasında yol gösterir. Bu sayede fıtratı doğrultusunda hareket eden insan, başkalarının yaptığı şeyleri arzulama ya da başkalarının kendisinden istediklerini yapma eğiliminden uzaklaşır,³⁶ kendi aklı ve iradesiyle karar verme gücüne ve cesaretine sahip olur. Bu bakımdan din, bireyin duygu ve düşünce dünyasının oluşmasında ayrıca davranışların teşekkülünde de etkin rol oynayan en temel unsurlardan birisidir. Bir başka ifadeyle din, ileriye dönük bir takım endişeler taşıyan ve belirsiz tutum içine giren insana varlığın ve hayatın manası ve gelecekle ilgili konularda bir dünya görüşü şekillendirir diyebiliriz.³⁷

³² Hayati Hökelekli, *a.g.e.*, s. 211-212.

³³ Mehmet Aydın, DİA, “*Ahlak*” *Maddesi*, c. 2, s. 1.

³⁴ Ayşegül Baltacı, *Din Eğitiminin Etki Gücünün Dayandığı Temel Faktörler*, (Yüksek Lisans Tezi), MÜİF, İstanbul 2010, s. 30.

³⁵ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı I-II*, İşaret Yay., (Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul 1996, c. II, s. 826.

³⁶ Victor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, (5. Baskı), (Çev.: Selçuk Budak), Öteki Yay., Ankara 1997, s. 103.

³⁷ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yay., Ankara 1996, s. 39.

Dinin getirdiği kaideleri kalp ve vicdanlarında içselleştirerek yaşatan insanlar bunları davranış haline getirerek sosyal ilişkilerine yansıtırlar. Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi hak ve sorumluluk kapsamında yerine getirilmesi gereken kurallara bağlıdır. Bu kurallarla yakından alakalı ahlaki prensipler toplumsal huzur, düzen ve barışın temininde önemli rol oynar. Bu da bize dinin sadece bireysel zeminde var olmadığını, sosyal hayatta da etkin bir şekilde toplumlara yön verdiğini göstermektedir. Zira toplumların çoğunda ahlaki değer ve ilkelerin kaynağı olarak “din” kabul edilir. Doğruluk, dürüstlük ve insan hakları gibi evrensel değerlerin iyi-kötü yanında sevap-günah olarak ele alınması ahlaka farklı bir boyut kazandırır ve bu duygular ahlaki itici bir güç haline getirerek davranışlara kılavuzluk etmesini sağlar.³⁸

Sosyologlar ve sosyal planlamacılar, sosyal bütünleşmeyi temin etmek ve sosyal çözülme önlemek tedbirlerini düşünürken, sağlam dini bilgilerin verilmesi ve ahlaki değerlerin topluma benimsetilmesi gibi hususları da tedbir olarak düşünmekte ve öngörmektedirler.³⁹

Dinin sosyal gücü, fert üzerinde derin bir tesir bırakan ruhsal yönünden ileri gelir. Çünkü dinin getirdiği fikir ve his dünyasını bütün fertler paylaşır. Bu şekilde meydana gelen ortak tesir fertleri birbirine yakınlaştırır ve dini olmayan meselelerde bile ortak tavırların oluşmasını sağlar.⁴⁰ Bütün müesseseleriyle toplumun ahenkli bir şekilde devamı için dinin manevi etkisi inkâr olunamaz. Zira din, ibadetleri, duaları, mabetleri, merasimleri ve bayramları ile kitlelere karakter veren, onu içten birleştiren bir müessesedir.⁴¹ Dinin toplumsal davranış kurallarında belirleyici ve birleştirici bir unsur olması, bireylerin topluma uyum noktasında eğitimin bildireceği ve benimseteceği hususlar arasında dini olanların da yer almasını kaçınılmaz kılmıştır.⁴²

3. Din Eğitimi

İnanılan dinin öğrenilip başkalarına da öğretme ihtiyacından doğan din eğitimi, “dinin bireysel ve sosyal bir olgu olarak eğitime konu edilip din kültürünün yetişmekte olan nesle aktarılması ve toplum bireylerinde din kişiliğinin geliştirilmesi faaliyetidir.” Başka bir ifadeyle din eğitimi, “dini bilgilerin beden, zihin ve duygu gelişimleri dikkate

³⁸ Hasan Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 89.

³⁹ Mustafa Erkal, *Sosyoloji*, (2. Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul 1983, s. 228.

⁴⁰ Yünni Sezen, *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*, İz Yay., İstanbul 2004, s. 114-115.

⁴¹ Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, Hareket Yay., İstanbul 1967, s. 91.

⁴² Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (2.Baskı), Pegem Yay., Ankara 2002, s. 89.

alınarak bireylere aktarılması ve onlarda dini bilinçlenmenin sağlanması sürecidir”⁴³ diye de tanımlanabilir.

İnsanların her türlü davranışlarını etkisi altına alan dini inançların eğitim öğretimle insana transfer edilmesi gerçeği tarihsel bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁴ Özbek, din eğitimi, dini şahsiyetin teşekkül ettirilmesi ve dini dayanışma duygusunun oluşturulması⁴⁵ olarak tanımlarken Tavukçuoğlu, din eğitim ve öğretimi kişinin ve toplumun din ihtiyacının karşılanması amacıyla din kültürünün verilmesi ve din kişiliğinin kazandırılması olarak tanımlar. Ona göre din eğitimi bireyin ihtiyaç ve kabiliyetlerini, beden, ruh ve zihin üçlüsünü birlikte ele alarak dengeli bir biçimde geliştirme durumundadır.⁴⁶ Nurettin Topçu terbiye kavramını eğitim anlamında kullanarak din eğitiminin bir şahsiyet terbiyesi olduğunu dile getirir. Ona göre çok bilgi ve öğüt insanı dindar yapmaya yetmemektedir. Verilmesi gerekenler bir aşî halinde, aşk terbiyesi ile verilmelidir.⁴⁷

Sözlükte din eğitimi, “herhangi bir dinin ya da mezhebin inançlarını, dogmalarını aşılama, belletme, uygulamalarını öğretme, bilgi verme, seziş kazandırma ya da ahlaksal amaçlarla din ya da dinsel edebiyat hakkında öğretim yapma”⁴⁸ şeklinde tanımlanmaktadır.

Farklı bir bakış açısına göre din eğitimi; “ferde bir hayat tarzı sunmayı, onu belli bir hayat tarzı içinde toplamayı, ona bir değer biçme ve yaşama tarzı kazandırmayı, yaratıcıya isteyerek bağlanmayı, birtakım şeyleri duyma, onlara inanma ve bu inanca uygun iradi faaliyette bulunma; aşkın varlıkla ona inanan insan arasındaki ilişkiden doğan tecrübeyi, inanan kişinin hayatında tezahür haline getirme süreci ve olgusu” olarak tanımlanabilir.⁴⁹

İslam dinini odak noktasına koyduğumuz zaman “İslâm terbiyesi, İslam dininin esaslarına uygun olarak insan fikrinin gelişmesi, davranış ve duygularının tanzimi, fikir

⁴³ Hasan Yılmaz, *a.g.e.*, s. 70.

⁴⁴ Kerim Yavuz, *Din Eğitimi*, ÇÜİF Yay., Adana 1998, s. 62.

⁴⁵ Abdullah Özbek, “Din Eğitiminin Problemleri”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, 1999, s. 122.

⁴⁶ Mustafa Tavukçuoğlu, “İlköğretimde Din Eğitimi ve Program Geliştirme Üzerine Bazı Düşünceler”, *SÜİFD*, 1995, Sayı: 3, s. 246.

⁴⁷ Nurettin Topçu, *İslam ve İnsan-Mevlana ve Tasavvuf*, Dergâh Yay., İstanbul 2005, s. 80-81.

⁴⁸ Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü I-II*, MEB Yay., İstanbul 2000, s. 328.

⁴⁹ Mustafa Usta, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumlaşma ve Ekolleşme Sorunları*, MÜİFV Yay., İstanbul 2001, s. 25.

ve düşüncede, söz ve fiilde, usul ve nizamda doğru yolu gösterme, dünya ve ahirette mesut olacak iyi insan yetiştirme sanatıdır”⁵⁰ şeklinde bir tanımlama yapabiliriz.

a. Din Eğitiminin Gerekliliği

İnandığı Mutlak Varlık’la ilişkisini düzenleyebilmesi için insanın O’nun koyduğu değerler sistemini yani ilahi kaynaklı, yol gösterici nitelikteki kuralları bilmesi gerekir. Aksi takdirde din adına ortaya konan ve dinin esaslarına aykırı olan fikir ve inanışlar gizlice yayılma imkânı bulur ve bu durum hem insan hem de din için kalıcı zararlara yol açar.⁵¹

Genel olarak dinlere bakıldığı zaman bütün dinlerin insanı daha güzele ve daha iyiye yöneltme çabası içerisinde olduğu görülür. İslam dini de daha iyiye ve daha güzele ulaşmak için sistemli bir şekilde tüm engelleri aşarak insanları sürekli mutlu kılacak davranışları tespit etmiş ve insanın tercihinine sunmuştur. İslam dinini benimsemiş olan kişi, iyi-kötü veya doğru-yanlış davranışları birbirinden ayırma imkânına sahiptir. Bu imkânı ulaşmak kişinin tercihinine bırakılmıştır. İşte bu noktada din eğitimi bu seçimin doğru yapılmasına yardımcı olmakta, bu bakımdan işlevsel ve etkili bir araç olarak görülmektedir.⁵² Din eğitimi bu fonksiyonuyla aynı zamanda kişiye, benimsemesi gereken hayat tarzı, çeşitli durumlar karşısında sergileyeceği tavrı belirleme gibi hususlarda yol gösterir. Çünkü kişi, hayatını şekillendirmek için gelişimsel açıdan bir inanç ve değerler sistemine ihtiyaç duyar. İslami açıdan din ve ahlak, ferdin kendisine ve çevresine karşı tavrını belirleyen, davranışlarını yönlendiren bir değerler sistemi ve yaşam tarzıdır.⁵³ Dinin ortaya koyduğu bu değerler sistemi ve yaşam tarzını anlama noktasında din öğretiminin önemi ve gerekliliği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Din eğitimi gerek zihniyet yönünden, gerekse psikolojik ve ahlaki yönden kendi içerisinde tutarlı ve dengeli bütünleşmiş bir kişiliğin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir.⁵⁴ Toplumda kendini tanıyan bireylerin yetişmesi, gelişme ve ilerleme açısından büyük bir güçtür. Kişinin, kendisiyle, düşünce ve duygularıyla ilişki kurması, kendinde

⁵⁰ M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, (6. Baskı), MÜİFV Yay., İstanbul 2007, s. 6.

⁵¹ Necati Öner, *Niçin Din Öğretimi*, “Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri”, Nisan 1988, DİB Yay., Ankara 1991, s. 25.

⁵² Saffet Bilhan, *Din Eğitiminin Amacı*, “Din Eğitimi Semineri”, Ankara 23-25 Nisan 1981, AÜİF Yay., s. 95.

⁵³ Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, Bursa 2003, s. 208.

⁵⁴ H. Emin Sert, *Kur’an’da İnsan Tipleri ve Davranışları*, (1. Baskı), Bilge Yay., İstanbul 2004, s. 164.

olup biten duygusal ve düşünsel süreçlerle ilgili bir anlayışa kavuşması, kendini tanımada devamlı bir süreç ifade etmektedir.⁵⁵ Kendini tanıyan ve bireysel bütünlüğe sahip olan insanların, çevresel faktörlere rağmen mutsuz olmaları düşünülemez diyebiliriz.

İnsanı Allah'a yöneltmenin yolu din eğitimidir.⁵⁶ Nesilleri Allahsızlıktan kurtarmak ve dini, içinden çürüten bazı davranışlardan kurtarmak için din eğitimi verilmelidir. Dinin korku ve baskı terbiyesi haline getirilmemesi, halkın hurafeler dünyasına atılmaması ve dinle ilimin karşı karşıya getirilmemesi için din eğitimi gereklidir.⁵⁷

Özellikle çocukluk döneminde beliren duyguların öncülüğündeki bazı sorulara çocuk kendi kendine cevap bulamaz. Çocukta inanç, vicdan ve düşünce biçimi kendiliğinden oluşamaz. Bu ancak terbiye ile mümkün olabilir. Kişilerin aldığı eğitim ile kendi başlarına sorumlu olacakları, kendilerine mal edecekleri inanca geçerken, ellerinde belirli, sağlam ölçüler ve inanç örnekleri bulunmalıdır ki, sağlıklı bir kıyas yapıp gerçeği bulabilsinler.⁵⁸

Din eğitiminin insanın psikolojik hayatında sağladığı ideal düşüncesi onun fikir ve duygu dünyasında huzura erişmesini ve geçmişle gelecek arasında anlamlı ve düzenli bir ilişki kurmasını sağlar. İnsan için herhangi bir idealin yokluğu, fikir, inanç ve hayat tarzındaki yanlış seçimleri beraberinde getirir.⁵⁹ Din eğitimi vasıtasıyla dinin sağlayacağı ideolojik boyut, sağlam temellere dayalı bir geçmiş bilinci sağladığı gibi, sunduğu öngörü ve hedefler doğrultusunda tayin edilecek bir gelecek de vaat eder denebilir.⁶⁰

Netice itibariyle dinin tüm olumlu etkilerini toplumun gelişip güçlenmesinde kullanmak din eğitiminin görevidir. Dolayısıyla din eğitiminin hedef kitlesi toplumdur

⁵⁵ Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, (14. Baskı), Remzi Yay., İstanbul 1997, s. 94.

⁵⁶ Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası*, (4. Baskı), Dergâh Yay., İstanbul 1998, s. 167.

⁵⁷ Nurettin Topçu, *a.g.e.*, s. 79.

⁵⁸ Beyza Bilgin, "Çocuğun Manevi Eğitimi", *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı: 6, 1986, s. 35.

⁵⁹ Sami Şener, *Beklentileri, Problemleri ve Düşünceleriyle Türkiye'de Gençlik Olayı*, Timaş Yay., İstanbul 1991, s.82.

⁶⁰ Turgay Gündüz, *a.g.e.*, s. 225.

ve bu toplumu oluşturan her yaş ve çağdaki bireylere verilecek bilgiler ve kazandırılacak davranışlar din eğitimi ile planlanıp programlanabilir.⁶¹

b. Din Eğitiminin Hedefleri

Din eğitimi fert planında bireyi, ruh, beden, duygu ve zihin ahengini bozmadan, kendi iç dünyasında tutarlı, sorumluluklarının bilincinde, başarılı bir insan olarak topluma kazandırmayı, dini ihtiyaçlarını, soru ve beklentilerini en iyi şekilde karşılayarak hurafe ve batıl inançlardan uzak bir din anlayışı benimsemesini amaçlar. Bu şekilde sosyal ve kültürel plandaki amaçlarını gerçekleştirme çabası içinde olgun bir insan olarak hayattaki yerini almasını, toplumun değerlerine ve evrensel gerçeklere uygun bir şekilde yetişmesini, bu sayede sosyal barış ve düzenin sağlanmasını hedefler.⁶²

İslâm eğitim tarihi incelendiğinde eğitim için dört hedef gösterildiği görülmektedir. Bu hedefleri, insanın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak Kur'an ve sünnet ahlakı ile ahlaklandırmaya ilişkin *dini hedefler*; insanın zihin ve akıl derecesini yükselten ve toplumda seçkin ve önemli bir konuma kavuşturmaya yönelik *akli hedefler*; toplumsal birlik ve beraberliği temin etmeye yönelik *sosyal hedefler* ve rızık teminine yönelik *mesleki hedefler* oluşturmaktadır.⁶³

İnsan, bir yönüyle duyularla gözlenebilen beden, diğer yönüyle de akıl ile idrak edilen ruhtan müteşekkil bir bütünlük içerir.⁶⁴ Eğitimdeki asıl hedef, ruhla beden arasındaki dengenin korunmasıdır.⁶⁵ Bu doğrultuda varılacak nihai gaye de iyi insan yetiştirmektir şeklinde değerlendirilebilir.⁶⁶

Genel anlamda eğitim, kişiyi hazır bilginin pasif bir alıcısı olmaktan çıkararak, onu yeni problemleri çözecek aktif bir duruma getirir.⁶⁷ İslam'ın öngördüğü din eğitimi ise, İslam dini esaslarına uygun olarak insan fikrinin gelişmesi, davranış ve duygularının

⁶¹ Suat Cebeci, "Din Eğitimi ve Öğretiminin Karakteristiği", *DÖD*, Sayı: 12-13, 1986, s. 35

⁶² Hasan Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 69-70.

⁶³ Abdurrahman Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, MÜİFV Yay., İstanbul 1999, s. 40.

⁶⁴ H. Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, Çamlıca Yay., İstanbul 2003, s. 11.

⁶⁵ H. Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi*, Ülken Yay., İstanbul 2001, s. 13.

⁶⁶ Ömer Çam, "Din, Dil, Kültür ve Eğitim", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, MÜİFV Yay., İstanbul 1994, Sayı:1, s. 29.

⁶⁷ H. Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. 10.

tanzimi, fikir ve düşüncede, söz ve fiilde kısaca her alanda doğru yolu gösterme, dünya ve ahirette mutlu olacak iyi insanı yetiştirme sanatıdır.⁶⁸

Değınmeye çalıştığımız hususlar doğrultusunda din eğitiminin hem dünya hayatına yönelik kısa vadeli, hem de ebedi hayata yönelik uzun vadeli hedeflerinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu hedeflerin tamamı birbirini tamamlayan bir zincirin halkaları gibidir ve her biri büyük öneme sahiptir. Bu hedefleri şöylece özetleyebiliriz.

Öncelikle din eğitimi bir ahlak sistemi kurmayı hedefleyerek toplumda iyi ve güzel olan her şeyin benimsenerek yaygınlaştırılmasını sağlar. İnsanı olgunlaştıran, Allah’a yaklaştıran ve kendi faydasına olan her şey, her amel, her düşünce ve inanç, iyiliği temsil eder.⁶⁹ Ahlak, iyiliği temele alırken, din de ahlakı temel almaktadır. Kendisinin de bir eğitimci olduğunu belirten Peygamberimiz (s.a.v.), “*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*”⁷⁰ hadis-i şerifiyle, eğitim faaliyetlerinin temel amaçlarından birini de belirtmiştir.

Din eğitiminin ikinci hedefi, insana kendi varlığını, kendisinde bulunan olağanüstülükleri ve bunların eşsizliğini öğretmektir. Zira aksi takdirde insanların bir düşünce ve davranış değişikliği sürecine girmeleri düşünülemez denebilir.⁷¹

Din eğitiminin bir diğer hedefi ebedi mutluluğu sağlamaktır. İnsanın, dünya hayatı sonunda yok olmayıp tekrar dirileceği ve bütün eylemlerinden sorumlu tutulacağı bir gerçektir. Ölümünden sonraki hayatla ilgili olarak birçok Kur’an ayeti mevcuttur.⁷² Bu ayetlerin tamamının ortak teması dünyadaki fiillerin tamamının bir karşılık bulacağı ve bazı insanların mutluluğa erişmesine karşılık bazılarının acı bir azaba çarptırılacağıdır. Bu noktada İslami eğitimin amacı Allah’ın rızasına ulaşmak, ebedi hayatı elde etmek, insandan cehaleti gidermek, dünya ve ahiret hayatını ihya etmektir.

Din eğitiminin bir başka hedefi de şahsiyeti disipline ederek ideal insanı yetiştirmektir. Din eğitimi, aslında bir anlamda şahsiyet terbiyesidir. Din eğitimi ile

⁶⁸ M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, MÜİFV Yay., İstanbul 1987, s. 6.

⁶⁹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2005, c. III, s. 126.

⁷⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’-II*, (Haz.: Muhammed Fuad Abdulbaki) Beyrut 1985, Husnu’l-Hulk, 1.

⁷¹ Cemil Oruç, “Din Eğitiminin Hedefleri”, *FÜİFD*, Sayı: 13/1, Elazığ 2008, s. 265.

⁷² Yâsin, 36/51; Kamer, 54/17; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. VII, s. 348.

kişinin leh ve aleyhinde olan durumlar açık bir şekilde öğretilir.⁷³ Böylece kişi, kişisel ve sosyal davranışlarında, tutarlı ve disiplinli olmayı öğrenir. İnsan dış dünyaya karşı ne kadar donanımlı olursa olsun, kendisiyle barışık olmadıkça huzurlu olamaz. Eğitimin temel hedefi, ruh sağlığını geliştirmek yoluyla, bireysel gelişime yardım etmek⁷⁴ ve bu şekilde insanı basamak basamak ve yavaş yavaş olgunluğa ulaşması için yüceltmektir.⁷⁵

Son olarak din eğitimi doğal ve kültürel çevrenin etkisiyle sürekli bir ilerleme sağlayan insan için öz disiplin sağlar. Zira sabit ve statik bir yapı, insan doğasına yabancıdır. Bu sebeple, sürekli olarak bir arayış, ümit ve beklenti içerisinde yaşar. Arayışsız bir hayat, insanı basitleştirip monotonlaştırır. Edilgen ve pasif bir zihniyet, huzursuzluk ve mutsuzluğun kaynağı haline gelmektedir.

Netice itibariyle doğru zamanda ve uygun koşullarda yapılan din eğitimi, birçok meselenin çözümünde kilit bir rol oynarken, yanlış ve eksik bir şekilde yapılan din eğitimi, duraklamanın, hatta geriye gidişin en temel faktörü durumuna gelebilir. İslam, kişisel eğitim anlamında bireylere kısa ve uzun vadede bazı hedefler sunmuştur. Bu hedefler, insanın bütün hayatını yönlendiren ve şekillendiren bir yapıdadır diyebiliriz.⁷⁶

⁷³ H. Mahmut Çamdibi, *a.g.e.*, s. 23.

⁷⁴ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi; 21. Yüzyıldan Beklentiler*, (3.Baskı) MÜİFV Yay., İstanbul 1997, s. 232.

⁷⁵ Bayraktar Bayraklı, *Ayetlerin Işığında İman İbadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler*, İşaret Yay., İstanbul 2000, s. 32.

⁷⁶ Cemil Oruç, *a.g.m.*, s. 268.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'E GÖRE EĞİTİM

1.1. KUR'AN'A GÖRE EĞİTİM-ÖĞRETİMİN ÖNEMİ

Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ın insanlığa son ilahi mesajı olup içerisinde yer alan ilkeler insanın inanç, ibadet ve ahlak dünyasına ilahi bir yol gösterme ve müdahale amacı taşır.

Kur'an ayetleri öncelikle nazil olduğu toplumu daha sonra tüm insanlığı bulundukları olumsuz durumdan çıkarıp kendisinin öngördüğü hedeflere ulaştırmak için düzenli bir eğitim etkinliğini başlatmıştır. Zira Kur'an'ın bütün ayetlerinde, temel itibarıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından öğrenme ve onun aracılığıyla öğretme söz konusudur. Her ayet, aslında doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bir öğrenme ve öğretme faaliyeti içermektedir. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'in ayetlerine baktığımızda insanın kendisini tanıyıp bileceği konulara bakmayı emreden 350, yeryüzünü araştırmaya teşvik eden 50, eğitim-öğretim ve pozitif ilimlere işaret eden ayetlerin ise 750 civarında olduğunu görmekteyiz. Akıl ve aklı kullanmayı öngören ayetlerin sayısı 65, cehaleti, bilgisizliği yeren ayetlerin sayısı ise 25 kadardır. Bu durum göstermektedir ki İslam dini, eğitim ve öğretime büyük önem vermektedir. Bu gerçekten hareketle cehalet ve bilgisizlik İslam'ın en büyük düşmanıdır.⁷⁷

Kur'an-ı Kerim, amacının insanları karanlıklardan aydınlığa kavuşturmak olduğunu bizzat kendisi vurgulamaktadır. *“Elif Lâm Râ. Bu Kur'an, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye layık, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisine ait olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”*⁷⁸ Bu ayette geçen “zulumat” inkâr ve cehalet, “nur” ise iman ve ilim olarak yorumlanmıştır.⁷⁹

Kur'an-ı Kerim, mushaf sırasına göre ilk suresinde “Rab” ismine vurgu yaptığı gibi⁸⁰ son suresinde de Rab ismine vurgu yaparak⁸¹ adeta terbiyeyi yani eğitimi hayatın bütününe yaymak istemektedir. Rab kelimesinde yer alan “r” harfini “b” harfine

⁷⁷ Fahri Kayadibi, “İslam Dininin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”, *İÜİFD*, Sayı: IV, İstanbul 2002, s. 33.

⁷⁸ İbrâhim, 14/1.

⁷⁹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c. 10, s. 149.

⁸⁰ Fâtihâ, 1/1.

⁸¹ Nâs, 114/1.

vurmakla, devamlılık ve eklemek anlamı meydana gelmektedir. Aslında kelimenin anlamı ıslahat, yani düzeltmek, sarılmak ve eklemektir. Düzeltmek, sarılmak ve eklemek manalarıyla bu kavram, eğitim manasını içermektedir. Eğitim faaliyetinin olduğu yerde düzelme, benimseme ve gelişme vardır. Sarılma benimsemeyi, ekleme de gelişmeyi ifade etmektedir.⁸²

“Rabb” kelimesi Yüce Allah’ın ismi olarak, “*bir şeyi halden hale, nitelikten niteliğe geçirerek, derece derece olgunluk amacına erişinceye kadar yetiştiren yaratıcı mutlak kudret sahibi*”⁸³ anlamına gelmektedir. Bundan dolayı denebilir ki Kur’an, Allah Teâlâ’nın insanı terbiye ederek müslümana dönüştürmek için düzenlemiş bulunduğu bir eğitim ve rehberlik kitabıdır. Kur’an’da 970 kez geçen “*Rabb*” kelimesi ve bu kelimenin “*Âlemlerin eğiticisi*” olarak kullanılması her şeyin eğitildiğini ve eğitmeye devam ettiğini göstermektedir.⁸⁴

Kur’an-ı Kerim’in eğitim-öğretime yani ilme verdiği önemi birçok ayette görmek mümkündür. Örneğin Kur’an-ı Kerim, ırklar, milletler ve fertler arasında bir üstünlükten bahsetmediği halde, bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağını belirtmiş,⁸⁵ iman edenlerle ilim sahiplerinin derece bakımından üstün olduğunu ifade etmiş⁸⁶ ve âlimin Yüce Allah’tan korkma bakımından diğer insanlardan üstün olduğunu belirtmiştir.⁸⁷ Ayrıca Kur’an insanları verilen örnekleri düşünmeye ve anlamaya teşvik etmiş,⁸⁸ gerçekten düşünen, bilen insanların Yüce Allah’ı bulabilecekleri gerçeğini ortaya koymuştur.⁸⁹

İlgili ayetler dikkatlice incelendiğinde görülecektir ki Kur’an-ı Kerim’de ilme ve âlime ciddi vurgular yapılarak adeta ilimsiz bir insan topluluğunun veya ilimsiz bir dünyanın anlamsız olacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte Kur’an-ı Kerim’de ilimler

⁸² Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, c. I, s. 98.

⁸³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. I, s.68; Nevzat Ayasbeyoğlu, *İslamiyet’in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur’an-ı Kerim’in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili*, MEB Yay., İstanbul 1991, s.17.

⁸⁴ Faiz Kalın, “Kur’an’a Göre Eğitim Öğretimin Temel Kriterleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, II/2002, Sayı: 3, s. 144.

⁸⁵ Zümer, 39/9.

⁸⁶ Mücadele, 58/11.

⁸⁷ Fâtır, 35/28.

⁸⁸ Ankebût, 29/43.

⁸⁹ Hac, 22/54.

arasında herhangi bir ayrım yapılmadığı hatta pozitif ilimlere ait ayetlerin dini hüküm içeren ayetlerden daha fazla zikredildiği görülmektedir.⁹⁰

Kur'an-ı Kerim insanlığa eğitim-öğretimin vazgeçilmezliğini ve neleri nasıl öğrenmesi gerektiğini de açıkça belirtmiştir. İnsanın okumaya Allah'ın adı ile başlaması gerektiği⁹¹ ve bu öğretimde insanın kendi yaratılışını da okuması gerektiği dile getirilmiştir.⁹² *Oku* emriyle başlayan ilk vahyin hemen ardından insanın yaratılışına dikkat çekilmesi, her konuda yapacağı akıl yürütmeye bir başlangıç noktası göstermesi açısından önem taşımaktadır. İnsanın, hangi konuda olursa olsun öğretime Allah'ın adını anarak ve kendi yaratılışını düşünerek başlaması ve öğrenime devam ettiği sürece öğrenmeye çalıştıklarının anlaşılmasında Allah'ın kendisine yardım edeceğini bilmesi gerektiği şeklinde anlaşılabilir.⁹³

Kur'an'ın öngördüğü eğitim, insanın sadece belli bir yönünün değil, bütün yönleriyle kişilik ve karakterinin eğitimi olarak anlaşılmalıdır. Zihnin eğitimiyle birlikte kalbin eğitimi, kişinin bilişsel yönden eğitilmesiyle birlikte duygusal yönden de eğitilmesi önem taşımaktadır. İnsani arzu ve dürtüler üzerinde denetim mekanizmaları oluşturacak bir değerler programı ile aşırılıktan uzak dengeli ve sağlam bir kişilik yapısı hedeflenir. Bireysel olduğu kadar toplumsal ilişkiler içerisinde bir olgunlaşma stratejisi belirlenmiştir de denebilir.⁹⁴

1.2. KUR'AN'IN İNSANI EĞİTİRKEN KULLANDIĞI İLKE VE METODLAR

Her eğitim sisteminin kendine özgü birtakım ilke ve metotları olduğu gibi Kur'an eğitiminin de kendine özgü bir takım ilke ve metotları vardır. Bu ilkelerden bir kısmı günümüz eğitim sistemlerinin de kabul ettiği ortak ilke ve metotlar olduğu gibi bir kısmı da Kuran'a özgüdür.⁹⁵ Bu ilke ve metotların izahına geçmeden önce “ilke” ve “metot” kavramlarını açıklamakta yarar olduğu kanaatindeyiz.

⁹⁰ Celal Kırcı, *Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, Marifet Yay., İstanbul 1984, s. 14-15.

⁹¹ Alak, 96/1.

⁹² Alak, 96/2.

⁹³ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, DİB Yay., Ankara 1985, s. 34.

⁹⁴ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, (3. Baskı), MÜİFV Yay., İstanbul 1989, s. 190.

⁹⁵ Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, (2. Baskı), Marifet Yay. İstanbul 1998, s. 576.

İlke (principle), “Sonuca veya amaca ulaşmak üzere bir etkinliğe başlarken, etkinliğin hareket noktasını teşkil eden ve etkinlik süresince de ona kılavuzluk ederek yönlendiren öncü fikirler”⁹⁶ olarak tanımlanır. Başka bir tanım da “Temel düşünce, temel görüş; mantıkta tartışılması gerekmeyen öncül; bireysel karar ve durumların tutarlı ve eleştirci bir biçimde değerlendirilmesini mümkün kılan davranış kuralı; prensip”⁹⁷ olarak açıklanmaktadır.

Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’inde “Allah sizi, analarınızın karnından siz hiçbir şey bilmez durumda iken çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi”⁹⁸ buyurmaktadır. Ayette ifade edildiği üzere insan dünyaya hiçbir şey bilmeden gelmektedir. Hayatını idame ettirebilmesi için bir şeyler öğrenmek zorundadır. İnsanın hayatı boyunca öğreneceği, başka bir ifadeyle öğrenmesi gereken çok şey vardır. İşte bu noktada en verimli ve en kalıcı öğrenme yolunun, yönteminin ne olduğu sorunu ortaya çıkmaktadır.

Bütün bilim dallarında olduğu gibi eğitimde de, “yöntem” önemli bir konudur. “Yöntem”, genel anlamda, “belli bir bilim dalında özel biçimde çalışma türü, bir bilime araştırmalarda yön veren yaklaşım biçimi”⁹⁹ olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanım da şöyledir. Yöntem, “Belli bir sonuca ulaşmak, bir problemi çözmek, herhangi bir işi görmek, bir teşebbüsü sonuçlandırmak için şuurlu bir şekilde seçilen ve izlenen yol ve başvurulmuş teknik”¹⁰⁰’tir.

Birçok genel öğretim metodunu, daha önce belirttiğimiz gibi Kur’an da kullanmaktadır. Bunlar arasında tedricilik, tekrar, ezberleme, soru-cevap, takrir, açıklama, gözlem, tasvir, tartışma, düşündürme en bilindik metotlardandır.¹⁰¹ Fakat Kuran’ın eğitim metodu yalnız zihni doyurmak istemez. Çünkü yalnız zihni ele alarak yapılacak eğitim tek yönlü ve eksik kalacaktır.¹⁰² Kur’an eğitimi zihni, kalbi ve ameli yönlerde gerçekleşir. Hepsini ayrı ayrı ama birbiriyle dengeli bir biçimde beslemek ve eğitmek gerekir. Bilgisiz, duygusuz, amelsiz bir kul İslam’da nasıl hoş karşılanmazsa

⁹⁶ N.Kemal Önder, *Öğretimde Program İlke ve Yöntemler*, (4. Baskı), Kendi Yayını, İstanbul 1992, s. 45.

⁹⁷ Ruşen Alaylıoğlu-A. Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1976, “İlke” Maddesi.

⁹⁸ Nahl, 16/78.

⁹⁹ Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü I-II*, MEB Yay., İstanbul 2000, s. 1208.

¹⁰⁰ Ruşen Alaylıoğlu-A. Ferhan Oğuzkan, a.g.e., “Metod” Maddesi.

¹⁰¹ Hikmet Koçyiğit, “Kur’an ve Eğitim”, *Hikmet Yurdu/Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Sayı:10, Temmuz-Aralık 2012, s. 141.

¹⁰² Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim*, (3. Baskı), MÜİFV Yay., İstanbul 1989, s. 190.

bilgili, duygulu ve güzel huylara, güzel davranışlara sahip bir kul da o kadar kabul görür.¹⁰³

Metod hakkında kısaca bu şekilde bir bilgi verdikten sonra Kur'an-ı Kerim'in insanı eğitirken kullandığı ilke ve metodların neler olduğunu belirtmenin gerekliliğine inanıyoruz.

1.2.1. Eğitimin Belli Bir Amaca Yönelik Olması

Eğitim için yapılan tanımlar göstermektedir ki eğitim, amaçlı bir süreçtir. Amaç, eğitimi karakterize eden en önemli unsurdur. Zira amaçsız eğitim olmaz. Gelişigüzel yapılan faaliyetlerden eğitimi ayıran özellik, eğitimin belli bir amaca yönelik olmasıdır.¹⁰⁴ Eğitimin amacı, insanı toplumun yararlı bir üyesi yapmak, onu yaşama hazırlamak, yaşanabilir, güvenli bir toplum oluşturmak olmalıdır.¹⁰⁵ Bu amaç, farklı çağlarda ve farklı milletlerde bu milletlerin dini inançlarına, ahlak görüşlerine ve göreneklerine göre değişik olmuştur.¹⁰⁶ Bu bağlamda Kuran'ın eğitim anlayışının da kendine özgü bir amacı vardır. Kur'an insanı Allah'a yaraşır bir kul olmak için hazırlar. Onu eğitirken bunu hedef alır.¹⁰⁷ Bunu yaparken de öncelikle insanın kim olduğunu ve bu dünyadaki görevinin ne olduğunu belirler. Allah'ı tanımak Kur'an eğitim anlayışının ana hedefidir. Allah'ı tanımak (marifet), kalbi saygı ve korkuyla; gözü ibretle, hayâ ve utanmayla; sineyi huşu ve hürmetle; azaları huzur, tevazu ve taatle; dili zikir ve şükürle kulağı ilahî mesajı doğru dinleme ve anlamayla; zihni dua konumunda sükûnete erdirip vesveseleri yok etmekle doldurur.¹⁰⁸ Görülmektedir ki Allah'ı tanıma bilgisi insanın bütün hayatını yeniden düzene sokan bir içeriğe sahiptir.

Daha önce de ele almaya çalıştığımız üzere Kur'an, kendi amacının insanları karanlıklardan aydınlığa kavuşturmak olduğunu vurgulayarak cehaleti, karanlık (zulumat); iman ve ilim sahibi olmayı da aydınlık (nur) olarak nitelendirmiş ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'an'ı insanları dalaletin karanlıklarından iman aydınlığına çağırması için indirildiği belirtilmiştir.

¹⁰³ Yaşar Fersahoğlu, *a.g.e.*, s. 151.

¹⁰⁴ Hikmet Yıldırım Celkan, *Eğitim Sosyolojisi*, Atatürk Basımevi, Erzurum 1989, s. 40.

¹⁰⁵ M. Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen/Öğrenci Münasebetleri*, MÜİFV Yay., 1984, s. 6-8.

¹⁰⁶ Halil Fikret Kanad, *Kısaltılmış Pedagoji*, MEB Basımevi, İstanbul 1976, s. 30.

¹⁰⁷ Bayraklı, Bayraktar, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁰⁸ Hikmet Koçyiğit, *a.g.m.*, s. 128.

Kur'an'ın ilk inen ayetlerinin değindiği konuların başında eğitim yer almaktadır: *“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılınmış yumurtadan yarattı. Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmedikleri şeyi öğretti.”*¹⁰⁹ Bu ayetler eğitim-öğretimin, başka bir ifadeyle terbiyenin İslam dini açısından amacını da belirlemiştir. Müfessirlere göre eğitim için (terbiye için) okumaya Allah'ın adıyla başlamak emredilmiştir. Buna göre eğitimin amacı “Rabbin adıyla okumak”tır. Yaratan Rabbin adıyla okuma emri, eğitim-öğretimi zararlı unsurlardan da temizlemiş olmaktadır. Çünkü her eğitim öğretim faaliyeti yararlıdır denemez.¹¹⁰ Kur'an'ın öngördüğü eğitim sisteminde amaç, insanlara bolca bilgi yükleyerek onları bilgi kirliliği içerisinde boğmak değildir. Kur'an'ın eğitim anlayışında amaç “iyi bir insanoğlu” yetiştirmektir. Dahası İslam, insanın kişisel niteliklerini geliştirmenin de ötesine gider. Bireylere hem yaratıcılarıyla, hem hemcinsleriyle, hem diğer yaratılmışlarla ve hem de doğayla nasıl uyum içinde yaşayacaklarını öğretme hususunda daha kapsamlı hedefleri takip etmeye çalışır.¹¹¹ Okuma eyleminin Kur'an'da ilk emir ve ilk söz olması, tekrarlanarak tekit edilmesi bunun önemini göstermektedir. İnsanın yükselebilmesi, yaratılışının amacına ulaşabilmesi onun okuyup öğrenmesine bağlıdır.

Kur'an'a bakılırsa insanların okumuş olmaları onların olgunlaşmaları için yeterli olmamaktadır. İnsanı kemale ulaştırmayan öğrenmenin çok fazla bir anlamı ve önemi bulunmamaktadır.¹¹² O'na göre okumak, öğrenmek insanın, insanlığın kurtuluşu için olmalıdır. Kur'an, okuduğu halde okumanın gereğini yerine getirmeyen insanları şu açık ifadelerle eleştirmiştir: *“Kitabı okuyup durduğunuz halde kendinizi unutur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misiniz?”*,¹¹³ *“Yahudiler, ‘Hristiyanlığın bir temeli yoktur.’ dediler; Hristiyanlar da ‘Yahudiliğin bir temeli yoktur.’ dediler. Oysa onlar kitaplarını da okuyorlar. Bilgisizler de tıpkı onların söylediklerini söylemiştir.”*¹¹⁴ Kur'an okudukları halde gereğini yerine getirmeyen insanlar için de şöyle bir teşbih yapmaktadır: *“Kendilerine Tevrat öğretildiği halde,*

¹⁰⁹ Alak, 96/1-5.

¹¹⁰ Hikmet Koçyiğit, *a.g.m.*, s. 129.

¹¹¹ Abdullah Muhammed Khouj, “İslam'da Eğitim”, Çev.: Semra Çinemre, *OMÜİFD*, Sayı 30, Samsun 2011, s. 284.

¹¹² Yaşar Fersahoğlu, *a.g.e.*, s. 380-381.

¹¹³ Bakara, 2/44.

¹¹⁴ Bakara, 2/113.

*onun gereğini yapmayanların durumu, sırtına kitap yüklenmiş merkebin durumu gibidir...*¹¹⁵ Kur'an'a göre gereğine uyulmadan okumanın insana kazandıracağı fazla bir şey yoktur ve layığınca okumak inanmayı gerektirir. Bakara suresinin 121. âyet-i kerimesinde bu gerçek şöyle dile getirilmektedir: “*Kendilerine verdiğimiz Kitabı gereğince okuyanlar var ya, işte ona ancak onlar inanırlar...*”

Kur'an-ı Kerim'i gereğince okumanın öz manasında psikolojik bir oluşum vardır ki buna *huşu* denir. Kur'an'ı okuduklarında müminlerin gönüllerindeki imanın artması huşu denen duygu halini yaşamalarını ifade etmektedir. Hakkını vererek okumanın anlamı, Enfâl sûresinde şöyle açıklanmaktadır: “*...Müminler Allah'ın ayetleri okunduğunda imanları artan ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir.*”¹¹⁶ Okunanlardan dolayı huşu duymak ağızdan çıkan lafızların beyne gidip oradan gönüldeki imanı harekete geçirmesi demektir. Buradan hareketle okunan ayetler yine okuyana dönmekte böylece o kişinin gönlünde gereken değişimi gerçekleştirmektedir denebilir.¹¹⁷

1.2.2. İsteklilik

Öğrenmeyi istemek bir hedefi de beraberinde getirir. Bu nedenle istek olmadan gayeye ulaşmak ancak bir tesadüften ibarettir.¹¹⁸ Yapılan araştırmalar bir kimsenin herhangi bir konuyu öğrenebilmesi için, ilk koşulun kişinin o konuyu öğrenmeye karşı istekli olması gerektiğini ortaya koymuştur.¹¹⁹ İstek, gönüllülük demektir. İnsanın öğrenmek istediği şeye gösterdiği ilgi, heves, alaka, iştiaak, tecessüs ve merak onun istekliliğini ortaya koyar.

İnsanda öğrenme isteği uyandıracak şeylerin başında dua gelmektedir. İslam dünyasında bazı ünlü eğitimciler de bu konuya dikkat çekmişlerdir. Örneğin Zernucî'ye (öl.620/1223) göre, derste gayretli olmalı ve bu konuda Allah'a dua edip yalvarmalıdır. Zira Allah Teâlâ “*Benden isteyin, dilediğinizi vereyim*” buyurmaktadır.¹²⁰ Duanın ilim öğrenmede önemli olduğunu gösteren başka bir örnek İbn Abbas'tır. İbn Abbas Hz. Peygamber'in duasının bereketiyle önce ilim talibi, ardından da ilim sahibi olmuş ve

¹¹⁵ Cuma, 62/5.

¹¹⁶ Enfâl, 8/2.

¹¹⁷ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c.II, s. 206-207.

¹¹⁸ Hikmet Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 130.

¹¹⁹ Cavit Binbaşoğlu, *Genel Öğretim Bilgisi*, Binbaşoğlu Yayınevi, Ankara 1983, s. 5.

¹²⁰ İmam Burhaneddin Zernucî, *Ta'limu'l-Müteallim*, Çeviri ve Şerh: Yunus Vehbi Yavuz, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul 1995, s. 102.

ilimde yüksek derecelere erişmiştir.¹²¹ Kur'an ilim öğrenmeyi istemekle dua arasındaki ilişkiye şu ayette değinmektedir: “*Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan Kur'an'ı acele okumaya kalkma; 'Rabbim, ilmimi artır!' de.*”¹²² Bu ayette “*acele etme*” denilerek öğrenmede acelenin olumsuzluğuna işaret edildiği dile getirilebilir.

Kur'an istekli olarak öğrenmeye koşanlara öncelik verilmesini istemektedir. Hatta Yüce Allah bu uğurda peygamberini bile eleştirmiştir: “*Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü.(Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek.*”¹²³ Bu ayetlerde görülmektedir ki Yüce Allah dinini öğrenmeye istekli kulunun bu isteğine cevap verilmemesini hoş karşılamamıştır. Adeta “ne biliyorsun belki de sâlih amel ve senden öğrendikleri ile günahlardan temizlenecek, senden işittiği şeylerle dininde faydalanacaktı”¹²⁴ demek istendiği düşünülebilir.

Öğrenmede istek başarının belki de birinci şartıdır denebilir. İstek çoğu zaman zorları kolaylaştırır, isteksizlik de kolayları zor yapar.¹²⁵ Eğitim-öğretim sürecinde istek ve arzunun canlı tutulması son derece önemlidir. Bu bağlamda Kur'an bir kaide olarak ümit kesmemeyi emreder: “*De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir*”¹²⁶ İbn Mes'ud ve İbn Ömer'e göre Kur'an'da en ümit verici ayet, bu ayettir.¹²⁷ Aslında bu ayet özel olarak günahların affedilmesini ele almakta ise de genel olarak insanı karamsarlığa sokacak her şeye karşı ümitli olmayı da içine alan bir anlam yelpazesine sahiptir. Bu yönüyle de isteklilik Kur'an'ın eğitim anlayışının ilkeleri arasında sayılabilir.

¹²¹ İbn Sa'd, *Kitâbu Tabakâti'l-Kübrâ, I-VIII*, Mektebetu'l-Hancî Yay., Kahire 2001, c. II, s. 315.

¹²² Tâhâ, 20/114.

¹²³ Abese, 80/1-4.

¹²⁴ İbn Cüzeyy, Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmed, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl I-IV*, (1. Baskı), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye (Nşr.: Muhammed Salim Haşim), Beyrut 1995, c. II, s. 537.

¹²⁵ Hasan Çelikkaya, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, (2. Baskı), Alfa Basım Yayın, İstanbul 1999, s. 52.

¹²⁶ Zümer, 39/53.

¹²⁷ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (Thk.: M. Ahmed eş-Şâkir), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2000, c. XX, s. 227.

1.2.3. Eğitimde Seviye Farklılığını Göz Önünde Bulundurmak ve Tedrici Bir Yol Takip Etmek

Yüce Allah, insanları birbirinden farklı özelliklerde yaratmıştır. Bu farklılıklar insan hayatının her alanında önem arz etmekle birlikte onları eğitirken çok daha fazla dikkate alınması gereken bir konudur. Farklılıkların arka planında kişileri etkileyen yaşantıları, sosyo-ekonomik pozisyonları, kültür ve dilleri yer almaktadır. Ayrıca her insan belli bir aile tarihi, eğitimi, mesleği ve ilgileriyle benzersiz bir birey olarak toplumda kendini göstermektedir. Bu da onun bilincindeki farklılıkları derinden etkilemektedir.

Eğitim-öğretim etkinlikleri, insanın özel durumuna göre ayarlanmayı öngörür.¹²⁸ Özel durumlar kişinin fizyolojik ve psikolojik yeteneklerini, fizik ve sosyal çevre şartlarını, ilgi ve amaçlarını ifade eder.¹²⁹ Bunları önemsemeyen bir eğitim sistemi başarılı olamaz. Herkese aynı şeyi öğretmek gerçekleri görmezlikten gelmektir. İnsanlara kabiliyeti ölçüsünde hitap etmek, aklının kavrayamayacağı ve nihayet nefret edeceği incelikleri aşmaması hususunda eğitimciye büyük görevler düşmektedir.¹³⁰ Eğitimcinin her bildiğini herkese açıklaması doğru değildir. “Herkese kendi aklının ayarıyla ölçmek ve kendi bilgisinin terazisiyle tartmak gerekir ki eğitimde insanlar birbirinden istifade etsinler.”¹³¹

Kuran’da, eğitimcinin, insanları eğitirken zaman ve zemine, muhatap kitleye, muhatabın psikolojisi, kabiliyeti, kültürü, yaşı vb. durumlarına göre takip ettiği metodu değiştirmesi gerektiğine dair çokça örnek bulmak mümkündür. Ayrıca Kur’an eğitimciden takip ettiği metodu İslâm’ın müsamaha sınırları içerisinde şartlara uygun bir biçimde yenilemesini de beklemektedir.

Yüce Allah insan tabiatının hakikatlerini eksiksiz bildiği için insanları muayyen kalıplar içinde sıkıştırmamış, onlardan güçlerinin yettiği kadar olgunluğa ulaşmalarını istemiştir.¹³²

¹²⁸ Robert E. Ornstein, *Yeni Bir Psikoloji*, (Çev.: Erol Göka-Feray Işık), İnsan Yay., İstanbul 1990, s. 51.

¹²⁹ Yaşar Fersahoğlu, *a.g.e.*, s. 581.

¹³⁰ İmam Gazâlî, *Huccetu’l-İslâm Zeynu’d-Dîn, İhyâu Ulûmi’d-Dîn I-IV*, (Çev.: Ahmed Serdaroglu), Bedir Yay., İstanbul 1989, c. I, s. 144.

¹³¹ İmam Gazâlî, *a.g.e.*, s. 145.

¹³² Muhammed Kutub, *İslam Terbiye Metodu*, (Çev.: Ali Özek), İstanbul 1975, s. 316.

Allah Teâlâ bütün bu gerçekleri Kur'an-ı Kerim'de dile getirmekte ve herkesin kendi mizacına uygun hareket ettiğini belirtmektedir: “*De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir*”¹³³ Yani herkes kendi bakış açısına, tabiatına, niyetine, dinine göre hareket eder.¹³⁴

Muhatabı ürkütüp korkutmamak için dinin bütün sorumluluklarını ve gereklerini bir anda ona yüklemeksizin önce dinin esasını teşkil eden ana unsurdan eğitime başlamak gerekir.¹³⁵ Bizzat Cenâb-ı Hakk'ın İslâm ahkâmını 23 senelik bir müddeti içinde, kademe kademe, bölüm bölüm tamamlamış olması, her türlü kuralın insanlar açısından uygulanabilirliğini sağlamıştır. Esastan işe başlama kaidesini çerçevelemek üzere, Cenâb-ı Hakkın ilâhî prensiplerini koyarken imanî meselelerden, ibadete ait hükümlere, içtimâî ve iktisâdî konulardan kazâî esaslara doğru sırasıyla gelişen bir sıralama uygulanması dinin insana göreliğinin birer göstergesidir ve metod açısından büyük önem arz etmektedir.¹³⁶

İnsan psikolojisi kolaya eğilimlidir ve bundan dolayı bir şeye yavaş yavaş alıştıktan sonra onu kabul edebilir. Karşılaşılan ağır bir yükümlülük, meselenin tamamını inkâra yol açabilir. Bu sebeple ona yüklenilen sorumluluk, kolaydan zora, esastan teferruata, bilinenden bilinmeyene doğru zamanla ilerleyen bir tadrîce sahip olmalı, muhataptan yapabileceği şey istenmeli, ondan, yerine getirebileceği, altından kalkabileceği şeyler talep olunmalıdır. Zira insanoğlu, Kur'an'ın ifadesiyle zayıf bir tabiata sahiptir.¹³⁷ İnsanı bu ruh hali üzere yaratan Yüce Allah, bu sebeple zorlukları kaldırmış, İslâm'ı kolaylık dini kılmıştır. Kur'an-ı Kerîm bu hususu çeşitli ayetlerde şöyle dile getirmektedir: “*Cenâb-ı Hak, sizin için kolaylık ister, zorluk istemez*”,¹³⁸ “*Allah, insanı ancak gücünün yettiği ölçüde sorumlu tutar*”,¹³⁹ “*Cenab-ı Hak, sizden*

¹³³ İsrâ, 17/84.

¹³⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. XV, s. 66.

¹³⁵ Cem Zorlu, “Tebliğde Öncelik ve Tedricilik”, *Sempozyumlar ve Paneller Serisi: 35*, TDV Yay., Ankara 2006, s. 240.

¹³⁶ Cem Zorlu, *a.g.m.*, s. 241.

¹³⁷ Nisâ, 4/28.

¹³⁸ Bakara, 2/185.

¹³⁹ Bakara, 2/286.

(yükünüzü) hafifletmek ister. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır”,¹⁴⁰ “Allah, dinde size hiç bir güçlük yüklemedi.”¹⁴¹

Kur’an-ı Kerim’in insanlardaki kapasite ve seviye farklılığını göz önünde bulundurduğunu gösteren başka bir örnek de şudur: “İnkâr edenler, ‘Kur’an ona bir defada toptan indirilseydi ya!’ dediler. Biz Kur’an’la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.”¹⁴² Yani onu ezberleyesin, kalbin onunla sabit olsun huzursuz olmayasın diye Kur’an yavaş yavaş indirildi. Çünkü Hz. Peygamber okuma yazma bilmeyen ümmîydi. Allah kulunun işini kolaylaştırmak için Kur’an’ı parça parça indirdi ki onu kolaylıkla ezberlesin.¹⁴³

Kur’an-ı Kerim’de yer alan “De ki: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”¹⁴⁴ ayeti de kabiliyet ve liyakatlere değer vermeyi vurgulayan başka bir ayettir.

Kur’an’da, İslâm’ın ilk muhataplarının yaşadığı Mekke’de çok yaygın olan içki ve kumar alışkanlığının kaldırılması için yine bu metodun takip edildiğini görmekteyiz. Sarhoş edici içkiler birkaç safhada, tedrici olarak yasaklamıştır. İlk önce Mekke’de inen bir âyette onun güzel bir rızık olmadığına işaret edilmiş;¹⁴⁵ sonra kötülük ve günah tarafının, faydasına galip olduğu¹⁴⁶ bildirilmiştir. Derken sarhoş iken namaz kılmak yasaklanmış,¹⁴⁷ dördüncü safhada sarhoş edici içecekler Mâide sûresi 90. ayetle kesin olarak haram kılınmıştır.¹⁴⁸ İlk olarak insanların bunların kötülükleri üzerinde düşünüp bir yargıya ulaşmalarına fırsat tanınmıştır. Diğer taraftan, kesin yasaklar getirilmeden önce imanın sağlam temeller üzerine oturması sağlanmış ve ilâhî buyruklara mutlak itaat gerektiği fikri zihinlere ve gönüllere yerleştirilmiştir. Bu inanç temeli oluşturulup fikrî hazırlık tamamlandıktan sonra içki ve kumar kesin bir biçimde yasaklanmış ve bir yasak etrafında kolektif şuur oluşturma açısından insanlık tarihinde emsali görülmeyen başarılı bir sonuç elde edilmiştir.

¹⁴⁰ Nisâ, 4/28.

¹⁴¹ Hac, 22/78.

¹⁴² Furkân, 25/32.

¹⁴³ Ebû Şâme Muhammed el- Makdisî, *Kitâbu'l-Mürşidi'l-Vecîz*, (Thk.: Tayyar Altıkulaç), Dâru Sadr, Beyrut 1975, s. 28.

¹⁴⁴ Zümer, 39/9.

¹⁴⁵ Nahl, 16/67.

¹⁴⁶ Bakara, 2/219.

¹⁴⁷ Nisâ, 4/43.

¹⁴⁸ Hayrettin Karaman-Mustafa Çağrı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş, *Kur’an Yolu Tefsiri I-IV* (3. Baskı), DİB Yay., Ankara 2007, c. II, s. 337.

Mâide Sûresi 90. âyetinde içki ve kumar kesin bir şekilde yasaklandıktan sonra 92. âyetinde, “*Şeytan içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister*” şeklinde buyurularak bunların yol açtığı ahlâkî ve dinî konulardaki zararlar hatırlatılmış; böylece insanların Allah’ın bu emrini gönülden ikna olarak kabul etmeleri sağlanmıştır. Bununla birlikte inanç temelli olmayan ve insan kapasitesini dikkate almayan uygulamalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁴⁹

Bu ve benzer durumlar bize gösteriyor ki, Kur’an ve onun ihtiva ettiği hükümler, bidayette azar azar ve tedricen öğretilmiştir. Nitekim bilginin, bir anda verilmesini sakıncalı gören çağdaş eğitimciler de, bilginin bir anda ve çok verilmesinin kişiyi, iyice düşünüp kavramadan kabule zorlayacağını, buna karşılık kolaydan zora, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa doğru gidilerek, tedricen ve az olarak verilen bilginin ise, kişi tarafından hem kolay öğrenileceğini hem de üzerinde uzun uzun düşünerek daha iyi anlaşılacağını¹⁵⁰ söylemişlerdir.

1.2.3.1. Somuttan Soyuta/Müşahhasan Mücerrede İlkesi

Bir kısım insanlar herhangi bir bilgiyi alırken duyularıyla hareket ederler. Zira zihni düzeyleri buna yatkındır. Somut kavramları ya anlayamazlar ya da anlamakta güçlük çekerler. Kendilerine verilen bilgide anlatılan şeyi görmek, duymak kısaca duyularıyla algılamak isterler. Genel eğitimin de sıkça kullandığı somuttan soyuta ilkesi önce gözle görülür örnekleri verip sonra gözle görünmeyenleri öğretmek demektir.¹⁵¹ Yüce Allah da insan gerçeğinden hareket ederek Kur’an’da insanları müşahhasan mücerrede yöntemiyle eğitime yolunu tercih ve tatbik etmiştir.¹⁵² Bunu yaparken kâinatta var olan her şeyi duyu ve deneylerle incelemeye, oradan mücerret bir kavram olan Allah kavramına ulaşmaya çağırmıştır.

Kur’an Allah’ı doğrudan anlatmak yerine O’nun sıfatlarını ve o sıfatların eşya ve olaylar üzerindeki tezahürlerini göstermenin insanlara doğruları öğretme bakımından daha etkili olduğunu göstermeye çalışmıştır.¹⁵³ Dağlar, denizler, gökyüzü, yeryüzü ve

¹⁴⁹ Hayrettin Karaman-vd., *a.g.e.*, s. 336.

¹⁵⁰ M. Şevki Aydın, “İbn Cema’a’ya Göre Öğretmenin Görev ve Nitelikleri”, *EÜİFD*, Sayı: 8, 1992, s. 220.

¹⁵¹ Hasan Çelikkaya, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, (2. Baskı), Alfa Basım Yayın, İstanbul 1999, s. 70.

¹⁵² Hüseyin Atay, “Din Kolaylıktır”, *EÜİFD*, Sayı: 3, Kayseri 1986, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁵³ Yaşar Fersahoğlu, *a.g.e.*, s. 586-587.

bu ikisi arasındakiler insanın dikkatine sunulmuş yaratılanlardan mücerret bir kavram olan Allah’a kapılar aralanmıştır. Yüce Allah Kur’an’da şöyle buyurmaktadır: *“Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır! Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiştir! Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir! Yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayılmıştır!”*¹⁵⁴ Kur’an’ın burada vermek istediği mesaj belirtilen bu somut varlıklar hakkında düşünerek soyut bir kavram olan Allah’a ulaşmayı başarmaktır. Kur’an’da yer alan tek soyut kavram “Allah” değildir.

Kur’an iki mücerret kavram olan “cennet” ve “cehennem” kavramlarını da adeta bir tablo gibi müşahhas hale getirerek öğretmeye çalışmıştır. Örnek olarak şu ayetleri verebiliriz. *“Cennetlikler cehennemliklere, ‘Rabbimizin bize va’dettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin va’d ettiğini gerçek buldunuz mu?’ diye seslenirler. Onlar, ‘Evet’ derler. O zaman aralarında bir duyurucu, ‘Allah’ın laneti zalimlere!’ diye seslenir. Onlar Allah yolundan alıkoyan ve onu, eğri ve çelişkili göstermek isteyenlerdir. Onlar ahireti de inkâr edenlerdir. İkisi (cennet ve cehennem) arasında bir sur A’raf üzerinde de bir takım adamlar vardır. Cennet ve cehennemliklerin hepsini simalarından tanımaktadırlar. Cennetliklere, ‘Selam olsun size!’ diye seslenirler. Onlar henüz cennete girmemişlerdir, ama bunu ummaktadırlar. ‘Sizin, ‘Allah bunları rahmete erdirmez’ diye yemin ettikleriniz şunlar mı?’ (Sonra cennetliklere dönerek) ‘Haydi, girin cennete. Size korku yok. Siz üzülecek de değilsiniz’ derler. Cehennemlikler de cennetliklere, ‘Ne olur, sudan veya Allah’ın size verdiği rızıktan biraz da bizim üzerimize akıtın’ diye çağırırlar. Onlar, ‘Şüphesiz, Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır’ derler. Onlar dinlerini oyun ve eğlence edinmişler ve dünya hayatı da kendilerini aldatmıştı. İşte onlar bu günlerine kavuşacaklarını nasıl unuttular ve ayetlerimizi nasıl inkâr edip durdularsa biz de onları bugün öyle unuturuz.”*¹⁵⁵ Bu ayetlerle soyut iki kavram olan cennet ve cehennem kavramları adeta bir tiyatro sahnesi gibi somutlaştırılmaktadır.

Kur’an insanların algılamakta zorlandığı yeniden dirilme olayını, tabiat olaylarından müşahhas örneklerle anlatır. Bunu daha çok mesel ve teşbihlerle sunar.¹⁵⁶ *“O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet*

¹⁵⁴ Gâşiye, 88/17-20.

¹⁵⁵ Arâf, 7/44-51.

¹⁵⁶ Hikmet Koçyiğit, a.g.m., s. 143.

*rüzgârlar ağır bulutları yüklediği vakit, onları ölü bir belde (yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.”*¹⁵⁷ Bu âyette ölülerin kabirden dirilmesi yerden ekinin çıkarılmasıyla somutlaştırılmıştır. Çünkü insanlar ekinin yerden çıkmasını gözleriyle görmektedirler hatta ziraatla meşgul olanlar bunu bizzat yaşamaktadırlar. Şüphesiz bu olay Allah’ın yeniden diriltmeyi nasıl yapacağını gösteren ve zihni anlayışı az olanların meseleyi kavraması için somutlaştırılmış halidir.

1.2.3.2. Kolaydan Zora İlkesi

İnsanlık tarihi boyunca bütün öğretim etkinliklerinde davranış ve uygulama planında geçerli olan bir ilke olarak “kolaydan zora doğru eğitim” ilkesi insan fitratının gereğidir. Sonda öğretilmesi gereken bir bilgiyi başta vermek eğitimi baştan baltalamak demektir. Kur’an da ilke olarak kolaydan ve kolaylıktan yanadır. Kur’an-ı Kerim’de kolay/kolaylık anlamına gelen “yüsr” kelimesi türevleri ile beraber kırktan fazla yerde geçmektedir.¹⁵⁸ Örnek olarak şu ayetleri belirtmemizde fayda vardır. “*Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.*”¹⁵⁹ “*Allah sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.*”¹⁶⁰ “*(Ey Muhammed!) Biz, Allah’a karşı gelmekten sakınanları Kur’an ile müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık.*”¹⁶¹ “*Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi.*”¹⁶² “*Andolsun biz, Kur’an’ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?*”¹⁶³ “*(Ey Muhammed!) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Allah gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğini bildi de sizi bağışladı (yükünüzü hafifletti.) Artık Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Allah, içinde hastaların bulunacağını, bir kısmınızın Allah’ın lütfundan rızık aramak üzere*

¹⁵⁷ Arâf, 7/57.

¹⁵⁸ Recep Cici, “Kolaylık Prensibinin Hukukî Hayata Yansıma Biçimleri”, *UÜİFD*, c. 14, Sayı: 1, 2005, s. 63.

¹⁵⁹ Bakara, 2/286, 22/78.

¹⁶⁰ Nisâ, 4/28.

¹⁶¹ Meryem, 19/97.

¹⁶² Hacc, 22/78.

¹⁶³ Kamer, 54/17.

yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir. O halde, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun.”¹⁶⁴

Bu ayetleri incelediğimizde kolaylık ilkesi hakkında şunları söyleyebiliriz: Yüce Allah insanların güçlerine göre onlara yükümlülükler yükler. Her insanın gücü değişik olduğu ve sorumluluk sahası farklı olduğu için herkesin yükümlülüğü ve sorumluluk derecesi aynı değildir. Buna göre bütün insanları tek tür standart ölçü altına alıp sıkıştırmak doğru olmaz, bu onlara zorluk yüklemek olur.¹⁶⁵

Kur'an'ın nüzulü sürecinde de bu ilkenin hâkim olduğunu görmekteyiz. Mekkî ve Medenî sureler arasında bir karşılaştırma yapıldığında Mekkî surelerin kısa ve duygulara hitap eden ayetler olduğu, Medenî surelerin ise daha uzun, vicdanları tahrik etmekten çok tefekküre teşvik eden ayetler olduğunu görmekteyiz.¹⁶⁶

Yüce Allah Kur'an'da getirdiği mükellefiyetlerde de kolaydan zora bir çizgi takip etmiştir. Namaz, oruç, zekât gibi sırf bedenle ya da malla yapılan ibadetlerin farz kılınması sonra da hem beden hem de malla yapılan hac ibadetinin farz kılınması temel ibadetlerde de basitten mürekkebe doğru yol izlendiğini göstermektedir.¹⁶⁷ Haramlar konusunda da kendi içerisinde bir tedricin uygulandığı görülmektedir. Kumar ve içkinin birden değil de yavaş yavaş yasaklanması da aynı metodun uygulanışına birer örnektir.¹⁶⁸

1.2.3.3. Bilinenden Bilinmeyene İlkesi

Bilinenden bilinmeyene ilkesi “*Öğretimde açık ve kesin sonuçlara varabilmek için bilinen gerçekleri, yargıları veya yasakları başlangıç olarak almayı ve bunların yardımı ile bilinmeyi bulmaya çalışmayı*” ifade eder.¹⁶⁹ Bu durumda bir şeyleri öğrenme durumunda olan kimselerin daha önce öğrendikleri eski bilgilerden yararlanma yollarını araştırmaları gerekir.¹⁷⁰ İnsan herhangi bir hususta önce ilgisi olduğu alanlardan işe başlamalı daha sonra bilinmeye doğru ilerlemelidir. Eski bilgiler üzerine

¹⁶⁴ Müzzemmil, 73/20.

¹⁶⁵ Hüseyin Atay, *a.g.m.*, s.16-17.

¹⁶⁶ Yaşar Fersahoğlu, *a.g.e.*, s. 595-596.

¹⁶⁷ Cem Zorlu, *a.g.m.*, s. 241.

¹⁶⁸ Nahl, 16/67, Bakara 2/219, Nisâ 4/13, Mâide 5/90-92.

¹⁶⁹ Ruşen Alaylıoğlu-A. Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, s.33.

¹⁷⁰ Ruşen Alaylıoğlu-A. Ferhan Oğuzkan, *a.g.e.*, a.y.

oturan yeni bilgilerin temeli sağlam olur. Bu yolla öğrenilmek istenen bilginin daha çabuk ve kolay öğrenilmesi sağlanacaktır.¹⁷¹

Daha önce açıklanan soyuttan somuta ilkesi ile bilinenden bilinmeyene ilkesi birbirine karıştırılmamalıdır. Herhangi bir bilgi somut olmakla birlikte bilinmeyebilir.¹⁷²

Bu bilgilerden yola çıkarak Kur'an-ı Kerim'in de eğitim öğretim ilkelerinden birinin "bilinenden bilinmeyene ilkesi" olduğunu söylemeliyiz. Kur'an'ın gerek kendinde var olan gerekse dışarıdan edinmemizi istediği bilgilerin asıl amacı bilinmeyi keşfetmemizdir. Kur'an'a göre bilgi sahibi olmak, hakikatleri keşfetmektir.¹⁷³ Allahu Teâlâ Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: *"Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır."*¹⁷⁴ Bilinenden bilinmeyene ilkesi gereği eski bilgiler yeni bilgilerin sebebi, yeni bilgiler de eski bilgilerin sonucu durumundadır. Bu ayette göklerin ve yerin yaratılmasında, dil ve renklerin farklı olmasında Allah'ın varlığı ile ilgili bazı dersler bulunduğu ifade edilmekte ve bunun için de bilgili olmak öngörülmektedir.¹⁷⁵

Kur'an'ın bizzat kendisi de büyük bir bilgi hazinesidir. İnsan Kur'an'ın rehberliğinde onun ışığında yeni bilgilere ulaşır, yeni hakikatler keşfeder. Bir âyet-i kerîmede bu gerçek şöyle dile getirilmektedir: *"Bu Kur'an; kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara bir bildiridir."*¹⁷⁶ Burada nihaî bilginin, Kur'ânî bilgiler ışığında ulaşılan "Allah bilgisi" olduğu vurgulanmaktadır diyebiliriz.

Kur'an'da dikkatimizi çeken pek çok ayet onun bu ilkeyi benimseyip uyguladığını göstermektedir. Şu ayetler bunu ispatlar niteliktedir: *"Ayetlerimizi yalanlayanlar ve o ayetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler!"*,¹⁷⁷ *"Şüphesiz cehennem, her biri saray büyüklüğünde kıvılcımlar saçar. Bunlar sanki birer kızıl*

¹⁷¹ N. Kemal Önder, *a.g.e.*, s.53.

¹⁷² N. Kemal Önder, *a.g.e.*, s.53.

¹⁷³ Yaşar Fersahoğlu, *a.g.e.*, s. 591.

¹⁷⁴ Rûm, 30/22.

¹⁷⁵ Yaşar Fersahoğlu, *a.g.e.*, s. 592.

¹⁷⁶ İbrâhim, 14/52.

¹⁷⁷ Arâf, 7/40.

devedir.”,¹⁷⁸ “*Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içecek­siniz.*”,¹⁷⁹ “*Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır!*”¹⁸⁰ Bütün bu âyetlerde “deve” kelimesi dikkatleri çekmektedir. “Deve”nin Arap toplumunda herkes tarafından bilinmesi ve onların hayatındaki fonksiyonunu düşündüğümüzde Kur’an’ın bu ilkeye ne derece yer verdiğini görmüş ve daha iyi anlamış oluruz. Bu konuyla ilgili şu ayet de dikkatimizi çekmektedir: “*O, gökten bir ölçüye göre yağmur indirendir. Biz onunla ölü arazi­yi canlandırdık. İşte siz de, böyle diriltileceksiniz.*”¹⁸¹ Ölü bir beldenin su ile yeniden dirilişini çölde susuzluk yaşayan insanlar bilir. Yine şu ayette de Allah, Arapların çok aşına olduğu hurmayı dile getirmiştir: “*Ayın dolaşımı için de konak yerleri (evreler) belirledik. Nihayet o, eğrilmiş kuru hurma dalı gibi olur.*”¹⁸² Ayın hilal şeklindeki durumu Arapların çok iyi bildiği kurumuş hurma dalına benzetilerek anlatılmıştır.

Kur’an insanları hakikatlerin bilgisine ulaştırmak için sadece kendi ayetlerini kullanmamaktadır. Kur’an kendi ayetlerine bakılmasının yanı sıra göklere, yere, dağlara, denizlere, kuşlara, böcek­lere, dillere, renklere vb. birçok eşya ve olaylara dikkat edilmesini, bunlardan yola çıkarak “Allah bilgisi”ne ulaşılmasını emrediyor. Bununla birlikte Kur’an-ı Kerim bilgisiyle yeni bilgiler üretemeyen veya bu bilgileri kullanamayan insanları şöyle eleştirmektedir:¹⁸³ “*Ey Kitap ehli! Niçin hakkı batıla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?*”¹⁸⁴ Başka bir ayette de “*Hakkı batıla karıştırmayın ve bile bile hakkı gizlemeyin*”¹⁸⁵ buyrulmaktadır.

1.2.4. Doğru Zamanda Doğru Tavr ile Güzel Söz Söylemek

Eğitim öğretim sürecinde yapılması gerekenlerin ne olduğu kadar ne zaman yapılması gerektiği de çok önemlidir. Çünkü yapılanlar doğru olsa bile zamanlama hatası varsa, son­da yapılması gerekenler başta yapılıyorsa beklenen verimin sağlanması çoğu zaman mümkün olmaz. Aslında eğitim öğretim işi, yaşananları iyi planlamayla

¹⁷⁸ Mürselât, 77/32-33.

¹⁷⁹ Vakıa, 56/55.

¹⁸⁰ Gâşîye, 88/17.

¹⁸¹ Zuhruf, 43/11.

¹⁸² Yâsin, 36/39.

¹⁸³ Yaşar Fersahoğlu, *a.g.e.*, s. 593.

¹⁸⁴ Âl-i İmran, 3/71.

¹⁸⁵ Bakara, 2/42.

alakalı bir stratejiler manzumesidir. Stratejilerin etkili olmasında zamanlamanın iyi yapılması gerekir diyebiliriz.¹⁸⁶

Nitekim Kur'an ayetlerinin hepsi birden nazil olmamış, aksine zamana yayılmıştır. Fakat zamana yayılmış olmasının içerisinde birtakım ayrıntılar olduğunu düşünmekteyiz. Zaman zaman Hz. Peygamber ve sahabe yaşadıkları olaylar karşısında vahiy beklemeye başladıkları halde bazen vahiy hemen inmemiştir. Yüce Allah adeta, vahyi bekleyenlerin gelecek vahyi kabule tam olarak hazır olacakları uygun bir zamanı tercih etmiştir.

Bu duruma örnek olarak Nur Sûresinde yer alan “*ifk*” hadisesini örnek verebiliriz.¹⁸⁷ İfk hadisesinde Hz. Peygamber, istemiş olsaydı şerefine karşı girişilen bu saldırının sorumlularının kellelerini derhal uçurtabilirdi.¹⁸⁸ Fakat Peygamberimiz tam bir ay her şeye sabırla katlandı. Allah'ın takdiri buydu. Hemen işin iç yüzü ortaya konsa belki de muhataplar olayın azametini iyi fark edemeyecek ve kendi hatalarını daha net göremeyeceklerdi.¹⁸⁹ Yüce Allah burada yapmış olduğu zamanlama ile müslümanlara özelde iftiraya genelde tüm kötülüklere alet olmanın kötü psikolojik halini bizzat yaşatarak öğretmiştir.

Kur'an'a göre eğitimcinin dikkat etmesi gereken en önemli hususlardan birisi de eğitim esnasında kullandığı üslubudur. İnsanın eğitiminde doğru zaman seçilmiş olsa bile sergilenen tavır ve kullanılan üslup davranış değiştirmeye uygun değilse zamanlamanın doğru olmasının da bir anlamı olmayacaktır. Zira insanlar arası ilişkilerde Kur'an'ın getirdiği temel prensip yumuşak bir tavır takınmak, tatlı dil ve güler yüz göstermektir. Eğer bu ilişki eğitim öğretim ilişkisi ise bu prensibe çok daha dikkat edilmesi gerekir.¹⁹⁰ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu durumla ilgili “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.”¹⁹¹ buyurularak eğitimde nasıl bir üslup kullanılacağı belirlenmiştir. Allah Teâlâ, Hz. Musa'yı kardeşi Harun ile birlikte Firavun'a peygamber olarak gönderirken

¹⁸⁶ Hikmet Koçyiğit, *a.g.m.*, s. 145.

¹⁸⁷ Nur, 24/11-24.

¹⁸⁸ Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Te'fîhu'l-Kur'an I-VII*, (2. Baskı), İnsan Yay. (Trc. Kurulu: M. Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), İstanbul 1996, c. III, s. 503.

¹⁸⁹ Hikmet Koçyiğit, *a.g.m.*, s. 146.

¹⁹⁰ Celal Kırca, “Kur'an'a Göre Din Eğitiminin Genel Prensipleri”, *Diyanet Dergisi*, c. XXIII, Sayı: 3, Ankara 1987, s. 12.

¹⁹¹ Nahl, 16/125.

onlara şu emri vermektedir: *“Fıravun’a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar.”*¹⁹² Yüce Allah bu ayette Hz. Musa ve Hz. Harun’un şahsında bütün müslümanlara yumuşak söz söylemeyi tavsiye etmektedir. Yüce Allah bir din eğitimcisi olan peygamberimizi de insan ilişkilerinde sert ve kaba olmaması, yumuşak davranmasından dolayı şu ayetlerde övmüştür: *“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi...”*¹⁹³

Kur’an-ı Kerim zaman zaman insanların, bitkilerin, hayvanların güzelliklerinden bahsettiği gibi göklerin, yıldızların kısacası kâinatın güzelliklerinden bahseder. Bizzat Kur’an’ın kendisi güzellikler kitabıdır. Onun güzelliği muhtevasında olduğu kadar ifade tarzı ve üslubunda¹⁹⁴ da mevcuttur.

Kur’an’da “güzellik” kavramıyla birlikte zikredilen konular arasında “güzel konuşma” da yer almaktadır. Güzellikler sembolü olan insan Kur’an’ın ifadesiyle “ahsen-i takvim”dir. İçinde sayısız güzelliği barındıran Allah güzeldir.¹⁹⁵ Güzelliği sever.¹⁹⁶ Bundan dolayıdır ki Yüce Allah her şeyde güzelliği yaratmıştır. Savaşta düşmanı öldürürken dahi güzel davranmayı emretmiştir.¹⁹⁷

İnsanı çeşitli duygularla yaratan ve onu en iyi tanıyan Yüce Allah insanları aldığı vahiyle terbiye edecek olan Hz. Peygamber’e *“Kullarıma söyle: (İnsanlara karşı) en güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır.”*¹⁹⁸ emrini vermektedir. Ayette müminlerin hem kendilerine muhalif olanlara karşı hem de birbirlerine karşı hitaplarında en güzel sözleri ve en güzel ifadeleri kullanmalarını emretmektedir. Eğer böyle yapmazlarsa şeytan onların aralarını açar, sözü fiile döndürür, aralarında şer, düşmanlık ve çatışma yaratır. Bunun için kişinin müslüman kardeşine sert ve kırıcı sözler söylemesi yasaklanmıştır.¹⁹⁹ Çatışma ve çekişmelerin olduğu yerde eğitimden söz edilemez.

¹⁹² Tâhâ, 20/43-44.

¹⁹³ Âl-i İmran, 3/159.

¹⁹⁴ Celal Kırca, *a.g.m.*, s.15.

¹⁹⁵ Müslim, İman, 147.

¹⁹⁶ Müslim, İman, 147.

¹⁹⁷ Müslim, Cihad, 24-25.

¹⁹⁸ İsrâ, 17/53.

¹⁹⁹ İbn Kesîr, *HadislerleKur’an-ı Kerim Tefsiri*, I-XVI, (Çev.: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul 1991, c. XI, s. 4780.

Bu yorumlardan hareket ederek şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: Din eğitiminde güzel sözlerin önemi inkâr edilemez. Üslubu ve muhtevası güzel olan bir ifade insanı yumuşatabilir, kaba ve çirkin bir ifade ise insanı daha da katılaştırabilir. Özellikle eğitimci pozisyonunda olanlar muhataplarına düşmanca tavır takınmamalı, aksine onlara güzel sözler söylemelidirler. Kişilere değil kötülüklere düşman olmalı, günahkârı değil günahı kınamalıdır.²⁰⁰

1.2.5. Tekrarlardan Yararlanmak

Eğitimde öğretilmek istenenlerin belirli aralıklarla tekrar edilmesi, o bilginin hem daha iyi anlaşılmasında hem de pekiştirilmesi ve daha kalıcı hale gelmesinde önemli bir yere sahiptir. Etkili öğrenmede ilgi çekici, anlamlı ve iyi düzenlenmiş tekrarın rolü büyüktür. Tekrar, öğrenmeyi güçlendirir. İlk öğrenilenler, daha sonra öğrenilenleri etkiler; benzer bilgilerin öğrenimini kolaylaştırır. Tekrar yöntemi, ikna etme ve bir görüşü kabul ettirmenin en güzel yoludur.²⁰¹

Beliğ anlatımın yollarından biri olduğu için Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de okuyanları bıktırmayacak oranda tekrarlarla bulunmuş ve insanları sık sık düşünmeye ve anlamaya davet etmiştir. *“Hatırlat, çünkü hatırlatma insanlara fayda verir”*²⁰² denilmek suretiyle tekrarın önemine dikkat çekilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan tekrarlar incelendiğinde bazen bir kelimenin bazen de bütün bir ayetin tekrar edildiğini görmekteyiz. Çeşitli sebeplere binaen gelen bu tekrarlar, kimi zaman herhangi bir konunun önemine binaen dikkat çekmek amacıyla kimi zaman bir şeye teşvik etmek veya bir şeyden sakındırmak amacıyla gelirken bazen de bir olaya rağbeti artırmak veya şükre önem vermek yahut da haber verilenleri teyit edip kuvvetlendirmek amacıyla geldiği görülmüştür.²⁰³

Bu noktada Kur'an'da yer alan tekrarlara birkaç örnek vermenin gerekli ve yerinde olduğunu düşünüyoruz.

Tekrar, sözün uzadığı ve önce geçen kısmın unutulmasından korkulduğu zaman, sözü tazelemeye ve yenilemeye yarar. Başka bir ifadeyle araya uzun bir zaman dilimi

²⁰⁰ Celal Kırcı, *a.g.m.*, s. 17.

²⁰¹ Necati Kara, “Kur'ân'da Tekrârlar”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1993, s. 114.

²⁰² Tûr, 52/29.

²⁰³ Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, MÜİFV Yay., İstanbul 1991, s. 179.

girmesinden ötürü, ilk sözün unutulacağı endişesinden kaynaklanan tekrarın en büyük faydası, takrir yani ifade edilmek istenen mana ve mefhumu muhatabın zihnine iyice yerleştirmektir. Bu yüzden, “bir söz tekrar edildiğinde zihne iyice yerleşir” denilmiştir.²⁰⁴ Bu duruma şu ayetleri örnek olarak verebiliriz: “*Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir*” mealindeki Nahl sûresi 110. ayetindeki ifadeler, dokuz ayet sonra, “*Şüphesiz ki Rabbin, cahillik sebebiyle kötülük yapan, sonra bunun ardından tövbe eden ve durumunu düzeltenlerden yanadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da elbette çok bağışlayandır, çok merhamet edendir*” şeklinde bir kez daha tekrar edilmiştir.

Kur’an’da her tekrar takrir amacıyla gelmeyebilir. Bir ifadenin tekrar edilmesindeki ana gayelerden bir diğeri de, konunun tekit edilmesini yani anlamının pekiştirilmesini sağlamaktır. Örnek olarak İnfitâr sûresindeki “*Hesap ve ceza gününün ne olduğunu sen ne bileceksin. Evet, hesap ve ceza gününün ne olduğunu sen ne bileceksin?*”²⁰⁵ âyetlerini ve Müddessir sûresindeki “*Kahrolası nasıl da ölçtü biçti! Yine kahrolası, nasıl ölçtü biçti!*”²⁰⁶ ayetini verebiliriz.

Mekke’deki Kureyş müşriklerinin Hz. Peygamber’e ve İslam’a karşı gösterdikleri mukavemet, husumet ve müslümanlara karşı yaptıkları fena hareketler herkesçe malumdur. Onların putperestlik ve şirk hususundaki ısrarlarına cevap olarak verilen tembih ve va’idlerin ehemmiyetini yükseltmek, ifade ve hükümlerin kuvvetini artırmak için kelime ve ayetlerin tekrarlanmasından daha tabi bir şey olamazdı.²⁰⁷

“*Eğer şaşacaksan, asıl şaşılacak olan onların, ‘Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacakmışız?’ demeleridir. İşte bunlar Rablerini inkâr edenlerdir. İşte onlar boyunlarına demir halkalar vurulanlardır ve işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır.*”²⁰⁸ ayetinde “ulâike/onlar” lafzı aynı ayet içerisinde üç kez tekrarlanarak konunun ehemmiyetine vurgu yapılmak istenmiştir denebilir.

²⁰⁴ İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur’an*, Çağ Yayınevi, İstanbul 1987, s. 343.

²⁰⁵ İnfitâr, 82/17-18.

²⁰⁶ Müddessir, 74/19.

²⁰⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay., Ankara 1993, s. 173.

²⁰⁸ Râd, 12/5.

Çeşitli vesilelerle Kur'an'da yer alan bazı tekrarlarla da şu örnekler verilebilir: *"İşte böyle ödüllendiririz biz, güzel davrananları."* Sâffât sûresinde geçen bu ayet aynı sûrede üç,²⁰⁹ Mürselat sûresinde de bir defa aynıyla; En'am84, Yûsuf 22, Kasas14, Sâffât 105 ve 110. ayetlerde kısmen olmak üzere toplam dokuz defa tekrarlanmıştır.

"Hâlâ düşünüp ibret almıyor musunuz?" şeklinde tercüme edilen Sâffât 155. ayeti de Kur'an'da sekiz yerde tekrar edilmektedir.²¹⁰

"Gerçek şu ki, hiçbir günahkâr bir başka günahkârın yükünü sırtlamaz." sözleri de Kur'an'da toplam beş yerde tekrar edilmektedir.²¹¹

"Yemin olsun ki, biz, Kur'an'ı öğüt ve ibret için kolaylaştırdık. Fakat düşünen mi var?!" Kamer sûresinde yer alan bu ayet de aynı sûrede toplam dört defa tekrar edilmiştir.²¹²

"Yalan düzerek Allah'a iftira eden yahut O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim vardır? Muhakkak ki, zalimler asla kurtulamazlar!" Önemli mesajlar içerdiği kanaatinde olduğumuz bu ayet de toplam dokuz yerde tekrarlanmıştır.²¹³

*"Aklınızı işletmeniz ümidiyle Allah, ayetlerini size böyle açıklıyor."*²¹⁴ Bu ayetler de Kur'an'da sekiz yerde tekrar edilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan bu tekrarların sayısı oldukça fazladır.²¹⁵ Ancak Kur'an-ı Kerim öğretmek istediği konuları tekrar ederken ilgi uyandırmayı, usanç ve bıkkınlık vermemeyi esas almıştır. Onun diğer bütün eğitim ilkelerinde olduğu gibi tekrar konusunda da dikkat çeken özelliği bunu değişik üslup ve ifadelerle yapmış olmasıdır. Bundan dolayıdır ki tekrarlar, Kur'an'ın fesahat ve belagati açısından bir kusur değil, aksine bir güzellik ve zenginliktir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, gereksiz sayılabilecek hiçbir tekrarı yapmamış, aksine onun tekrarları üslûbuna edebî bir üstünlük ve zenginlik katmıştır.²¹⁶

²⁰⁹ Sâffât, 37/80- 121- 131; Mürselât, 77/44.

²¹⁰ En'am, 6/80; Yûnus, 10/3; Hûd, 11/24- 30; Mü'minun, 23/85; Secde, 34/4; Câsiye, 45/23.

²¹¹ Necm, 53/38; En'am, 6/164; İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7.

²¹² Kamer, 54/17-22, 32, 40.

²¹³ En'am, 6/21- 93-144; Yûnus, 10/17; A'raf, 7/37; Hûd, 11/18; Kehf, 18/15; Ankebût, 29/68; Saf, 61/7.

²¹⁴ Bakara, 2/219- 242-266; Âl-i İmran, 3/103; Mâide, 5/89; Nur, 71/58- 59- 61.

²¹⁵ M. Emin Mamiş, *Kur'an Tekrarlarına İstatistikî Bir Yaklaşım*, (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Van 2007, s. 31.

²¹⁶ Mamiş, age., s. 127-128.

Nazil olan hemen her ayetinde bir eğitim faaliyetini barındıran Kur'an-ı Kerim'de tekrarların çokça yer alması günümüzde özellikle din eğitimcileri tarafından doğru değerlendirilmelidir. Zira daha sonra da ayrıntılı şekilde değinileceği üzere tüm referansı Kur'an olan Hz. Peygamber'in de eğitim faaliyetlerinde zaman zaman tekrarlardan faydalandığını görmekteyiz.

1.2.6.Örnek Olaylardan/Mesellerden Yararlanmak

İnsanı hem maddi hem de manevi olarak bir bütün halinde eğitmeye çalışan Kur'an-ı Kerim, çeşitli metotları kullanarak onu her yönüyle eğitmeye çalışmıştır. Kur'an'ın kullandığı bu metotlardan biri olan meseller, geçmiş milletlere ait örnekler, Kur'an mesajının insanları eğitmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu gerçek, Kur'an'ın bizzat kendisi ile de şöyle ifade edilmektedir: *“And olsun ki biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik”,*²¹⁷ *“İşte biz, bu misalleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir.”*²¹⁸

Kur'an'da örneklerin sıkça kullanılması insanların eğitilmesi açısından hem anlatılanların zihinlere yerleşmesi ve duyular dünyasında bir model olması bakımından, hem kapalı manaları açması, hem de mücerret (soyut) fikirleri herkesin anlayacağı şekilde müşahhas (somut) hale getirmesi bakımından oldukça önemlidir.²¹⁹

Kur'an, farklı seviyede iman, yaşam tarzı ve deneyimlere sahip insanların bulunduğu heterojen yapıdaki kitlelere hitap etmektedir. İnsanlar farklı psikolojik yapıları sahiptirler ve farklı toplumsal konumları vardır. Bu da onların mesajları farklı şekilde algılamalarına yol açar. Algılamalardaki farklılıkların ortadan kaldırılmasının yolu ise, mesajı mümkün olduğunca onların doğru algılamalarını sağlayacak tekniklerle donatmak ve yanlış algılamalara meydan vermeyecek yöntemleri kullanmaktır. Bu gerçeği çok iyi bilen Yüce Allah insanların Kur'an ayetlerini doğru olarak anlamalarını sağlamak adına pek çok metot kullanmıştır. Hitap ettiği herkesin verilen mesajı doğru kavrayabilmesi için, benzetmeler, mecâzi ifadeler, kıyaslamalar ve örnekler ile anlatılanların zihinlerde bir görüntü oluşturmaya imkan hazırlamıştır. Bu şekilde verilmek istenen mesaj ve öğrenilmesi istenilen bilgiler, kolay hatırlanabilir, ilgi çekici ve anlaşılır bir hale gelmiştir.

²¹⁷ Zümer, 39/27.

²¹⁸ Ankebût, 29/43; Haşr, 59/21.

²¹⁹ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr I-VII*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1990, c. 1, s. 65.

Meseller, Kur'an'ın insanlar tarafından kavranmasını sağlayan en güzel vesilelerden biridir. Yüce Allah insanları herhangi bir düşünceye inandırıp ikna etmek için Kur'an'da mesellere yer vermiştir. Örneğin; *“Allah'ın rahmetinin eserlerine bak ki, ölümünden sonra nasıl yeryüzünü diriltiyor? Bunu böyle yapan elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kadirdir.”*²²⁰ Öldükten sonra dirilmeyi en anlaşılır kılan örneklerden biri şüphesiz sonbaharda ölümü gerçekleşen yeryüzünün baharda yeniden canlanmasıdır. Adeta her sonbahar bir kıyamet, her bahar bir ba's, yani yeniden diriliştir.²²¹

Kur'an'daki meseller ile anlatılmak istenenlerin muhatabın hayalinde canlandırılması sağlanarak daha açık ve anlaşılır hale gelmesi söz konusu olmaktadır. Bir kısım insanlar, öğrenme faaliyetinde daha çok duyularına dayanırlar. Soyut konu ve kavramları anlamakta güçlük çekerler. Kur'an, bütün kitlelere hitap eden bir kitap olması hasebiyle insanları somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene götürerek eğitme yöntemini tercih etmiş ve uygulamıştır. Kur'an'da meseller, anlaşılması güç olayları akla yatkın hale getirip anlaşılır kılar, insanların daha rahat, kolay ve daha kalıcı bir şekilde öğrenmelerini sağlar.²²²

Kur'an, mesajlarını verirken mümkün olduğunca fazla duyulara hitap etmekte, anlaşılır ifadeler kullanmakta bu sayede muhatabın öğretilmek isteneni daha kısa sürede ve etkili bir biçimde kavramasını sağlanmaktadır.²²³ Kur'an'da Yüce Allah şöyle buyuruyor: *“Ayetlerimizi yalanlayanlar ve o ayetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız.”*²²⁴ Kur'an-ı Kerim bu ayette muhataplarına “göklerin kapılarının açılmaması” ve “devenin iğnenin deliğinden geçmesi” gibi iki ilginç olayı düşündürüp hislerini etkilemeye çalışmaktadır. Dinleyeni yalnız zihin yoluyla değil göz, his, hayal gibi daha birçok yolla ruhunun derinliklerine nüfuz etmeyi sağlamaktadır.²²⁵

²²⁰ Rûm, 30/50.

²²¹ Şâdi Eren, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, Işık Yayınevi, İstanbul 2002, s. 215.

²²² Süleyman Koçak, “Kur'an'da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun 2009, c. IX, Sayı: 1, s. 196.

²²³ Murat Kayacan, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, İstanbul 2007, s. 162-163.

²²⁴ A'raf, 7/40.

²²⁵ Seyyid Kutup, *Kur'an'da Edebî Tasvîr*, (Çev.: Süleyman Ateş), Hilal Yayıncılık, Ankara 1967, s. 53.

Kur'an-ı Kerim insanı eğitim amaçlı herhangi bir şeye yönlendirirken (terğîb/teşvik) veya herhangi bir şeyden kaçındırırken (terhîb/tenfîr) de olayların güzel ve kötü, faydalı ve zararlı yönlerini serdederek insanı etkilemeye çalışmaktadır. Kur'an'dan bu konuya verebileceğimiz en güzel örnek şu ayetlerdir: *“Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.”*²²⁶

Yüce Allah bu ayetlerle insan zihnine iyi ile kötünün bilgisini zıtları yan yana koyarak öğretmektedir. İnsanın ruhunda kötüye daima tepki gösterme, iyi olana meyiletme duygusu yatar. İyi ve kötünün örnekle takdim edilişinde de, bu duygunun harekete geçirilişi vardır ve teşvik ve caydırma bakımından son derece etkileyici bir yöntemdir. Ahlakî eğitim bakımından, iyinin ve kötünün örneklemeye insan zihnine tanıtılmasının büyük yararları vardır. Zira davranışların birçoğu zihinle idare edilir. Bu bakımdan hangi davranışın insan karakterine zarar, hangisinin fayda vereceği iyi-kötü bilgisiyle ortaya çıkacaktır.²²⁷

*“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın ayetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”*²²⁸ ayetinde insanlara Tevrat’ın sorumluluğunu üstlenip sonra da yerine getirmeyen Yahudi âlimler örnek gösterilerek, Kur’an’ı öğrenip de onunla amel etmeyenlerin aşağılandığını görmekteyiz. Kur’an muhatabını eğitirken, söylediklerini doğrulayan davranışlar sergilemeyen kimselerin kötü insanlar olduklarını ifade etmekle yetinebilirdi. Fakat böyle bir tutarsızlığı, kitabı taşıyıp ondan maddî ve manevî hiçbir fayda elde edemeyen bir merkeple anlatmayı, vahyin gereğini yerine getirmeyen insan tiplerini bir mesel getirerek vermeyi tercih etmiştir.²²⁹

Örnek vererek bir meseleyi anlatmak, genç-yaşlı, eğitilmiş-eğitimsiz her yaştan ve her seviyeden insanın hoşlandığı, ilgisini çektiği anlatımlardır. Kur’an bu nedenle

²²⁶ İbrâhim, 14/24-26.

²²⁷ Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim-Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*, MÜİFV Yay., İstanbul 1989, s. 208.

²²⁸ Cuma, 62/5.

²²⁹ Süleyman Koçak, *a.g.m.*, s. 203.

vermek istediği mesaja muhatabın dikkatini çekebilmek onu, harekete geçirip etkileyebilmek için bu yapılara çokça başvurmuştur. Zaten etkili bir eğitim aracı olan bu yapılar, Kur'an'ın eğitim ve terbiye metodunda olumlu ve etkin bir görev üstlenmiştir diyebiliriz.

Kur'an'da yer alan şu mesel, bu anlatılanlar için uygun bir örnek olarak görülebilir: “*Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!*”²³⁰

Kur'an'ın bu ayetlerde anlatmak istediği şey, kendinden başka ilahlar edinmenin yanlışlığı ve buna kalkışanların düştükleri kötü durumdur. Ancak bu anlamı, yukarıda görüldüğü gibi mesel şeklinde takdim etmiştir. Böylece muhataplarının dikkatini konunun üzerine çekip, onların duygularına, gönüllerine hitap edip onları derinden etkileyen edebî ve estetik değeri yüksek, son derece hoş, çekici ve derinliği olan veciz bir anlatım tarzını tercih etmiştir. Zira bu türden bir anlatım, muhatabı iyiye yönlendirme, kötünden sakındırma konusunda vazgeçilemeyecek bir anlatımdır.²³¹

Kur'an-ı Kerim’de yukarıda geçen örnekler dışında daha birçok örnekle Yüce Allah vermek istediği mesajları muhatabın zihninde adeta tablolaştırarak sağlam zemine oturtmuştur. Kur'an meselleriyle eğitilen insan bu örneklerden hareketle çevresindeki doğadan, olaylardan sürekli imanî hakikatler, ibretler çıkarmaya çalışır.²³²

1.2.7.Soru Sorma Yöntemiyle Dikkatleri Çekmek

İnsan yaratılış itibarıyla soru sormaya meyillidir. Hem kendine hem de başkalarına sorar, soruşturur. Sora sora yetişir, yetiştirir.²³³ Eğitim öğretimde de soru-cevap yönteminin kullanılması bir bakıma zorunluluktur. Çünkü bir konunun sürekli aynı metodla açıklanması ve öğretilmesi hem zordur hem de doğru değildir. Bu sebeple öğrenmeye teşvik ve tahrik edebilmek için, çeşitli öğretim metodları kullanmak gerekir.²³⁴ İnsan kısa sürede dikkati dağılan bir fıtrata sahiptir. Herhangi bir fikrin

²³⁰ Ankebût, 29/41.

²³¹ Süleyman Koçak, *a.g.m.*, s. 208.

²³² Abdülmecid Beyânûnî, *Darbu'l-Emsâl fi'l-Kur'ân Ehdâfuhu't-Terbeviyye ve Âsâruhu*, Dimeşk 1991, s. 111-112.

²³³ Nevzat Ayasbeyoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili*, MEB Yay., İstanbul 1991, s. 58.

²³⁴ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, s. 240.

zihinlere nakşedilmesi sırasında kişinin tekrar tekrar uyarılması gerekir. Bu uyarıcı ifade tazlarından biri de soru sormaktır. Anlatılanlardan da anlaşıldığı üzere genel öğretimin de vazgeçilmezi olan bu yöntem Yüce Allah'ın da insanları eğitirken kullandığı yöntemlerden biridir. Elbette ki Allah bir şeyin mahiyetini öğrenme maksadıyla soru sormaz.²³⁵ Allah'ın Kur'an'da yöneltmiş olduğu bu üsluptan maksadı gönüllere tesir edip ikna etmek, dinleyenlerin zihinlerini yeni emirlere veya nehiylere hazırlamak ve bu şekilde yeni mesajlar vermektir.²³⁶ Bazen ard arda gelen sorularla muhatabın hem duyguları hem de mantığı cevabı kabul etmeye hazırlanmış ve bu şekilde ikna edilmek istenmiştir diyebiliriz.

Sorular bir düşüncenin sonuca dönüştürülmesine yardımcı olabilir. Dikkatlice seçilmiş bir soru, dinleyicinin düşünme süreçlerini hareketlendiren en etkili iletişim unsurlarından biridir.²³⁷

Kur'an diliyle, *“Ey insan! Kerem sahibi Rabbine karşı seni ne aldattı?”*²³⁸ gibi bir soruya bilinç çoğu kez cevap vermemezlik edemez. Kendi hayrına veya şerrine, bu soruya bir anlam vermek durumuyla baş başa kalır. Bu tip sorularla derinlerde gizli kalan anlam, gün yüzüne çıkmaya çalışır. Böylece birey, zihninde olan şeyi daha açık bir şekilde ifade etme durumunda kalır. Birey, böyle bir soruya cevap vermese veya o soruyu düşünmemeye çalışsa dahi, bir takım zihinsel süreçlerin etkisinde kalabilmektedir. İşte bu sorgulayıcı etki, duyuşsal arayışı teşvik etmekte ve değişme bilinçli ve etkin bir şekilde gerçekleşmektedir.²³⁹

Şu ayetlerde de bunun örneğini görmemiz mümkündür. *“De ki: ‘Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da işitme ve görme yetisi üzerinde kim mutlak hâkimdir? Ölüden diriye, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşleri kim yürütüyor?’ ‘Allah’ diyecekler. De ki: O hâlde, Allah’a karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?”*²⁴⁰

Kur'an Allah'ın varlığını belirtirken direkt “Allah vardır” önermesini kullanarak yola çıkmaz. Bunun yerine bu önermeyi insanların zihinlerinde oluşturmak ve yeniden

²³⁵ Celaleddin Abdurrahman Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmî'l-Kur'ân*, Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut 1993, c. I, s. 464.

²³⁶ Alican Dağdeviren, *Kur'an-ı Kerim'de Sorular ve Cevaplar*, SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2002, s. 1.

²³⁷ Sue Knight, *Uygulamalarla NLP*, (Çev.: İpek G. Taffe), Sistem Yay., İstanbul 2001, s. 56.

²³⁸ İnfitâr, 82/6.

²³⁹ Behlül Tokur, “Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, Erzurum 2011, s. 113.

²⁴⁰ Yûnus, 10/31.

ortaya çıkarmak için zihni zorunlu olarak “Allah vardır” önermesine götürecek dolaylı ve diyalektik sorularla muhatabına seslenir: *“Peki, kimdir, gökleri ve yeri yaratan ve sizin için gökten su indiren? Öyle bir su ki, onunla, sizin bir tek ağacını bile yetiştiremeyeceğiniz görkemli bağlar, bahçeler yetiştiriyoruz! Allah’la beraber başka bir Tanrı mı var, öyle mi? Peki kimdir, yeryüzünü yerleşmeye uygun bir yer haline getiren ve vadilerden dereler, ırmaklar akıtan ve onun üzerine sağlam dağlar yerleştiren ve iki büyük su kütlesi arasına bir engel koyan? Allah’la beraber başka bir Tanrı mı var, öyle mi? Peki kimdir, kendisine başvurduğunda darda kalmış olanın darına yetişen, kötülüğü gideren ve sizi yeryüzüne mirasçı kılan? Allah’la beraber başka bir Tanrı mı var, öyle mi? Peki kimdir, karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulmanızı sağlayan ve rüzgârları rahmetinin önünden müjdeci olarak gönderen? Allah’la beraber başka bir Tanrı mı var, öyle mi? Peki yaratılışı ilk defa başlatan ve sonra da onu aralıksız devam ettirip yenileyen kimdir? Ve kimdir sizi yerden ve gökten rızıklandıran? Allah’la beraber başka bir Tanrı mı var, öyle mi?”*²⁴¹

Kur’an-ı Kerim’de sorunun ve soruşturmanın her şekliyle bir öğrenme ve öğretme, yetiştirme ve yetiştirme metodu olarak kullanıldığı görülür.²⁴² Bilmeyenlerin bilenlerden sorup öğrenmesi gerektiği,²⁴³ bir şey hakkında ihtilafa düşüldüğünde Allah ve resulüne arz olunması gerektiği²⁴⁴ vurgulanmıştır. Kur’an ayetlerinin çoğunlukla bir sual veya olay sebebiyle nazil olması ve hemen hemen altıda birinin istifham üslubu ile ifade edilmesi²⁴⁵ eğitim öğretimde sorulara yer vermenin dikkat çekicilik bakımından önemini ortaya koymaktadır.

1.2.8. Model Olmak veya Model Almak

Bu yöntem öğretme usulü olarak kullanıldığı zaman “örnek olma” olarak tanımlanırken, öğrenme usulü olarak kullanıldığı zaman ise “örnek alma” şeklinde tanımlanmaktadır.

Öğrenmek durumunda olan bir kimse için öğretilecek veya öğrenilecek bir konunun örneğini görmek son derece önemlidir. Günümüz eğitim anlayışlarında da bilim adamları eğitimin muhatabı olan kişilere, model sunmanın gerekliliğini

²⁴¹ Neml, 27/60-61.

²⁴² Mehmet Tütüncü, “Kur’an ve Hadislerde Eğitim Esasları”, *DEÜİFD*, İzmir 1985, Sayı: 2, s. 240.

²⁴³ Nahl, 16/43.

²⁴⁴ Nisâ, 4/59.

²⁴⁵ Alican Dağdeviren, *a.g.e.*, s. 1.

vurgulayarak aksi takdirde eğitimin tam olamayacağını söylemişler ve bu tezlerini çeşitli somut örneklerle ispatlamışlardır. Örneğin, köpekten korkan çocukların, köpekten korkmayan başka çocukların köpekle oynayışını seyrederek korkularından kurtuldukları gözlenmiş yine, yılanan korkan kimselerin, yılanan korkmayan modelleri izlemeleri sağlanarak tedavi edildiği ve bu şekilde yılanan korkmamayı öğrendikleri gözlenmiştir.²⁴⁶

İnsan için bilgi önemlidir, ancak bilginin doğru olması daha da önemlidir. Doğru bilginin doğru bir modele sahip olması ise çok daha önemlidir. Çünkü salt doğru bilgi, İnsanların doğru eğitilmesi ve doğru hayat tarzını benimsemelerinin garantisi olamamaktadır. İnsanlar, bireysel farklılıkları nedeniyle, doğru bile olsa, bilgiyi farklı şekillerde algılayabilmekte ve farklı şekillerde uygulayabilmektedirler.²⁴⁷ Zira daha önce de belirtildiği gibi herkesin düşünme ve anlama kapasitesi, algılama becerileri birbirinden farklıdır. Bu nedenle, doğru bilgiyle birlikte, o bilginin doğru modeline de ihtiyacı vardır. Eğer doğru bilginin doğru modeli yoksa yanlış gidişata, yanlış tutum ve tavırlara, yanlış inanç ve düşüncelere sahip olması ihtimali çok yüksektir.²⁴⁸ Birçok teori vardır ki halka çok faydalı olacakken bunları temsil edecek ve örnek olacak kişilerin yokluğu sebebiyle başarısızlığa uğramıştır.²⁴⁹

İnsanın yaratılışına uygun bir eğitim için doğru bilgiyi temsil eden doğru modele ihtiyaç vardır. İnsan, örnek aldığı modeliyle anlam ve değer kazanır; örnek aldığı modeline göre şekillenir. Model, insanlığın, eğitilerek gelişmesindeki en güçlü referansıdır. Bundan dolayıdır ki, bir insanı tanımak ve değerlendirmek için modelini bilmek yeterli olabilmektedir.²⁵⁰ Bilim adamları örneksiz eğitimin tam olamayacağını söyleyerek konuya dikkat çekmişlerdir.²⁵¹ İnsanın eğitilmesinde ve terbiye edilmesinde önünde örnek aldığı bir modelin olması onu başarıya ulaştıracak en etkili yollardan biridir diyebiliriz.

²⁴⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Kıssa Terapisi-Hz. Peygamber’in Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması”, *CÜİFD*, c. VIII, Aralık-2004, s. 72.

²⁴⁷ Celalettin Vatandaş, “İnsanlığın Model İhtiyacı ve Hz. Peygamber’in Örnekliliği Üzerine”, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, 13-15 Nisan 2007 Konya), I. Baskı, Fecr Yay., 2007 Ankara, s. 290.

²⁴⁸ Celalettin Vatandaş, *a.g.e.*, a.y.

²⁴⁹ Mekki Hüseyin Alkubaysı, “Peygamber’in Sünnetinde Örnek Olma Yoluyla Eğitim” *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara 2003, c. I, s. 567.

²⁵⁰ Celalettin Vatandaş, *a.g.m.*, a.y.

²⁵¹ Bayraktar Bayraklı, *a.g.e.*, s.159.

Zararlı duyguların zararsız hale getirilmesi ve faydalı olanların ise geliştirilmesi gerekir. Bu yönüyle eğitim, bir demircinin yaptığı işleme benzetilebilir; Demirci, demirden kazma yaparken, onu ateşte kızdırır, örsle şekillendirir. Suyu koyarak tekrar kızdırır ve tekrar şekillendirir. Amacı, kazmanın sertleşmesi ve toprağı kazarken olumsuzluklardan etkilenmemesini sağlamaktır. Kazmanın iş görebilmesi için demircinin etkisine ihtiyacı vardır.²⁵² Bundan dolayı, doğumundan itibaren her insanın mutlaka bir eğitimci ve rehber ihtiyacı vardır. Kendi haline bırakılmış, zamanında budanmamış, bakımı yapılmamış ve sulanmamış bir ağacın kuruması gibi, bir eğitimci veya rehberden yoksun olan bir insanın da insanlığını yitirmesi muhtemeldir.²⁵³

İnsanın hayattan öğreneceği pek çok şey vardır. Bunları daha kolay, daha çok ve daha kalıcı olarak öğrenebilmesi için her şeyin kendine özgü numunelerini, çözüm örneklerini görmesi gerekir. Bir güzel davranışı, bir sanat dalını, bir problemin çözümünü öğrenmenin en kısa yolu onlarla ilgili örnekleri görmektir. Günümüz bilim insanlarından Albert Bandura'ya (d.1925) göre davranışların büyük bir kısmı diğer insanlarla ilişki içerisinde kazanılan öğrenme yaşantılarıyla yani ilgili davranışı gösteren birini model alarak öğrenilir. Buna *taklit* ya da *gözlem yoluyla öğrenme* dendiğini biliyoruz.²⁵⁴ Ancak insanlar her gördüğü davranışı almazlar veya taklit etmezler. Modelle gözlemleyen karakter benzerlikleri davranışların taklit edilmesi oranını artırır.²⁵⁵

Kur'an'ın öngördüğü eğitim anlayışında da “*örnek alma*”nın yeri oldukça önemlidir. İnsanın eğitilmesinde “*örnek alma*” ve “*örnek olma*” usulleri zorunlu bir yol olarak görülmektedir.²⁵⁶ Hem teorik hem pratik yönleri bulunan Kur'an eğitim anlayışı, örneklemeyi zorunlu görmektedir. Bu sebeptendir ki Kur'an'da çok çeşitli örnekler bulunmaktadır. Kur'an'da örnek alınması istenen bütün şahsiyetler Allah'ın kendilerini eğitim öğretimden geçirdiği model insanlardır. Açıkçası, Allah bütün peygamberlerini eğitim ve öğretim sahasında açık, dakik, kesintisiz bir yol gösteren olarak göndermiştir.²⁵⁷ Böylece peygamberlerine öğreticilik misyonunu yüklemiştir: “*Kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti*

²⁵² Bayraktar Bayraklı, *a.g.e.*, s. 20.

²⁵³ Cemil Oruç, “Din Eğitiminin Hedefleri”, s. 264.

²⁵⁴ Hikmet Koçyiğit, *a.g.m.*, s. 146.

²⁵⁵ Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2012, s. 214-230.

²⁵⁶ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yay., Konya 1994, s. 261.

²⁵⁷ Hikmet Koçyiğit, *a.g.m.*, s. 126.

talim edip bilmediklerinizi size öğreten bir Rasûl gönderdik."²⁵⁸ Görüldüğü üzere peygamberlerin verdiği eğitim doğru yolu gösterme, insanı kötü taraflarından arındırma ve bilgi birikimini içeren bir eğitimidir.²⁵⁹ Şahıs olarak Kur'an'ın verdiği en belirgin iki örnekten birincisi Hz. Peygamber ikincisi Hz. İbrahim'dir.

Kur'an'da, Hz. Peygamber'in açıkça model alınması istenmektedir: *"And olsun ki, Rasûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir."*²⁶⁰ *"Peygamber size ne verirse onu alın; sizi neden menederse ondan geri durun. Allah'tan sakının. Doğrusu Allah'ın cezalandırması çetindir."*²⁶¹ Onun peygamberliğin dışında diğer insanlar gibi bir insan olması örnek alınmasını kolaylaştırmaktadır.²⁶² Çünkü ünsiyet etmeleri için kendi içlerinden peygamber göndermiştir ki bu onların hidayetini de kolaylaştıran bir durumdur.²⁶³

Hız. Peygamber dünya hayatının her halini müslümanlara örnek olma bilinciyle yaşamıştır. Onun hayatında şu dünya hayatının bütün iniş ve çıkışları vardır: Evinin geçimini sağlayan bir aile reisi, bir eş, bir baba, bir dede, bütün insanların hidayetini düşünen bir peygamber, dostlarıyla sohbet eden bir dost, İslam düşmanlarıyla cihad eden bir mücahit, Mekke müşriklerinin zulümlerine maruz kalan bir mazlum, zamanın imparatorlarına ultimatö verén bir devlet başkanı, zaman zaman muzaffer veya mağlup olan bir komutan, bir öğretmen, bir öğrenci, bir göçmen, bir kadı, üzülen, sevinen bir insan... Hız. Peygamber bütün bu hallerde en güzel örnekleri sergilemişti ve müslümanlar için model olmuştu.²⁶⁴

İlahi iradenin insanlığa sunduğu bir model olan Peygamberimizi Yüce Allah doğru bilginin tek kaynağı Kur'an vahyi ile eğitti, yetiştirdi ve insanlığın zirvesi kıldı. Böylelikle, Yüce Allah, vahyin değıştirici, mükemmelleştirici etkisini öncelikle elçisinin üzerinde gösterdi. Kur'an, peygamberini *"büyük bir ahlak üzerinde"*²⁶⁵ olan bir şahsiyet yaptı, onda insanlar için örnek alınacak *"en güzel"* özellikler inşa etti. Onun mükemmel, kusursuz, en güzel, en doğru model oluşunu sadece onu gönderen yüce

²⁵⁸ Bakara, 2/151.

²⁵⁹ Hikmet Koçyiğit, a.g.m., s. 134.

²⁶⁰ Ahzâb, 33/21.

²⁶¹ Haşr, 59/7.

²⁶² Abdullah Özbek, a.g.e., s. 261.

²⁶³ Hikmet Koçyiğit, a.g.m., s. 133.

²⁶⁴ Abdullah Aydınli, Hız. Peygamber'in Örnekliliği ve Cihanşümul Peygamberliği, İslam'da İnsan Modeli ve Hız. Peygamber Örneği, TDV Yay., Ankara 1995, s. 179.

²⁶⁵ Kalem, 68/4.

Allah veya sevenleri değil, onun en katı, en acımasız düşmanları bile kabul etmek zorunda kaldılar.²⁶⁶

Kur'an'ın bize değişik açılardan örnek gösterdiği ikinci şahsiyet Hz. İbrahim'dir. Kur'an Hz. İbrahim'in düşünme yönünü örnekleyerek şöyle buyurmaktadır: *"İbrahim'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine, 'Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir' demişlerdi. Yalnız İbrahim'in, babasına, 'Senin için mutlaka bağışlama dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez' sözü başka. Onlar şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, içtenlikle yalnız sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır."*²⁶⁷

Onun akıl yürütmesi ile ilgili başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır. *"Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. 'İşte Rabbim!' dedi. Yıldız batınca da, 'Ben öyle batanları sevmem' dedi. Ay'ı doğarken görünce de, 'İşte Rabbim!' dedi. Ay da batınca, 'Ant olsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse, mutlaka ben de sapıklardan olurum' dedi. Güneşi doğarken görünce de, 'İşte benim Rabbim! Bu daha büyük' dedi. O da batınca (kavmine dönüp), 'Ey kavmim! Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim.' dedi."*²⁶⁸ Bu ayetlerde Yüce Allah Hz. İbrahim'in aklıyla nasıl sorgulayıcı davrandığını bizlere hikâye ederek onun bizim için örnekliğini vurgulamaktadır diyebiliriz.

Kur'an kendisine uyulacak modele dikkat çektiği gibi kendisine uyulmaması gereken modeller hakkında da biz müslümanları uarmıştır. Bundan dolayıdır ki Kur'an peygamberlerin rehber edinilmesini, şeytana ise uyulmamasını emreder. Rehberin karakteri öncülük ettiği grubun varacağı noktayı tayin eder.²⁶⁹ Bu durum ayette şöyle ifade edilmiştir: *"Şeytan size ancak kötülüğü, çirkini ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."*²⁷⁰ Kur'an'da insanı saptıran bir güç olarak zikredilen şeytanın en belirgin vasfı aldatıcı olmasıdır. Bu yüzden o bir model değil düşmandır:

²⁶⁶ Celalettin Vatandaş, *a.g.m.*, s. 293.

²⁶⁷ Mumtehma, 60/4.

²⁶⁸ En'âm, 6/76-77-78.

²⁶⁹ Hikmet Koçyiğit, *a.g.m.*, s.134.

²⁷⁰ Bakara, 2/169.

*“Ey iman edenler! Hepiniz toptan barış ve selamete girin de şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, sizin aranızı açan belli bir düşmandır.”*²⁷¹ Bu ayette örnek alınan rehberin insanı tehlikelere karşı uyaran, ona eğriyi doğruyu gösteren bir model olduğunu anlayabiliriz. En büyük yol gösterici olan Allah, Kur’an’da baştan sona peygamberlerine ve bütün kullarına rehberlik etmekte, onlara fizik ve metafizik âlemde karşılaşılabilecekleri her türlü riski öğretmektedir.

Kur’an-ı Kerim zaman zaman, insanların iyi örnekleri seçmelerine yardımcı olması için kötü örnekleri de anlatmıştır. Şu ayetlerde bunun örneğini görmemiz mümkündür: *“Tek olarak yarattığım, kimseyi bana bırak. Kendisine geniş servet verdim, göz önünde duran oğullar (verdim), kendisine bir döşeyiş döşedim. Üstelik o (nimetlerimi) daha da arttırmamı umuyor. Asla (ummasın)! Çünkü o, bizim ayetlerimize karşı alabildiğince inatçıdır. Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım! Zira o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Canı çıkasica, ne biçim ölçtü biçti! Sonra, canı çıkasica tekrar (ölçtü biçti); nasıl ölçtü biçtiyse! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çatı, suratını astı. En sonunda, kibrini yenemeyip sırt çevirdi. ‘Bu (Kur’an), olsa olsa (sihirbazlardan öğrenilip) nakledilen bir sihirdir. Bu, insan sözünden başka bir şey değil’ dedi. Ben onu sekara (cehenneme) sokacağım.”*²⁷² Müfessirlere göre ayette anlatılan kişi Velid b. Muğîre’dir. Bu kişi Kur’an’ın ilahi kelam olduğuna kalben kani olmasına rağmen toplum içindeki itibarını kaybetmemek için iman etmemiştir. İmansızlığı ile de yetinmeyen Velid b. Muğîre peygamberimizin aleyhinde propaganda yaparak onu büyücülükle itham etmişti.²⁷³ Kur’an-ı Kerim daha birçok ayette²⁷⁴ inkârcı insan modelinin özelliklerine değinmiş ve inananları bunları taklitten men etmiştir. Bununla birlikte Kur’an birçok ayette inananlar için olumlu insan modelini genel çizgileriyle çizmiştir.²⁷⁵ Görüldüğü üzere Kur’an-ı Kerim birçok konuda olduğu gibi insan ve insanlık konusunda da değişik zihniyet örneklerini modelleyerek adeta insana insanı öğretmektedir.

²⁷¹ Bakara, 2/208.

²⁷² Müddessir, 74/11-26.

²⁷³ Mevdûdî, a.g.e., c. VI, s. 517.

²⁷⁴ Hac, 22/72; Enfâl, 8/31; Fussilet, 41/5, 26; Fâtır, 35/43. Câsiye, 45/25; Ahkâf, 46/7-8; Sâd, 38/8; Câsiye, 45/8, 23; Sebe, 34/34; Furkân, 25/7-8, 43; İsrâ, 17/47; Kalem, 68/10-15; Sâffât, 37/35; En’âm, 6/7; Hac, 22/8; Yâsin, 36/10; Kamer, 54/2; Zuhuruf, 43/48-50.

²⁷⁵ Furkân, 25/73; Mâide, 5/54, 85; Zümer, 39/18; Âl-i İmran, 3/191; Secde, 32/15-16; A’raf, 7/43; Nahl, 16/24, 30.

Pratik hayat ve bilimsel öğretilerle ilgili modelleri de ayrıca belirtmek gerektiği kanaatindeyiz. Ölen insanın toprağa gömüleceğinin bir kargadan öğrenilmesi,²⁷⁶ gökteki ayın geçirdiği evrelerin hafta ve ay hesaplamalarında ölçü alınması²⁷⁷ örnek olarak verilebilir. Öyle ise kozmik yapıdan hareketle eğitim ve öğretimde model oluşturmak esastır, sonucuna varmak mümkündür.²⁷⁸

Sonuç olarak model alma yaparak yaşayarak öğrenmedir. Bir tür amel etme ve bilginin tatbikidir. Bir insanın modeli yine bir insan olmalıdır, fakat o herhangi bir insan değil, kusursuz bir insan olmalıdır. O doğru yolu bilen, yanlış yola çağıranlara inanmamanın yöntemine sahip olan, yanlış yoldan uzak kalmanın iradesini kendisinde bulunduran birisi olmalıdır. Zira onda görülen, duyulan her şey, örnek almayı gerektirecek kadar doğru, iyi ve güzel olmalıdır.²⁷⁹ Bu bağlamda Kur'an önce, bireysel anlamda model insanı eğitmek istediği toplumun dikkatine sunmuştur.²⁸⁰ İçinde büyüdüğü toplum, model olarak sunulan bu insanı çocukları kadar yakından tanıyor²⁸¹ ve her bakımdan onu takdir ediyordu. İşte bu alt yapı üzerine "*Peygamber size ne veriyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının*"²⁸² ayeti nazil olmuştur. Yani model olacak eğitimci yetiştirilmeden bir öğretim ve eğitimin gerçekleşmesi beklenemez.²⁸³

1.3.KUR'AN'DA EĞİTİMİN HEDEFLERİ

Kur'an, Allah'ın insanlığa yönelik bir hitabı ve bildirimi olup insanın inanç ve anlam dünyasına, davranış ve etkinliklerine ilahi bir müdahale amacı taşır. Öncelikle nazil olduğu toplumu ve tüm insanlığı içinde bulunduğu kötü durumdan sıyrıp kendisinin öngördüğü hedeflere ulaştırmak için maksatlı ve düzenli bir rehberliği ihtiva eder. Allah insanları ham kabiliyet ve yeteneklerle yaratmıştır. Bu yaratılışı eğitim faaliyeti tamamlar. Kur'anî eğitim ile yetişen bir insanla bu eğitimi almamış bir insan arasındaki fark eğitim faaliyetinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

²⁷⁶ Mâide, 5/31.

²⁷⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. II, s. 66-67.

²⁷⁸ Faiz Kalın, *a.g.m.*, s. 147.

²⁷⁹ Celalettin Vatandaş, *a.g.m.*, s. 292.

²⁸⁰ Ahzab, 33/21.

²⁸¹ Bakara, 2/146.

²⁸² Haşr, 59/7.

²⁸³ Faiz Kalın, *a.g.m.*, s. 147.

Kur'an'daki nasibinin peşinde koşan, Kur'an bilgisi ile beynini ve kalbini buluşturanlar ile bunları yapmayanlar elbette farklı olacaktır. Kur'an'a göre bu farklılık aynı zamanda ilahi kaderin uygulama zeminini oluşturacaktır. Çünkü Allah onlara farklı davranacaktır.²⁸⁴

2.3.1. Kısa ve Uzun Vadeli Hedefler

Kur'ânî eğitimin kısa vadeli ve uzun vadeli hedefleri vardır. Aslında kısa vadeli hedefler uzun vadeli hedeflere ulaşmak içindir. Kısa vadeli hedefler, insan hayatının bitmesi ile son bulur.²⁸⁵ Uzun vadeli hedefler ise ahirete yöneliktir. Burada ebedî mutluluğu sağlamak asıl hedeftir denebilir.

Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde eğitimden asıl maksadın kısa vadede insanın kendine dönmesi, kendini tanıması ve kendini eğitmesi anlaşılmaktadır. Kur'an'da eğitimin gücünü destekleyen birçok ayette Yüce Allah, insanın hiçbir şey bilmeyerek doğduğunu, ancak kendisine verilen göz, kulak ve kalp vasıtasıyla bu bilgisizliğini giderebileceğini,²⁸⁶ kendisindeki gücü kullanarak ateşten korunabileceğini,²⁸⁷ isterse tabiatta cereyan eden olaylardan ders alabileceğini,²⁸⁸ doğru ve eğri yolun kendisine gösterildiğini,²⁸⁹ kendi iradesi ile mümin veya kâfir olabileceğini²⁹⁰ haber vermekte ve insanın kendisine tanınan sürede kendini eğitebileceğinin işaretlerini vermektedir.

Kendini tanıma, uzun vadede çevresindeki dünyayı tanıma ve kendi varoluşunu anlamlandırma açısından “*Yaratıcıyı tanıma*”yı bütün eğitim çalışmalarının merkezine koyar. Kur'an tarihte, tabiatta ve insan nefsinde yer alan ilahi tecelli ve tezahürlerin farkına varmış ve bu bilinçle benliğini inşa etmiş müslüman bireyler oluşturmayı hedefler. Dini bir bakış açısıyla eğitim, insana kendine yönelmeyi, kendini hissetmeyi, kendini tanımayı öğrettikten sonra, kendinden sıyrılıp Allah'ı tanımayı öğretmek ve bu yolda ona rehberlik etmek²⁹¹ gibi bir hedefi gerçekleştirmek durumundadır.

²⁸⁴ Banu Güner, *Bireysel ve Sosyal Farklılıkları Sosyal Bütünleşmeye Dönüştürmede Din Eğitimi Açısından Kur'an'ın Rolü*, (Basılmamış Doktora Tezi), MÜSBE İlahiyat Anabilim Dalı, İstanbul 2007, s. 74.

²⁸⁵ Ahmet Abay, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, s. 68.

²⁸⁶ Nahl, 16/78.

²⁸⁷ Tahrim, 66/6.

²⁸⁸ En'âm, 6/98,99.

²⁸⁹ Beled, 90/10.

²⁹⁰ İnsan, 76/3.

²⁹¹ Bayraktar Bayraklı, *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*, MÜİFV Yay., İstanbul 1999, s. 115.

İnsanın, dünya hayatı sonunda yok olmayıp tekrar dirileceği ve bütün eylemlerinden sorumlu tutulacağı bir gerçektir. Ölümden sonraki hayatla ilgili olarak birçok Kur'an ayeti mevcuttur.²⁹² Bu ayetlerin hepsinde işlenen ortak tema, dünyada yapılanların tamamının bir karşılığının olacağı, sonuçta bazı insanların mutluluğa kavuşacağı, bazılarının ise acı bir azaba çarptırılacağıdır. Kur'ânî eğitimin amacı Allah'ın rızasına ulaşmak, ebedi hayatı elde etmek, insandan cehaleti gidermek, dünya ve ahiret hayatını ihya etmektir.²⁹³ Kur'an muhatabına hayatın sadece bu dünyadan ibaret olmadığını,²⁹⁴ ayrıca Kur'an terbiyesi almış kişinin dünyadan nasibini unutmadan ahiret yurdunu araması gerektiğini anlatmaktadır.²⁹⁵

İnsanın, bu dünyaya yönelik birtakım arzularının ve dürtülerinin varlığı bir gerçektir. Kur'an hiçbir zaman bunları kötülemez ve kişinin bütünüyle bunlardan kurtulmasını önermez. Ancak bu arzuların daha uzak ve daha kalıcı hedefler için engel oluşturmayacak bir düzeyde sınırlandırılmasını ister. Bunun için de kişinin yaşamında ilahi bir bakış açısı ve ilahi terbiye şarttır. Çünkü bir kimse, davranış ve tavırları için tutunulacak bir dal olan ilahi yüceliği kaybedince, ya kendi sübjektif arzularına tapmaya başlar²⁹⁶ veya kendi arzularını genelleştirip nesnel bir hale getirmişse, toplumsallaştırılmış arzulara tapmaya başlar.²⁹⁷

Bu noktada Kur'an, insana uzun vadede fayda elde edeceği hedeflere sarılmayı öğretirken kendisine hayatın içinden örnekler de sunmuştur. Hz. Yusuf,²⁹⁸ Ashâb-ı Uhdûd tarafından ateşe atılanlar²⁹⁹ ve Ashâb-ı Kehf³⁰⁰ verilebilecek örneklerden sadece bir kaçıdır.

Kur'an'a göre, insanın benliği, çökme ve dağılma ihtimali olan zayıf ve istikrarsız bir yapıdadır.³⁰¹ Bu zayıf benlik yapısı, aceleci, isabetsiz ve kendi aleyhine verdiği karar ve davranışların da sebebini oluşturmaktadır. Bunların doğruya dönüştürülmesi ve

²⁹² Yâsin, 36/51; Kamer, 54/7; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. VII, s. 348.

²⁹³ Cemil Oruç, "Din Eğitiminin Hedefleri", s. 266.

²⁹⁴ Bakara, 2/86-200-212; Âl-i İmran, 3/14; Nisâ, 4/109-134; En'âm, 6/32; A'raf, 7/51; Tevbe, 9/38; Yûnus, 10-23; Râd, 13/26; İbrâhim, 14/3; Tâhâ, 20/131; Kasas, 28/60; Ankebût, 29/64; Mü'min, 40/39; Şûra, 42/36.

²⁹⁵ Bakara, 2/201; Âl-i İmran, 3/148; A'raf, 7/156; Kasas, 28/77; Lokman, 31/15.

²⁹⁶ Furkân, 25/43; Kehf, 18/28; A'raf, 7/176; Kasas, 28/50)

²⁹⁷ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (Çev.: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yay., Ankara 1999, s. 89.

²⁹⁸ Yûsuf, 12/23-24.

²⁹⁹ Burûc, 85/4-7.

³⁰⁰ Kehf, 18/9-26.

³⁰¹ Nisâ, 4/28; Meâric, 70/19-22.

geliştirilmesi gerekir ki bu da ancak Allah'ın rehberliği ve Kur'ânî eğitim ile mümkündür.³⁰²

1.3.2. Bireysel ve Toplumsal Hedefler

Allah'ın insanı akıl sahibi bir varlık olarak yaratıp bunu kullanacak niteliklerle donatması insana verdiği değer ve sorumluluğu göstermesi açısından önemlidir. Kur'an insanın aklına, düşüncesine ve vicdanına seslenerek bu melekelerini kullanmasını ister. *“Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?”*,³⁰³ *“Onlar, kendi nefisleri(nin yaratılış incelikleri) hakkında hiç düşünmediler mi? Hem Allah göklerle yeri ve ikisi arasındakileri ancak hak ve hikmete uygun olarak ve belirli bir süre için yaratmıştır...”*,³⁰⁴ *“Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler.*”³⁰⁵ Belirtilen ayetlerde görüldüğü üzere Kur'an'ın öngördüğü eğitim sisteminde esas olan akleden, düşünen, idrak eden ve bunları meleke haline getiren bireyler yetiştirmektir. Aksi halde verilen eğitim bir anlam ifade etmez. Bu nedenle Kur'an her fırsatta Allah'ın insanlara vermiş olduğu duyuları harekete geçirmeleri için onları teşvik etmiştir.³⁰⁶ Önce çamurdan sonra bir damla sudan yaratılan insanı yeryüzünün halifeliğini üstlenecek bir olgunluğa erdirmek Kur'an eğitiminin en büyük hedeflerinden biridir diyebiliriz.

İnsan, biri duyularla gözlenebilen beden, diğeri de akıl ile idrak edilebilen ruhtan müteşekkil bir bütünlük içerir.³⁰⁷ Kur'ânî eğitimdeki asıl hedef, insanın ruhu ile bedeni arasındaki dengenin korunmasıdır. İnsanı eğitmede en mükemmel yol onun bütün meleke ve eğilimlerini eğiten bir anlayışla hareket etmektir. Kur'an, insanın kişiliğini kuvvetlendirerek, ona yeni bir yapı kazandırmakla toplumun eğitilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Kur'an'ın öngördüğü niteliklere sahip bireyler yetiştirildikten sonra sırada bu bireylerden oluşan bir toplumun şekillendirilmesi gelmektedir. İslam tarihine

³⁰² Hayati Hökelekli, “Kur'an'ın Eğitime Getirdiği Değerler ve Hedefler”, *X. Kur'an Sempozyumu- Kur'an ve Eğitim*, Fecr Yay., (1. Baskı), Ankara 2008, s. 65.

³⁰³ Muhammed, 47/24.

³⁰⁴ Rûm, 30/8.

³⁰⁵ Âl-i İmran, 3/191.

³⁰⁶ Ahmet Abay, *a.g.e.*, s. 98.

³⁰⁷ H. Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, s. 11.

bakıldığında Mekke’de, Hz. Peygamber’in kendisine inananları iyi eğitmesi sağlam karakterli müslümanlar yetiştirmekle birlikte aynı zamanda Medine’de oluşturulacak toplumun temellerinin sağlam olmasına yönelik bir çabaydı.

Kur’an-ı Kerim, İslam toplumunun en önemli özelliğinin toplumun hayırlı bir yapıda olmasının sağlanması gerektiğini söylemektedir. Bunu sağlayan en temel unsurun ise iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran dinamik insanlar olacağı belirtilmektedir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah’a iman edersiniz.*”³⁰⁸ İslam geldiği ilk günden itibaren insanları birbirine yaklaştıracak niteliğe sahip olan tevhid inancını ortaya koymaktadır. Allah katında kabul gören sağlam bir inanç oluşturulmadan, bireysel ve toplumsal başarının temin edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla toplumda kardeşliği, huzuru sağlamanın yolu her bir bireyin diğeri için iyilik ve güzellik temin edeceği bir bilinci oluşturmaktır.³⁰⁹ İslam’ın eğitim anlayışında kişiye çocukluktan itibaren diğer insanların da kendisi gibi haklara sahip olduğu öğretilmelidir. Başkalarının şahsiyetine saygı duyma anlayışını kendi içimizde kuvvetlendirecek bir eğitim anlayışına sahip olmadıkça başkalarının kanaat ve inançlarına düşünce ve davranışlarına hoşgörüyle bakmak mümkün olmadığı gibi kendi şahsiyetimiz de çarpık ve tamamlanmamış olarak kalacaktır.³¹⁰

Kur’an insanların tamamının aynı anneden ve aynı babadan geldiklerini haber vermektedir.³¹¹ Bu ayetle farklı ırklara mensup olmaktan kaynaklanan ayrımcılığın ve böyle bir eğitim anlayışının önüne geçilmiştir.

Günümüzde de bireyler ve toplum birbirini tamamlayan iki unsur olarak görülmektedir. Bundan dolayı her ikisi arasındaki bütünlüğü sağlamak için, hedeflerin hem toplumun istek ve ihtiyaçlarını hem de insanın beklentilerini karşılamasının gerekli olduğu kabul edilmektedir.³¹² O halde amaçlar belirlenirken hem ferdi mutlu kılacak hem de toplumun isteklerine cevap verecek tarzda hedeflere imkân tanınmalıdır.

³⁰⁸ Âl-i İmran, 3/110.

³⁰⁹ Ahmet Abay, *a.g.e.*, a.y.

³¹⁰ K. G. Saiyidain, *İkbal’in Eğitim Felsefesi*, (Çev.: Necmettin Tozlu), Ankara Okulu Yay., Ankara 2003, s. 104.

³¹¹ A’raf, 7/189.

³¹² Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme*, Alkım Yay., Ankara, 1996, s. 97.

Kur'an'a göre insana verilecek eğitim ilk aşamadan itibaren hayırlı bir toplum oluşturmak amacıyla yapılmalıdır. Eğer eğitim bu amaçla yapılmıyorsa, insanlar aldıkları eğitim ve öğrendikleri bilgilerle diğer insanların başına büyük felaketler açabilirler. Bunların en bariz örneği atom bombası, nükleer ve biyolojik silahlardır diyebiliriz.³¹³

Kur'an'a göre insan hayatının bütün hedefi, ferdî ve toplumsal anlamda iyi davranışları topluma hâkim kılmaktır.³¹⁴ İyi davranıştan kasıt, insanın hem bugünü hem de geleceği için verimli ve faydalı olan davranıştır. İyi davranış ancak iyi karakterler elinde ortaya çıkar. Çünkü ayette ifade edildiği üzere "...Herkes kendi yapısına uygun işler görür. Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir."³¹⁵

1.4. KUR'AN'A GÖRE EĞİTMEN-ÖĞRETMEN

1.4.1. Yüce Allah

Kur'an'a göre insanlığın ilk eğiticiyi Yüce Allah'tır. Yarattığı ilk insan olan Hz. Âdem'e nesnelerin isimlerini öğretmekle³¹⁶ insanla ilgili ilk eğitimciliğini yapmıştır. İnsanı yarattıktan sonra onu başıboş bırakmayan Yüce Yaratıcı Hz. Âdem'i bilgilerle donatmış ve onun bilgili bir insan olmasını sağlamıştır.³¹⁷ "*Rahmân Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.*"³¹⁸ Allah insanlara yalnızca buyurmamıştır; yerine göre bilgi vermiş, hakikati tanıtmış ve insan zihnini aydınlatmış; bazen söz vermiş, vaatlerde bulunmuş; uyarmış ve korkutmuş, müjdelemiş ve teşvik etmiştir; bazen de kişinin vicdanına seslenmiş, minnettarlık ve ahlak duygusunu uyandırmış; sevgi ve rahmetini göstermiş, kişinin kendisi hakkında olumlu ve olumsuz duygular uyandırarak motive etmeye çalışmıştır.³¹⁹

Eğitimin kaynağının ve ilk öğreticinin Yüce Allah olduğu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de birçok ayet bulmak mümkündür. Zira Allah kulların yaptıklarını ve yapacaklarını bileceğini ve O'nun bildirdiklerinin dışında insanların O'nun ilminden

³¹³ Ahmet Abay, *a.g.e.*, s.74.

³¹⁴ Mülk, 67/2; Fazlur Rahman, *a.g.e.*, s. 90-91.

³¹⁵ İsrâ, 17/84.

³¹⁶ Bakara, 2/31.

³¹⁷ Alak, 96/4-5.,

³¹⁸ Rahman, 55/1-4.

³¹⁹ Hayati Hökelekli, *a.g.m.*, s. 67.

hiçbir şeyi tam olarak bilemeyeceklerini belirtmiştir.³²⁰ Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de gaybı ancak Allah'ın bileceğini,³²¹ peygamberlerin de gaybı bilemeyeceğini ancak Allah'ın bildirmesiyle bilebileceğini³²² belirtmiştir. Ayrıca Kur'an'da Yüce Allah'ın Hz. Âdem'e eşyanın bütün isimlerini öğrettiği,³²³ Davut Peygambere zırh-elbise sanatını öğrettiği³²⁴ zikredilmektedir.³²⁵ Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de bilginin Allah katında olduğu,³²⁶ bununla birlikte bilgi sahibi olabilmek için gerekli donanımın da Allah tarafından verildiği “*O, kalemle yazmayı öğretendir.*”³²⁷ şeklinde ve insana bilmediği şeyleri öğrettiği³²⁸ belirtilmiştir.

Esasen ‘*âlemlerin eğiticisi*’ insanı yaratılışın başlangıcını oluşturan ruhlar âleminde itibaren eğitip öğretmeye ve imtihan etmeye tabi tutmuştur. Fizikötesi âlemde uygulanan eğitim ve imtihanın fizikî âlemde de devam etmesi gerekir. Gönderilen kitap ve peygamberler de âlemlerin eğiticisinin insanı eğitmeye ve imtihan etmeye devam ettiğini göstermektedir.³²⁹ Kozmik sisteme atıflarda bulunan son Kitap’la vahiy kesildiğine göre, bu seviyeye getirilen insan, gelişimine elde var olan mevcut modeller ışığında devam edecektir.³³⁰

Yüce Allah peygamberlerine, son olarak da Hz. Muhammed’e(s.a.v.) gönderdiği vahiy yoluyla insanların eğiticisi olmaya devam etmektedir.

“*Rab*” ismi Allah'ın Kur'an'da geçen güzel isimlerinden (Esmâ-i Hüsnâ) biridir. Kur'an-ı Kerim'de Allah adından sonra en çok kullanılan isim olma özelliğine sahip “*Rab*” isminin terbiyeci-eğitimci anlamına gelmesi Rabbimizin eğitim-öğretime büyük önem verdiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.³³¹ Kur'an-ı Kerim'in ilk sûresinin ilk ayetinde “*Rab*” kelimesi geçtiği gibi,³³² Kur'an'ın ilk nazıl olan ayetlerinin içinde de “*Rab*” isminin geçtiğini görmekteyiz. Hatta bu ayetlerde öğretimle ilgili

³²⁰ Bakara, 2/255.

³²¹ Neml, 27/65.

³²² Hûd, 11/99.

³²³ Bakara, 31.

³²⁴ Enbiyâ, 80.

³²⁵ Alak, 96/4.

³²⁶ Mülk, 67/26.

³²⁷ Nahl, 16/78.

³²⁸ Alak, 1-5.

³²⁹ Bayraktar Bayraklı, “Kur'ân'da İnsan Hakları”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul 1998, s. 18.

³³⁰ Faiz Kalın, “Kur'ân'a Göre Eğitim ve Öğretimin Temel Kriterleri”, s. 146.

³³¹ Fahri Kayadibi, *a.g.m.*, s. 34.

³³² Fâtihâ, 1/2.

olarak okuma ve yazmaya insanların dikkati çekilirken Allah'ın Rab ismi iki kere zikredilmiştir. *“Yaratan Rabbinin adıyla oku... Oku! Kalemle yazmayı öğreten insana bilmediğini bildiren Rabbin en büyük kerem sahibidir.”*³³³

Allah'ın “Rab” ismiyle ilgili olarak “Rabbu'l-Âlemin” ve “Rabbuke'l-Ekrem” sıfatları da Kur'an'da çokça zikredilmektedir. “Rabbu'l-Âlemin” Allah'ın insanların yaratıcısı olduğu gibi, meleklerin³³⁴ ve diğer bütün canlıların yani bütün âlemlerin yaratıcısı ve eğiticisi olduğunu ifade ederken “Rabbuke'l-Ekrem” ise kulların bilgisizliğini hoşgörüyle (halim) karşılayan ve onları hemen cezalandırmayan, kullarının bilgisizliğini bağışlayan anlamına gelmektedir.³³⁵ Bundan dolayı dini manada bütün terbiye faaliyetlerine Allah'ın sıfatlarından birisi gözüyle bakılmıştır.

M. Hamdi Yazır bu hususa şöyle işaret etmiştir: “Hakk'ın tam rubûbiyeti ve O'nun eseri olan terbiyesi/aşamalı eğitimi bulunmasaydı kâinatta, tabiatla ne varlıktan, ne mükemmellikten, ne gelişimden ne terbiyeden hiçbir iz, hiçbir pay bulunamaz, bu davaların hepsi başarısız kalır, yok olurdu.”³³⁶

1.4.2. Peygamberler

Yüce Allah insanı yarattıktan ve onu yeryüzüne gönderdikten sonra da başıboş bırakmamış, dünyada yapmaları ve yapmamaları gereken şeyleri kendilerine öğretmesi amacıyla yine kendisinin seçtiği peygamberleri terbiyeci ve öğretici olarak göndermiştir. Vahiyle eğitilen peygamberlerin Yüce Allah tarafından görevlendirilen en mükemmel eğiticiler olduğu söylenebilir. Onların bu görevi ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile başlamış ve son peygamber Hz. Muhammed'e kadar devam etmiştir.³³⁷ Kur'an-ı Kerim'de *“Nitekim kendi aranızdan, size ayetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”*³³⁸ ayetiyle peygamberlerin eğitimci kimliğine işaret edilmiş ve insanların eğitim öğretimin muhatabı olduğuna işaret edilmiştir. Yine benzer bir ayette *“Andolsun, Allah, müminlere kendi içlerinden; onlara ayetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle*

³³³ Alak, 96/1-7.

³³⁴ Bakara, 2/32.

³³⁵ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2006, c. XXII, s. 377.

³³⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. I, s. 74.

³³⁷ Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, Marifet Yay., İstanbul 1999, s. 55.

³³⁸ Bakara, 2/151.

büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”³³⁹ buyrulmuştur. Bu ayetlerde peygamberlerin bir öğretmen olarak görevleri özetlenmiş gibidir. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’in dualarında da bu görevler istenmektedir. “*Rabbimiz! İçlerinden onlara öyle bir peygamber gönder ki; onlara ayetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.*”³⁴⁰

Yüce Allah peygamberler göndererek insanları eğitmesinin gerekçesini de yine Kur’an’da bize bildirmektedir. “*Kendi yaptıkları sebebiyle başlarına bir musibet gelip de, ‘Ey Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de ayetlerine uysaydık ve müminlerden olsaydık’ diyecek olmasalardı, seni peygamber olarak göndermezdik*”,³⁴¹ “*Eğer biz onları o Kur’an’dan önce bir azap ile helâk etseydik mutlaka, ‘Ey Rabbimiz! Keşke bize bir peygamber gönderseydin de alçalıp rezil olmadan önce ayetlerine uysaydık’ derlerdi.*”³⁴²

İnsanlar başarısızlıklarının sebebini genelde başkalarında ararlar. Öğretmensizlik ya da öğretmenin yetersizliği de sebep olarak öne sürülen bahanelerden biridir. İşte Yüce Allah böyle bir bahanenin yolunu tıkmak için peygamberler gönderdiğini beyan etmiştir.³⁴³ Zira ilahi adaletin gereği de budur. İlahi adalet insanları öğrenmedikleri veya bilemeyecekleri şeylerden sorumlu tutmaz. “*...Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.*”³⁴⁴ ayeti bunu açıklar niteliktedir. Bazı bilgilere insan kimsenin yardımı olmaksızın aklını kullanarak ulaşabilir fakat bazı bilgiler de vardır ki onu kavrayabilmek için bir öğreticiye ihtiyaç duyulur. İşte bu öğretmenler Allah’ın vahyi ile eğittiği peygamberlerdir.³⁴⁵ Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.), “*Şüphesiz ben muallim (eğitici-öğretici) olarak gönderildim*”,³⁴⁶ “*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*”³⁴⁷ buyurarak bu gerçeği ifade etmiştir. Hz. Peygamber’in güzel ahlakı

³³⁹ Âl-i İmran, 3/164.

³⁴⁰ Bakara, 2/129.

³⁴¹ Kasas, 28/47.

³⁴² Tâhâ, 20/134.

³⁴³ Yaşar Fersahoğlu, *a.g.e.*, s. 323.

³⁴⁴ İsrâ, 17/15.

³⁴⁵ Yaşar Fersahoğlu, *a.g.e.*, s. 324.

³⁴⁶ İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvinî, Sunenu İbn Mâce, Mukaddime, 17, I-II, İstanbul, 1401/1981.

³⁴⁷ Malik b. Enes, *Muvatta*, Hüsnü’l Hulk, 8.

tamamlamak için gönderilmesi onun eğitim konusunda insanlara rehberlik yapacağı anlamına gelmektedir.³⁴⁸

Peygamberlik müessesesinin bizim gibi bir insan tarafından temsil edilmesi eğitilen kitle üzerinde etkili olması bakımından önem arz etmektedir. Her ne kadar inkârcılar peygamberin yani kendilerini eğitmekle görevlendirilen şahsın bir melek olması gerektiğini savundularsa da Allah onların bu ve benzeri mazeretlerinin önünü *“De ki: Eğer yeryüzünde, (insanlar yerine), yerleşip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik”*³⁴⁹ ayetiyle tamamen kapatmıştır diyebiliriz.

Asr-ı saadette Hz. Peygamber’in sözlerinin ve fiillerinin çoğunun bağlayıcılık yönünün bulunduğu ve teşriî değere sahip olduğu açıktır. Çünkü O, Yüce Allah’ın terbiyesini alan ve bunu etrafındaki insanlara yansıtan, bulunduğu toplumun sosyo-kültürel yapısından etkilenen bir insandır.³⁵⁰

*“İşte o peygamberler Allah’ın hidâyet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy. De ki: Ben buna (peygamberlik görevime) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu (Kur’an) âlemler için ancak bir öğüttür.”*³⁵¹

1.4.3. Diğer Öğreticiler

Yüce Allah yalnız eğitimle uğraşanları değil toplumun her bireyini, doğruları öğrenmeye ve öğrendiği doğruları diğer insanlara öğretmeye teşvik etmektedir.

*“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...”*³⁵² Ayetten de anlaşıldığı üzere her müslüman öğrenmekle yükümlü olduğu gibi,³⁵³ bildiklerini başkalarına öğretmekle de görevlidir.³⁵⁴ Her mümin, imkânları ve yetenekleri doğrultusunda hem öğrenci hem de öğretici konumunda bulunmalıdır.³⁵⁵

Yüce Allah toplumun her kesimini eğitim-öğretimle sorumlu tutmakla birlikte aile büyüklerinin, aile bireylerinin eğitimiyle ilgili birinci dereceden sorumlu olduklarını ve

³⁴⁸ Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyet’in Eğitime Getirdiği Değerler*, Damla Yay., İstanbul 1986, s. 25-26.

³⁴⁹ Bakara, 2/151.

³⁵⁰ Faiz Kalın, *a.g.m.*, s. 146.

³⁵¹ En’âm, 6/90.

³⁵² Tahrim, 66/6.

³⁵³ İbn Mâce, Mukaddime, 17, (H. 224).

³⁵⁴ Buhârî, İlim, 9, 25; Tirmizî, Tefsir, 1.

³⁵⁵ M. Şevki Aydın, “İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik”, *EÜİFD*, Kayseri 2001, Sayı: 11, s. 62.

sorumlulukları altındaki kişileri ve kendilerini eğitmek suretiyle başlarına gelecek olumsuzluklardan korumaları gerektiğini, dolayısıyla aile reislerine büyük görev düştüğünü belirtmiştir. Bunun en önemli sebebi ailede verilen terbiyenin çocuk üzerinde kalıcı olduğu, aynı işlevi görebilecek başka bir kurumun mümkün olmamasıdır denebilir.

Aynı şekilde Hz. Peygamber, bir hadis-i şerifinde “*Her doğan çocuk İslam fıtratı üzere doğar. Sonra ebeveyni onu Yahudi, Hristiyan, Mecusi veya putperest yapar*”³⁵⁶ şeklinde buyurarak ailenin kişilerin eğitimi üzerinde ne kadar etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber’in, tüm insanlığı kapsamayı amaçladığı eğitim-öğretim faaliyetini, tek başına yürütmesi elbette ki beklenemezdi. Takdir edilir ki herkese ve her yere ulaşması onun da insan olması hasebiyle mümkün değildir. Bu yüzden o, başlangıçtan itibaren ulaşamadığı kişiler ve yerler için özel olarak öğretmenler görevlendirdi. Bu kişiler Hz. Peygamber’in eğitiminden geçmiş, bu yönde nispeten bilgili ve yetenekli kimselerdi. Görevlerinde gösterdikleri üstün başarılar da zaten bunu kanıtlamaktadır.³⁵⁷

Medine’ye hicretten sonra da mescitlerde ve Suffa’da ders veren öğretmenlerin varlığından söz edilmektedir.³⁵⁸ Bu dönemde öğretimde uzmanlaşma dahi söz konusuydu. Hz. Peygamber, farklı konularda bilgilenmek isteyenlere değişik öğretmenler görevlendiriyordu.³⁵⁹ Okuma-yazma öğreten kişiler genellikle müslüman değildiler.³⁶⁰ Kur’an, Hz. Peygamber’in eşlerini de özellikle müslümanların kadınlarını eğitmekle görevlendirmişti.³⁶¹ Aşap arasında ilmiyle meşhur olmuş kadınlar da az değildi.³⁶²

Allah, Kur’an-ı Kerim’de kendisi ve peygamberlerin dışında bireylerin ve toplumun eğitim ve öğretiminde önemli rol oynayan diğer önemli öğretici zümre olan âlimlerden bahsetmektedir. Nitekim birçok ayette âlimlere özel bir statü verilerek,

³⁵⁶ Müslim, Kader, 23; Buhârî, Cenâiz, 79.

³⁵⁷ Süleyman Uludağ, *İslam’da Mürşid ve İrşad Faaliyeti*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1975, s. 11-12; Mustafa Baktır, *İslam’da İlk Eğitim Müessesesi Suffa Aşabı*, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1984, s. 43.

³⁵⁸ İbn Hanbel, Musned, V, 315; İbn Mâce, Ticaret, 8.

³⁵⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi I-II*, (5. Baskı), (Çev.: Salih Tuğ), İstanbul 1993, c. II, s. 1034.

³⁶⁰ Mehmet Dağ-Hıfzır Rahman R. Öymen, *İslam Eğitimi Tarihi*, MEB Yayınevi, Ankara 1974, s. 193.

³⁶¹ Ahzâb, 33/34.

³⁶² M. Tayyip Okıç, *İslamiyet’te Kadın Öğretimi*, Diyanet Yay., Ankara 1981, s. 22.

onların öneminden ve üstünlüklerinden bahsedilmiş³⁶³ ve onlara büyük sorumluluklar yüklenmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de eğitim-öğretimin önemli bir parçası olan, öğretici kavramıyla -ki Kur'an'da daha çok âlim şeklinde ifade edilmektedir- ve öğreticinin (âlimlerin) değeriyle ilgili de önemli bilgiler bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın iman edenleri ve ilim verdiklerini derece bakımından yücelteceğini bildirmesi,³⁶⁴ bilenlerle bilmeyenleri karşılaştırarak, bunların bir olamayacaklarına dikkat çekmesi³⁶⁵ ilim öğretenlerin üstünlüğünü belirtmesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte Allah'ı daha iyi tanıyacaklarından dolayı Allah'a en çok saygı duyanların da âlimler olduğunu belirtmiştir.³⁶⁶ Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de ilim sahibi insanların anlayışlarının diğer insanların anlayışlarından farklı olduğu, anlatılan misalleri ancak ilim sahiplerinin anlayacağı³⁶⁷ belirtilmiştir.

Kur'an'da bildirildiği üzere, kendilerine öğretme yeteneği bahsedilmiş kimseler, bildiklerini diğer insanlara da öğretmek ve rehberlik etmek zorundadırlar. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in açıkladığı gibi; peygamberlerin vârisleri olan âlimler, gerekli inançları öğretmeli ve yararlı bilgileri bildirmelidirler. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“(Ne var ki) müminlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar.”*³⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'de, toplumu eğitmekle görevli kişilerin, bu işi layıkıyla yapmaları durumunda makamlarının yüksek, faziletlerinin büyük olacağı belirtilmiş, bunun aksine eğitmenlik görevini hakkaniyetle yerine getirmeyip Allah'ın indirdiği açık delilleri ve kitapta insanlara gösterilen doğruları gizlemeleri durumunda ise bu yaptıklarının karşılığını mutlaka görecekları belirtilmiştir.³⁶⁹ Ayrıca ilmi sadece dünyayı kazanmak için kullanan âlimler kınanmış ve onlardan hakkı batılla karıştırmamaları, hakkı

³⁶³ Zümer, 39/9.

³⁶⁴ Mücadele, 58/11.

³⁶⁵ Zümer, 39/9.

³⁶⁶ Fâtır, 35/28.

³⁶⁷ Ankebût, 29/43.

³⁶⁸ Tevbe, 9/122.

³⁶⁹ Bakara, 2/159.

gizlememeleri istenmiştir.³⁷⁰ Bununla birlikte Yüce Allah “Allah’ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyip onu az bir bedel ile değişenler (var ya); işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Kıyamet günü Allah onlarla ne konuşacak, ne de onları arıtacaktır. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”³⁷¹ buyurarak ilmini kötüye kullananların başına gelecekleri haber vermektedir.

Esasında zikredilen bu ayetlerden bilgili insanlara, bu bilgilerini aktarırken büyük sorumluluk verildiğini anlamaktayız. Yine bu ayetler, ilim öğretenlerin sürekli kendilerini geliştirerek aynı zamanda ilim öğrenen durumunda olması gerektiği gerçeğini vurgulamaktadır. Bu ve benzer ayet-i kerimelerden yola çıkarak toplumu eğitecek kişilerin, önce kendilerini eğitip sonra topluma yönelmeleri gerektiği sonucuna ulaşabiliriz.³⁷²

1.5. KUR’AN’A GÖRE EĞİTİLEN-ÖĞRETİLEN

Kur’an-ı Kerim’de bize insanın hiçbir şey bilmez bir şekilde dünyaya geldiği, ancak bilgilerle donatılmaya açık bir yapıya sahip olduğu, yani beraberinde zihinsel, ruhsal ve bedensel kabiliyet ve eğilimlerle donatıldığı, bunların yardımıyla kendine verilen bilgileri öğrenmeye ya da bilgi toplamaya ve topladığı bu bilgilere uygun davranmaya çok elverişli olduğu bildirilmektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de bu gerçek “Allah sizi, analarınızın karnından siz hiçbir şey bilmez durumda iken çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”³⁷³ ifadeleriyle dile getirilmiştir.

İnsan tabiatı varoluşsal yönden iki yönlü bir gerçeklik olarak kendisini açığa vurur. Onda olumlu olduğu kadar olumsuz, iyi olduğu kadar kötü yöndeki gelişmelere imkân veren bir potansiyel de vardır.³⁷⁴ “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırıcı kurtuluşa ermiştir”,³⁷⁵ “Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; iki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?”³⁷⁶

³⁷⁰ Bakara, 2/42.

³⁷¹ Bakara, 2/174.

³⁷² Bakara, 2/44.

³⁷³ Nahl, 16/78.

³⁷⁴ Erik Erikson, *İnsanın Sekiz Çağı*, (Çev.: T. Bedirhan Üstün-Vedat Şar), Birey ve Toplum Yay., Ankara 1984, s. 64

³⁷⁵ Şems, 91/7-8-9.

³⁷⁶ Beled, 90/10.

Kendi haline bırakıldığı zaman insan için alçalmak, fazilet sahibi olmaktan çok daha kolaydır. İnsanın kişiliğini kuvvetlendirmek, onu eğiterek ona yeni bir yapı kazandırmak dinin asıl amaç ve hedefini oluşturur.³⁷⁷

Kur'an'da can, ruh, akıl, canlı varlık, insan, şahıs, kimlik, şahsi kimlik, insanlık, hayat özü anlamlarında kullanılan “*Nefs*” kavramı,³⁷⁸ kendi içinde gelişim gücü taşıyan, fakat aynı zamanda dış müdahalelere de duyarlı bir yapıyı ifade etmektedir. Nefsin ilk varoluş tarzları, olumsuz niteliklerin ağır bastığı bir yapı özelliği gösterirken,³⁷⁹ dini eğitim ve irşat etkinliklerine bağlı olarak çeşitli gelişim basamaklarından geçerek³⁸⁰ en üstte olgun ve doygun bir yapı³⁸¹ kazanabilir. İnsandaki olumlu yetenekleri geliştirip, dengeli bir kişilik ve sağlam bir karakter sahibi olması Kur'ânî eğitime açık olmasına bağlıdır. Bu yüzden, ilahi mesaj ile insan arasındaki dinamik etkileşimin, Müslüman karakterin şekillenmesinde belirleyici rol oynadığını belirtmek gerekir.³⁸² İlahi mesaj, insanı eğitirken prensip, gaye ve metotlarını bu yapıya göre ayarlamakta ve temellendirmektedir.³⁸³

Eğitim, hiçbir dönemde yalnızca eğitenin-öğretenin etkin olduğu tek yanlı bir süreç olarak anlaşılmamıştır. En az iki kişi arasındaki iletişime dayalı olan eğitim olayında, öğreten kadar, öğrenenin de görev, sorumluluk ve ödevleri vardır. İlim talep eden kişinin Kur'an-ı Kerim'e göre yapması gerekenlerden en önemli işlerden birinin Yüce Allah'a dua ederek ondan yardım istemesi olduğunu görmekteyiz. Zira Kur'an-ı Kerim'de Peygamberimize hitaben “*Rabbim ilmimi arttır de*”³⁸⁴ denilmek suretiyle ilim öğrenmede duanın önemi belirtilmiştir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın yardımı olmadan ilimde en üst seviyelere ulaşamayacağı “*Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar.*”³⁸⁵ ayetiyle belirtilmiştir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de bilmeyenlerin (Allah'ı tanımayanların) bu yaptıklarının bir sonucu olarak kalplerinin Yüce Allah tarafından mühürleneceği şu ayetlerle ifade

³⁷⁷ Hayati Hökelekli, *a.g.m.*, s. 64.

³⁷⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir I-II*, c. I, s. 132.

³⁷⁹ Yusuf, 12/53.

³⁸⁰ Kıyamet, 75/2.

³⁸¹ Fecr, 99/27-28.

³⁸² Hayati Hökelekli, *a.g.m.*, s. 67.

³⁸³ Bayraktar Bayraklı, “İslam'da Eğitim”, s. 128.

³⁸⁴ Tâhâ, 20/114.

³⁸⁵ Bakara, 2/269.

edilmiştir. “*Andolsun, biz bu Kur’an’da insanlara her türlü misali verdik. Andolsun, eğer sen onlara bir âyet getirsen, inkâr edenler mutlaka, ‘Siz ancak asılsız şeyler uyduranlarsınız’ derler. Allah, bilmeyenlerin kalplerini işte böyle mühürler.*”³⁸⁶ Bununla birlikte Allah’ın bildirdiklerinin dışında, insanların O’nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemeyecekleri, “*...Onlar onun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar...*”³⁸⁷ ayetiyle belirtilerek ilim öğrenilirken Allah Teâlâ ile kurulması gereken bağa dikkat çekilmiştir.

Başka bir husus da Yüce Allah’ın ilim öğrenme gayreti içerisinde olan insana neyi nasıl yapacağı konusunda yol göstermesidir. Zira Kur’an-ı Kerim’e göre okumaya/ilim öğrenmeye Allah’ın ismiyle başlanmalı ve ilim öğrenen kişinin başarılı olabilmesi için gücü oranında çalışarak kendi üzerine düşeni yapmalıdır. Kur’an’da bu husus birçok yerde ifade edilmektedir. “*İnsan için ancak çalıştığı vardır.*”³⁸⁸ ayetiyle kişinin çalışırsa karşılığını alabileceği, üzerine düşeni yapmayanların ise başarılı olmalarının mümkün olmayacağı belirtilmiştir. Bununla beraber Kur’an-ı Kerim’de boş şeylerle uğraşmamanın gerekliliği vurgulanmıştır.³⁸⁹ Diğer taraftan “*Öyleyse, bir işi bitirince diğerine koyul. Ancak Rabbine yönel ve yalvar.*”³⁹⁰ ayetiyle de başarılı olmak için süreklilik gerektiği vurgulanmaktadır.

Kur’an’a göre kişinin olgunluğa ulaşması için yapması gereken bu ödevler ve görevler dünya hayatının sonuna kadar devam edecektir.

³⁸⁶ Rûm, 30/59.

³⁸⁷ Bakara, 2/255.

³⁸⁸ Necm, 53/39.

³⁸⁹ Mü’minun, 23/3.

³⁹⁰ İnşirah, 94/7-8.

İKİNCİ BÖLÜM

HAZRET-İ PEYGAMBER'E GÖRE EĞİTİM

2.1. HZ. PEYGAMBER VE EĞİTİM

Peygamber Efendimizin (s.a.v.) 23 yıl gibi kısa süren bir zaman diliminde yapmak istediği diğer bir ifade ile öğretmekle görevlendirildiği ve öğretmek zorunda olduğu şey Yüce Allah'ın kendisine öğrettikleri idi.³⁹¹ Kısaca İslam Dini olarak tanımlayacağımız öğretilerin özü Tevhit inancıydı. Diğer bütün emirler, yasaklar, öğütler vb. hep bu temel düstur üzerine bina edilmişti. Hz. Peygamber, insanları dengeli ve uyumlu kişilik sahibi olmaya davet etmiş ve bu şekilde İslami prensipleri muhafaza etmeyi hedeflemiştir.

Hz. Peygamber'in eğitim faaliyetleri incelendiğinde, O'nun hiçbir şekilde cinsiyet, zaman, mekân, mevki, statü farkı gözetmeksizin, gerek dini ilimlerin gerekse pozitif ilimlerin öğrenilmesini herkese teşvik ettiği görülmektedir. Hiçbir ayrımcılığın yer almadığı nebevi eğitim faaliyetlerini üç aşamada gerçekleştirdiği söylenebilir. Birinci aşamada, Peygamber, bizzat Rabbinden ilahi mesajları kendisi öğreniyordu. İkinci aşamada, bu öğrendiklerini önce bizzat kendisi tatbik ediyordu. Üçüncü aşamada ise öğrendiklerini ulaşabildiklerine öğretiyor ve tatbik edilmesi için gayret sarf ediyordu.

Hz. Peygamber'in eğitimciliğini geniş bir çerçevede ele almak gerekir. Çünkü O'nun eğitim-öğretim faaliyetleri, günümüzdeki gibi belli yaş ve bilgi düzeyine sahip kişilere, özel bir okul ya da sınıf ortamında yazılı literatürden okuyup yorumlayarak ders verme şeklinde olmamış; çocuk, genç, yaşlı ayırımı yapılmaksızın pek çok insan, bireysel ve sosyal hayat için gerekli olan temel bilgiler ışığında eğitilmiş yani yaygın eğitim şeklinde gerçekleşmiştir.³⁹²

Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin dile getirdiği söz ve uygulamalarına yönelik aktarılan rivayetler göstermektedir ki O, insanların eğitimini hayatı boyunca önemsemiş ve teşvik etmiştir. Bundan dolayıdır ki bir gün mescide girdiğinde nafil ibadet eden ve

³⁹¹ Cemal Tosun, "Öğretmen Olarak Hz. Muhammed ya da Din Eğitimi-Öğretiminde Hz. Muhammed'in Örnekliği Meselesi", TDV Yay., *Sempozyumlar ve Paneller Serisi*, Ankara 1995, Sayı: 5, s. 86.

³⁹² Hüseyin Yılmaz, "Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü", *CÜİFD*, VIII/1, 2004, s. 110.

öğretimle meşgul olan iki grup görmüş, her iki grubu da takdir etmekle beraber kendisi, öğretim yapanların yanına oturmayı tercih etmiştir.³⁹³

Hız. Peygamber, fitri kabiliyeti ve vahyin kendisine sağladığı bilgi ve maharet ile uyguladığı eğitim sisteminde, sözleri, tavırları ve davranışları ile en geçerli metotları uygulayan örnek bir lider ve öğretmen olarak dikkati çekmektedir.³⁹⁴

Eğitim-öğretimde izlenecek metotların önemine bir önceki bölümde değinilmişti. Bu bölümde Hız. Peygamber'i, İslam'ı öğretirken başarıya ulaştıran kişilik özellikleri ile kullandığı metotlar ve bu metotlarla ilgili uygulama örnekleri ele alınacaktır.

2.1.1. Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Hız. Peygamber'in Eğitimi

Kur'an-ı Kerim, kendi tebliğcisi olan Hız. Peygamber'i genel itibariyle beşer ve peygamber yönleriyle ele almış, her iki yönüyle de insanların önüne örnek model olarak sunmuştur. Kur'an, Hız. Peygamber'i olduğu gibi göstererek müslümanların da O'nu olduğu gibi kabul edip, O'na inanmalarını ve tâbi olmalarını öğütlemektedir.³⁹⁵ Hız. Peygamber'le ilgili olarak İslam'a ve müslümanlara büyük zarar veren ifrat ve tefrit düşüncelerinin ortadan kalkması açısından Kur'an'da Hız. Muhammed'in bu her iki yönüyle ilgili zikredilen ayetlerin doğru okunması ve anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Zira daha önce Hıristiyanların ve Yahudilerin düştüğü hatalar ve ortaya çıkan olumsuz sonuçlardan almamız gereken mesajlar yine Kur'an aracılığıyla bize bildirilmektedir.³⁹⁶

Kur'an-ı Kerim'de gerek lafız gerekse mana yönünden Peygamberimizin peygamberlik görevi kapsamında muallimliğine işaret eden birçok ayet vardır. Bu ayetlerden bir kısmında bu durum lâfzen tekit edilirken bir kısmında "tebliğ"³⁹⁷ ve "tebyin"³⁹⁸ kelimeleri Peygamberimize nispet edilerek onun öğretmenliği mana

³⁹³ İbn Mâce, Sünen, Mukaddime, 17; el-Kettanî, Muhammed Abdülhay, *et-Terâtibu'l-İdâriyye I-III*, (Çev.: Ahmed Özel), İstanbul 1983, c.II, s. 219-220.

³⁹⁴ Vecdi Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam I-V*, Beyan Yay., İstanbul 1994, c. IV, s. 432.

³⁹⁵ Âl-i İmran, 3/32, 132; Nisâ, 4/64; Mâide, 5/92; Enfâl, 8/46; Nûr, 24/54; Ahzâb, 33/66-67; Mücadele, 58/13; Tegâbun, 64/12.

³⁹⁶ Tevbe, 9/31; Mâide, 5/72; Nisâ, 4/171.

³⁹⁷ Mâide 5/67; Ahkâf, 46/23; A'raf, 7/62, 68; Ahzâb, 33/39.

³⁹⁸ Nahl, 16/44,64; Ahzâb, 33/21; İbrâhim14/4; Mâide, 5/15,19; Bakara, 2/219; Âl-i İmran, 3/118; Nisâ, 4/26.

yönünden tekit edilmektedir.³⁹⁹ Çalışmamızın bu bölümünde bu ayetlerin bir kısmını değerlendirmeye çalışmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Nitekim kendi aranızdan, size ayetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”*⁴⁰⁰ Bu ayet, Peygamberimizin öğretmenliğine “bilmediklerinizi öğreten” ifadeleriyle lafzen vurgu yapmaktadır. Gelişmenin temelinde bilgi ve ahlâkî arınmanın bulunduğuna işaret etmesi bakımından bu ayet oldukça önemlidir. Kuşkusuz Hz. Muhammed’i (s.a.v.) peygamber olarak göndermesi, Allah’ın insanlara verdiği nimetlerin başta gelenlerindendir. İslâm’dan önceki döneme “Cahiliye” denmesinin sebebi, bu dönem insanların hem zihnen hem de ahlâkî bakımdan geri olmalarıydı. Onları bu gerilikten kurtaran da Hz. Peygamber olmuştur.⁴⁰¹ Ayette “temizlenmek, geliştirmek, günden arındırmak” anlamındaki “tezkiye” kavramının, öncesinde “okumak” sonrasında da “öğretmek” faaliyeti yer almaktadır. Öğretimle eğitimin bir araya geldiği bu ayet, öğretimsiz bir eğitim ve arındırmanın olamayacağını göstermektedir. Ayrıca ayette Hz. Peygamber’in bilinmeyi öğretmekle, *“(Allah) İnsana bilmediğini öğretti”*⁴⁰² ayeti doğrultusunda hareket ederek bilginin ışığını karanlık olan bir noktaya taşıyarak Allah’ın tatbikatını yeryüzüne yansıttığına işaret etmektedir.⁴⁰³

Peygamber Efendimizin temel görevi, Rabbimizin ayetlerini insanlara okumaktır. Yani aldığı vahyi olduğu gibi insanlara bildirmek, ruhen yücelmeleri, davranış güzelliğine erişmeleri ve kendilerine yaraşmayan hallerden kurtulmaları için onları eğitmektir. Rasûl-i Ekrem ümmî olmasına rağmen yalnız ilk muhataplarına değil daha sonra geleceklere de doğruları öğreten bir peygamber olarak gönderilmiştir.⁴⁰⁴ Şu ayetler bu duruma değinmektedir: *“Onlar, yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Rasûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar...(Ey Muhammed!) De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümlerine kendisine ait olan Allah’ın hepinize gönderdiği peygamberiyim.*

³⁹⁹ Selçuk Coşkun, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber’in İnsan Anlayışı*, EKEV Yay., Erzurum trs., s. 51.

⁴⁰⁰ Bakara, 2/151.

⁴⁰¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Tefsiri*, c. I. s. 237.

⁴⁰² Alak, 96/5.

⁴⁰³ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, c. II, s. 306-307.

⁴⁰⁴ Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, c. II, s. 601.

O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, diriltir ve öldürür. O halde Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Rasûlune, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız."⁴⁰⁵

İslam eğitim tarihine baktığımızda Hz. Peygamber'in eğitim uygulamaları ile ilgili sistematik bir bilgi bulunmamakla birlikte, İslam'da ilk olarak eğitim-öğretim faaliyetini başlatan kişinin Kur'an'ın ifadesiyle "Ümmî" (okuma-yazması olmayan) olan Hz. Peygamber olduğunu bilmekteyiz. Bu noktada akla şöyle bir soru gelebilir. "Ümmî" bir Peygamber son derece karmaşık bir varlık olan insanın eğitim işini nasıl böylesine mükemmel bir şekilde yerine getirebilmiştir? Biliyoruz ki, öğretmenlik, özel yetenek, bilgi ve beceri gerektiren, daha genel bir ifade ile uzmanlık isteyen bir meslektir. Kaldı ki, Hz. Peygamber'in eğitim-öğretim faaliyeti çok geniş bir alanı, her yaştan ve her düzeyden insanı kapsıyordu. Bu nedenle onun yürüttüğü eğitim öğretim faaliyeti çok daha karmaşık, zorlukları çok fazla olan bir faaliyetti. Bu karmaşık ve zorluklarla dolu faaliyeti başarı ile yürüten Hz. Peygamber'in vefatından bu yana yaklaşık on dört asır geçmiş olmasına rağmen insanlık hala O'nun eğitim anlayışı ve uygulamalarını tetkik etmek ihtiyacı duymaktadır.⁴⁰⁶

Bu da Hz. Peygamber'in özel bir eğitimden geçirilmiş olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Zira Yüce Allah peygamberlik görevi için daima tertemiz ruhları seçmiştir. Yeni bir medeniyet kuracak birinin eski medeniyete göre yetişmemesi gerekirdi. Anne, baba, okul, şehir (toplum) ve kültürden oluşan beş eğitim faktörünün onu eğitmemesi gerekirdi. Bundan dolayı Hz. Muhammed hiçbir medeniyetin eğitiminden geçmemiştir.⁴⁰⁷ Aynı doğrultuda Kur'an'da yer alan "...Allah elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir..."⁴⁰⁸ ayeti de bu duruma işaret etmektedir diyebiliriz.

"Andolsun, Allah, müminlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde

⁴⁰⁵ A'raf, 7/157-158.

⁴⁰⁶ Ramazan Buyrukçu, "Kurana Göre İnsanın Özellikleri ve Hz. Peygamber'in Eğitim Uygulamaları", *SDÜİFD*, 1997, Sayı: 4, s. 37.

⁴⁰⁷ Ali Şeriati, *İslam Nedir? Muhammed Kimdir?*, (Çev.: Murat Demirkol), Fezr Yay., Ankara 2009, s. 458-459.

⁴⁰⁸ En'am, 6/124.

idiler”,⁴⁰⁹ O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”⁴¹⁰ Bu ayetlerde de “kitabı ve hikmeti öğreten” ifadeleriyle Peygamberimizin öğreticiliğine lafzi vurgu yapılmaktadır.

Hiz. Peygamber, uyarıcılık görevini ilk kez “Ey örtünüp bürünen (Peygamber!) Kalk da uyar.”⁴¹¹ ayetiyle almış daha sonraları da müjdecî, uyarıcı ve davetçi olarak kendisinden insanları eğitmesi istenmiştir.

Şu ayetlerde de Peygamberimizin öğretmenliğine manen vurgu yapıldığını düşünmekteyiz: “Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah’ın izniyle kendi yoluna çağırın bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik.”⁴¹² Peygamberimizin bu eğitime kimlerin muhatap olacağını cevabını da yine Kur’an-ı Kerim vermektedir. “...İşte bu Kur’an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu...”⁴¹³ Bu ayet müslüman-kâfir farkı gözetmeksizin Kur’an’a ve Hiz. Peygamber’e ulaşan herkesin onun eğitiminin muhatabı olduğunu göstermektedir.⁴¹⁴

“Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁴¹⁵ Bu ayette de Hiz Muhammed’in sadece kendi kavmi ve kendi çağının insanları için değil, kıyamete kadar gelecek bütün insanlar için müjdeleyici ve uyarıcı bir eğitici olarak gönderildiği gerçeğine değinilmektedir.⁴¹⁶ Kur’an’da bu ayetin dışında daha birçok ayet aynı gerçeği belirtmektedir.⁴¹⁷

“Andolsun, Allah’ın Rasûlunde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”⁴¹⁸ Bu ayet müslümanların hayatlarının her yönünde Allah Rasûlunu bir örnek model kabul etmelerini, kişilik ve karakterlerini bu modele göre şekillendirmelerinin gerekliliğini vurgulamaktadır.⁴¹⁹ “Ey kavmimiz! Allah’ın dâvetçisine uyun, ona iman edin ki,

⁴⁰⁹ Âl-i İmran, 3/164.

⁴¹⁰ Cuma, 62/2.

⁴¹¹ Müddessir, 74/1-2.

⁴¹² Ahzâb, 33/45.

⁴¹³ En’âm, 6/19.

⁴¹⁴ Ahmet Önkâl, *Rasûlullah’ın İslam’a Davet Metodu*, (12. Baskı), Esra Yay., Ankara 1997, s. 24-25.

⁴¹⁵ Sebe, 34/28.

⁴¹⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, c. 4, s. 528-529.

⁴¹⁷ En’âm, 6/19; A’raf, 7/158; Enbiyâ, 21/107; Furkân, 25/1.

⁴¹⁸ Ahzâb, 33/21.

⁴¹⁹ Mevdûdî, *a.g.e.*, c. IV, s. 401.

*günahlarınızı bağışlasın ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın.”*⁴²⁰ *“Sana ne iyilik gelirse Allah’tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindendir. (Ey Muhammed!) Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah yeter.”*⁴²¹ *“Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir.”*⁴²² Bu ayetlerde de Peygamberimizin örnekliğine vurgu yapılarak muallimliği teyit edilmektedir denebilir.

2.1.2. Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber’in Eğitimi

Peygamberimiz kendisine tedrici olarak verilen ilahi bilgileri, bilgi ve uygulama düzeyinde önce kendisi öğrenmiş daha sonra da öğretmiştir. Gerektiğinde, bu bilgilerin daha iyi anlaşılabilmesi için açıklamalar yapmıştır. “Sünnet” dediğimiz Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerinden oluşan İslam’ın ikinci temel kaynağı, onun bu öğretiminin ve yaşayışının sonucunda ortaya çıkmıştır.⁴²³

*“Allah beni zorlaştırıcı ve şaşırtıcı değil, muallim ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi.”*⁴²⁴ gibi sözleri Peygamberimizin eğitimci yönüne dikkat çekmektedir.

Peygamberimiz bir sözünde *“Allah beni ancak bir mübelliğ olarak gönderdi”*⁴²⁵ buyurmuştur. Hadiste geçen “mübelliğ” kelimesini Tirmizî şârihi el-Mübârekfûrî “muallim” olarak şerh etmiştir.⁴²⁶ *“Ben ancak bir mübelliğim”*⁴²⁷ hadisi de belirtilen diğer hadisleri lafzen ve manen desteklemektedir.⁴²⁸ Sahabe Peygamberimizi kastederek “bize öğretirdi”, “bize öğretti”, “bana öğret” ve “ona öğretti” gibi ifadeleri kullanarak rivayetlerde bulunmuşlardır.⁴²⁹ Ashaptan gelen bu rivayetlerde Hz. Peygamber’in öğreticiliğine işaret etmektedir. Sahabenin Peygamberimizi örnek alması, Hz. Ömer’in nöbetleşe Hz. Peygamber’i takip ettiklerini belirtmesi de onun sürekli bir şeyler öğretme gayreti içinde olduğunu göstermektedir.⁴³⁰

Peygamberimizin eğitim öğretimin önemini vurgulayan ve insanları ilim öğrenmeye ve kendilerini geliştirmeye teşvik eden, ilim sahiplerini öven sözlerini de

⁴²⁰ Ahkâf, 46/31.

⁴²¹ Nisâ, 4/79.

⁴²² Zâriyât, 51/55.

⁴²³ Cemal Tosun, *a.g.m.*, s. 86.

⁴²⁴ Müslim, Talak, 29 II, 1105; İbn Hanbel, III, 328.

⁴²⁵ Tirmizî, Tefsiru Sûre, 66.

⁴²⁶ Selçuk Coşkun, *a.g.e.*, s. 49.

⁴²⁷ İbn Hanbel, IV, 101; Suyûtî, *el-Câmi’u’s-Sağîr*, c. I, s. 103.

⁴²⁸ Selçuk Coşkun, *a.g.e.*, s. 50.

⁴²⁹ Selçuk Coşkun, *a.g.e.*, a.y.

⁴³⁰ Selçuk Coşkun, *a.g.e.*, a.y.

konumuzla ilgili olması bakımından önemli buluyoruz. Hadis kitaplarında “Kitâbu’l-İlm” başlıkları altında ele alınan bu hadislerde eğitim-öğretim veya ilimle ilgili zikredilen rivayetlerden bazı prensiplerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Öncelikle eğitim öğretim faaliyetlerinin zorunlu olduğu ve bunun önünde herhangi bir engelin olamayacağı vurgulanmıştır. Bundan dolayıdır ki “*İlim talebi her müslümana farzdır*”⁴³¹ buyuran Hz. Peygamber, öğrenme hususunda cinsiyet veya yaş farkı gözetilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu tutumundan dolayıdır ki, kadınların öğrenim konusundaki çekingenliklerini ortadan kaldırarak onların mescide çıkmalarına müsaade etmiş, onlara erkeklerden ayrı olarak ders verme ve bunun için gün tahsis etme imkânını sunmuştur.⁴³² Buhârî’nin, “*İlim için kadınlara ayrı bir gün tahsis edilir mi?*” şeklinde bir bab başlığı kullandığını görüyoruz.⁴³³

İkinci olarak eğitim-öğretim faaliyetlerinde tekelleşmeye ve kıskançlığa yer verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴³⁴ Bu amaçla Hz. Peygamber’in, “*Kim bir şey öğrenirse onu başkalarına da öğretsin*”⁴³⁵ ve “*Sizin herhangi birinizden bildiği bir şey sorulursa onu hemen söylesin.*” şeklindeki sözleriyle bilginin paylaşılmasına dikkat çektiğine şahit oluyoruz. Bilgisinden faydalanılmayan âlimi insanların en şerlilerinden saymış,⁴³⁶ başkalarına öğretilmeyen bilgiyi de Allah yolunda infak edilmeyen hazineye benzetmiştir.⁴³⁷ Öğrenen ve öğretenin sevaptan eşit pay alacaklarını belirtmiş,⁴³⁸ eğitim öğretim meclislerinde bulunanların öğrendikleri konuları orada bulunmayanlara duyurmalarını emretmiştir.⁴³⁹ Ayrıca bilgilerini herkesle paylaşanların ahirette “*Allah yüzlerini ağartacaktır*” buyurmuştur.⁴⁴⁰

Hz. Peygamber’in eğitimle, ilimle ilgili olarak söylediği sözlerde diğer bir prensip, eğitimde amacın insanların verilen bilgilerden istifade etmesi gerektiğidir.

⁴³¹ İbn Mâce, Mukaddime, 17 (I, 81).

⁴³² Selçuk Coşkun, “Yetişkin Eğitimi Bağlamında Hz. Peygamber’in Kadınları Eğitim Siyaseti”, *AÜİFD*, Sayı: 26, Erzurum 2006, s. 83.

⁴³³ Selçuk Coşkun, *a.g.m.*, s. 83.

⁴³⁴ Abdülkadir Palabıyık, “Hadis Literatüründe ‘Kitâbu’l-İlm’ler”, *DEÜİFD*, Sayı: XIII-XIV, s.186.

⁴³⁵ Buhârî, İlim, 9.

⁴³⁶ Dârimî, Mukaddime, 27.

⁴³⁷ Dârimî, Mukaddime, 46.

⁴³⁸ İbn Mâce, Mukaddime, 17; Dârimî, Mukaddime, 26-32.

⁴³⁹ Buhârî, İlim, 9.

⁴⁴⁰ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’âs b. İshak el-Ezdî es-Sicistanî, es-Sünen, I-V, İstanbul 1981, İlim, 10; Tirmizî, İlim, 7; İbn Mâce, Mukaddime, 18.

“Allah ’ım faydasız ilimden sana sığınırım”⁴⁴¹, “Allah ’ım bana faydalı olanı öğret veya öğrettiğini bana faydalı kıl.”⁴⁴² sözleriyle Efendimiz (s.a.v.) bu durumu dile getirmiştir.

Hz. Peygamber’inhadislerinde eğitimle ilgili olarak ortaya konulan bir diğer prensip de bilgiye dayanmayan bir yönlendirmenin veya verilen bir hükmün sapma vesaptırmayla sonuçlanacağıdır.⁴⁴³ Bu tavrıyla zeminini bilginin oluşturmadağı her tür düşünce, söz ve eylemden insanları uzak tutmaya çalışmıştır diyebiliriz.

Hz. Peygamber’in eğitim içerikli hadislerinde aslında en önemli prensibin şahsiyet ve karakter eğitimi olduğunu söylemek mümkündür. Bilgiyi sırf Allah rızası ve insanlara faydalı olmak için kullanma, ilimle kibirlenip insanları hakir görmeme tam aksine bilimden vakar ve tevazu sağlama, bilimi yayma ve başkalarına da öğretme, çıkar ve şahsi menfaat için kullanmama, ilim öğrenmek için gelen talebelere iyi muamele etme ve objektif olma gibi konuları ve daha pek çok konuyu ele alan hadisler de göstermektedir ki, eğitim öğretimde, öğrenenin ve öğretenin şahsiyetine ve karakterine yönelik açıklamalar ve tavsiyeler, Hz. Peygamber’in hadislerinde önemli bir yere sahiptir.⁴⁴⁴

2.1.3. İslam Tarihi Çerçevesinde Hz. Peygamber’in Eğitimi

Tarih, Hz. Peygamber’in mükemmel bir eğitici olduğunu ortaya koymuştur.Hz. Peygamber’den önceki insanlığın durumu ile onun nübüvvetinden sonraki durumuna ve aldığı şekle baktığımızda bunu daha iyi kavramak mümkündür. İnsanlığın Hz. Peygamber’den sonra şahit olduğu önderlere ve rehberlere baktığımızda bu eğitimcilerin hiçbirinin Peygamber Efendimiz’den daha çok insan yetiştirdiğini ve eğittiğini söyleyemeyiz.⁴⁴⁵ Kısa bir zaman diliminde Hz. Peygamber’in elinde bu kadar çok insanın yetişmesinde bir gariplik yoktur. Çünkü Hz. Peygamber onlara karşı toplu bir eğitim seferberliği başlatmıştır. Onları cehaleti kökünden kaldırmaya yönlendirmiş ve bu yönde teşvik etmiştir. Bu hususta gevşeklik göstermeyi de son derece sakındırmıştır.⁴⁴⁶

⁴⁴¹ Müslim, Zikir, 73; Neseî, İstiâze, 13, 18; İbn Mâce, Mukaddime, 23; Dua, 2, 3.

⁴⁴² Tirmizî, Deavât, 128; İbn Mâce, Mukaddime, 23.

⁴⁴³ Buhârî, İlim 34, İ’tisâm 7; Müslim, İlim 13.

⁴⁴⁴ Abdülkadir Palabıyık, *a.g.m.*, s. 182.

⁴⁴⁵ Abdülfettah Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, (Çev.: Enbiya Yıldırım), Yasin Yay., İstanbul 2012, s. 18.

⁴⁴⁶ Abdülfettah Ebû Gudde, *a.g.e.*, s.19.

İlk dönem İslam Tarihi kitaplarında Mekke dönemi eğitim tarihi hakkında ya hiç bilgi olmadığı ya da birkaç cümleyle değinildiği görülse de ⁴⁴⁷İslam tarihinde ilk dini eğitimin Hz. Peygamber'in kendisine vahyolunan ilk ayetlere Hz. Hatice'nin muhatap olmasıyla başladığını kabul edebiliriz. ⁴⁴⁸ Çok geçmeden İslamiyet'i kabul eden Hz. Ali, Hz. Zeyd, Hz.Ebû Bekir gibi bazı yakınları ve diğer ilk müslümanlar, Peygamberimizin ilk öğrencileri olma şerefini kazanmışlardır.

Mekke döneminde Efendimize İslam'ı açık bir şekilde anlatma emri gelince ⁴⁴⁹ nazil olan ayetleri insanlara tebliğ edebilmek can güvenliği açısından çok zor ve büyük bir tehlike arz etmiştir. Zira bir toplumu temellerinden sarsacak, onu değiştirecek misyonu içeren bir faaliyet kolay olmayacaktı. ⁴⁵⁰

Kolay olmamakla birlikte Hz. Peygamber diğer bazı inananlarla birlikte bazen kendi evinde bazen Erkam b. Ebi'l- Erkam'ın evinde ve bazen de Hz. Ebû Bekir'in evinde eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Bunların yanında Kâbe'nin civarı, Ammar b. Yâsir'in mescidi, Mekke dışındaki kırlar, dağlar ve mağaralar da eğitim amaçlı kullanılan mekânlardı. ⁴⁵¹ Bazı kaynaklara göre Mekkeli müşriklerin müslümanlara ve Hz. Peygamber'in bizzat kendisine zulümleri iyice artınca Hz. Muhammed (s.a.v.) evini terk ederek Erkam'ın evine sığınmıştır. Hz. Peygamber'in bundan gayesinin zulümden kurtulmak değil, bilakis daha rahat bir ortamda dini emirleri öğretme ve yayma imkânı bulabilmesi olduğunu söylemek gerekir. Nitekim yeni müslüman olanlar dinlerini burada öğrenmekte ve nazil olan ayetleri burada dinlemekteydiler. İlahi gerçeği arayan bir takım kimseleri görüşmek üzere burada kabul etti. ⁴⁵² Bu bilgiler eziyet ve işkencelerin devam etmesine rağmen Hz. Peygamber'in eğitim öğretim faaliyetlerine devam ettiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Mekke döneminde dini bilgileri öğrenmek ve öğretmek müslümanların tümünden istenmekteydi. Başlangıçta öğretim bir yetişkin öğretimi olmakla birlikte öğretimin

⁴⁴⁷ Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, (II. Baskı), (Trc.: Ali Yardım), Damla Yayınevi, İstanbul 1983, s. 34.

⁴⁴⁸ İbn İshak, *Sîre*, s.102,103.

⁴⁴⁹ Şuarâ, 26/214; Müddessir, 74/1-2.

⁴⁵⁰ İlhan Yıldız, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Çalışmaları", *YYÜİFD*, Sayı: II, Aralık 1998, s. 310.

⁴⁵¹ İlhan Yıldız, a.g.m., s, 313.

⁴⁵² Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 98.

konusu, Kur'an ayetlerinin belenmesi, anlaşıması, hedeflerinin ve uygulanışının gösterilmesi şeklindeydi.⁴⁵³

Peygamberimiz Hicretle Medine'ye varır varmaz, inşa edilen Mescid-i Nebi'nin bir bölümünü Suffa olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine ayırmıştı.⁴⁵⁴ “Kurulan bu ilk merkez daha sonra tesis edilen cami içi ve cami dışı eğitim kurumlarına model olmuş, burada yetişen öğrencilerin ihtiyaçlarının müslümanlar tarafından karşılanması da “vakıf” müessesesinin doğmasına neden olmuştu.”⁴⁵⁵ İlk İslam üniversitesi olma özelliğine sahip Suffe'de bizzat Efendimiz (s.a.v.) dersler vermiş ve bu bölümde öğrencilere okuma yazmayı ve diğer ilimleri öğretmeleri için Ubâde b. Sâmit ve Sa'd b. Âs gibi sahabeleri de faal öğretmenlik görevi için görevlendirmişti.⁴⁵⁶

Hiz. Peygamber okuma yazmanın yaygınlaşması için karşılaştığı bütün fırsatları değerlendirmeye çalışıyordu. Bedir Savaşı'nda esir düşen Mekkeli esirlerin okuma yazma bilenlerine esirlikten kurtulabilmeleri için on müslümana okuma yazmayı öğretmelerini şart koşmuştu.⁴⁵⁷ Ayrıca İslam'a yeni giren müslümanları, hasseten uzak bölgelerde oturan kabilelere mensup yeni müslümanları kendi yerlerini terk edip İslam ülkesine yani Medine bölgesine hicret etmeye ve burayı yurt tutmaya mecbur tutuyordu. Bu buyruğunun asıl sebebi bu yeni müslümanların İslâmî eğitim öğretimin sağlandığı yerlere yakın olmalarını sağlamaktı.⁴⁵⁸

Hiz. Peygamber bir yandan bilgi sahibi olanların bildiklerini bilmeyenlere öğretmelerini emrederken diğer yandan ihtiyaç duyulan bölgelere öğretmen gönderilmesini emretmiştir. Bu amaçla Güney Arabistan'ın beş ayrı bölgesine Muaz. b. Cebel, Hâlid b. Saîd, el-Muhâcir b. Ebî Ümeyye, Ziyâd b. Lebid, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî gönderilirken, Amr b. Hazm el-Hazrec de Necran bölgesine görevlendirilmişti.⁴⁵⁹ Ayrıca Muaz b. Cebel, adeta bir eğitim-öğretim müfettişi olarak görevlendirilmiş, bir

⁴⁵³ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. No: 185, Ankara 1988, s. 12.

⁴⁵⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam Müesseselerine Giriş*, (Çev. İhsan Süreyya Sırma), Beyan Yay., İstanbul 1992, s. 57-63.

⁴⁵⁵ Abdurrahman Okuyan, “Eğitim-Öğretim Kurumu Olarak Tarihsel Süreçte Medreseler”, *Cemre Aylık İlmi Edebi Kültürel Dergi*, Sayı: 98, Temmuz-Ağustos-Eylül 2009, Trabzon 2009, s. 32.

⁴⁵⁶ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 768.

⁴⁵⁷ Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, c. II, s. 141

⁴⁵⁸ Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, c. II, s. 774.

⁴⁵⁹ Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, c.II, a.y..

bölgeden diğerine, bir eyaletten diğer eyalete eğitim-öğretimin işleyişini gözlemek üzere seyahat halinde bulunmuştur.⁴⁶⁰

Hız. Peygamber bir sözünde kendisinin bir öğretmen olarak görevlendirildiğini belirtmiş ve bu görevinde kendisine yardımcı olarak öğretmenler tayin etmiştir. O genel olarak âlimleri peygamberlik görevinin varisleri kabul ederek⁴⁶¹ bilen bilmeyene öğretme sorumluluğunu bir prensip olarak ortaya koymuştur.⁴⁶²

2.2. HIZ. PEYGAMBER'İN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN EĞİTİMCİ YÖNÜNE ETKİLERİ

Kişilik, *“bir insanı nesnel ve öznel yanlarıyla diğerlerinden farklı kılan, duygu, düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin tümü ve bireyin yapılaşmış bir ilişki biçimi”*⁴⁶³ şeklinde tanımlanabilir. Kişiliğin tanımındaki bu öğeler, insanın görünüşü, hareketleri, jestleri, mimikleri ve çevreye uyumuyla dışarıya yansır. Bu özellikler kişinin giyim, kuşam, yürüyüş biçimi, el-kol hareketleri, ses tonu, öfkelenme ve hoş karşılama gibi bütün davranışlarında kendini gösterir.⁴⁶⁴

Oldukça kısa sayılabilecek bir sürede insanların hayatında köklü bir değişim gerçekleştiren Hız. Peygamber'in uyguladığı eğitim stratejilerinin yanı sıra sahip olduğu kişiliğin de etkileri inkâr edilemez. Cahiliye döneminin saadet dönemine dönüşmesinde üç eğitim unsurundan söz etmek mümkündür. Bunlar Kur'an-ı Kerim, Hız. Peygamber'in kişiliği (sîreti ve ahlakı) ve onun sünnetidir.⁴⁶⁵ Ancak özellikle Hız. Peygamber'in davasının etrafındaki insanların çabuk eğitilmesinde onun şahsiyetinin etkisinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Yani Hız. Peygamber'in ilk öğrencileri onun şahsiyetine itimat ettiklerinden onun terbiyesiyle eğitilme hususunda çok zorlanmadılar.⁴⁶⁶ Hız. Peygamber Kur'an-ı Kerim'in ikmalinden ve dinin bütün üniteleriyle mükemmel şekliyle tanıtılmasından sonra vefat etmiş olmasına rağmen sahabelerin bazılarında geçici ve kısa süreli de olsa bir tereddüt halinin yaşanması ve bir

⁴⁶⁰ Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, c. II, s. 775.

⁴⁶¹ Buhârî, Sahih, İlim, 10,

⁴⁶² Buhârî, Sahih, İlim, 9; Tirmizî, Sünen, Tefsir, 1.

⁴⁶³ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranış*, (6. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s. 404.

⁴⁶⁴ Necati Kara, *Kur'an'da Beden Dili*, (1. Baskı), Bilge Yay., İstanbul 2004, s. 144.

⁴⁶⁵ İbrahim Sarıçam, “Cahiliyyenin Asr-ı Saadete Dönüşmesinde Kur'an'ın Rolü”, *III. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, Ankara 1998, s. 22.

⁴⁶⁶ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 2000, s. 95.

kısım müslümanların irtidat girişimlerinde bulunması İslâmî eğitim ile Hz. Peygamber'in şahsiyetinin ne derece özdeşleştiğini gösteren başka olaylardır.⁴⁶⁷ İlk İslam toplumunu oluşturan fertler kişisel ya da toplumsal değer olarak neyi biliyorlarsa onu Hz. Peygamber'in şahsında tatbik edilir bulmuşlardır. Bunun sonucu olarak ona daha çok bağlanmışlar, onu yalnızca bir peygamber olarak değil aynı zamanda ideal bir şahsiyet olarak görmüşlerdir. Hz. Peygamber'in mesajının büyük öneminin yanı sıra kişiliğinin de müslümanların eğitilmesinde etkisinin büyük olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁶⁸

Hız. Peygamber'in insanların eğitiminde ortaya koyduğu metotlarına kaynaklık eden kişiliğı ve olgunluğu Yüce Allah'ın vahyettiğı şu ayetlerde iltifata ve övgüye mazhar olmuştur.⁴⁶⁹ *“And olsun ki Rasûlullah sizin için en güzel örnektir.”*⁴⁷⁰ *“...Ve sen şüphesiz büyük bir ahlak üzerindesin”*⁴⁷¹

Efendimizin şahsiyetini tanımanın en doğru yolu O'nun eğitimci kişiliğini tam olarak bilmekten geçer. Çünkü O'nun eğitimci yönü, kişiliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Sözlerinin kabul edilmesi ve davranışlarının gönüllerde tesir bırakmasındaki hikmet de burada yatmaktadır diyebiliriz.⁴⁷²

Bir öğretmen takip etmesi gereken yol, düşünce, ahlak, davranış, konuşmadaki üslup, dış görüntü ve iç dünyanın nasıl olması gerektiğı gibi hususlarda Hz. Peygamber'in örnek ve model alınması, başarıya ulaşma açısından son derece önemlidir.

2.2.1. Fasîh ve Belîğ Anlatıma Sahip Olması

Fesâhat, sözlükte *“açık seçik olma, havanın açık ve berrak olması, sütün yüzünü kaplayan köpükten arınıp saf ve halis olması”* manalarına gelir. Bundan hareketle sözün kusurlardan arınmış olmasına fesahat, böyle söze veya onu söyleyene de fasih denilmiştir.⁴⁷³ Fesahat, sözün lafız, mana ve ahenk itibariyle kusursuz olmasıdır. Diğer bir tabirle lafızların söylenişinin tatlı, manasının da söylenirken hemen zihne

⁴⁶⁷ İsmail Lütfi Çakan, “İslami Yapılanmada Model ve Metodoloji Olarak Sünnet, Sünnetin Dindeki Yeri”, *İSAV Tartışmalı Toplantılar Dizisi*, İstanbul 1997, Sayı: 25, s. 243.

⁴⁶⁸ Marshall G. S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih I-III*, (Trc.: İzzet Akyol-Senai Demirci vd.), İz Yayıncılık, İstanbul 1993, c. I, s. 107.

⁴⁶⁹ Abdülfettah Ebû Gudde, *a.g.e.*, s. 207.

⁴⁷⁰ Ahzâb, 33/21.

⁴⁷¹ Kalem, 68/4.

⁴⁷² Abdülfettah Ebû Gudde, *a.g.e.*, s. 40.

⁴⁷³ Diyanet İslam Ansiklopedisi, Mustafa Çuhadar, “Fesahat” maddesi, s. 423.

girmesidir.⁴⁷⁴ Belâgat ise sözlükte “*sözün açık, seçik olması*” anlamındadır. Terim olarak ise sözün fâsih olmakla beraber yer ve zamana da uygun olmasıdır.⁴⁷⁵ Fasih bir söz muktezâ-yı hal ve makama muvafık olursa yani yerinde ve adamına göre söylenirse belâgat tahakkuk eder.⁴⁷⁶

Güzel, etkili ve yerinde konuşma anlamına gelen fesâhat ve belâgat, İslâm’ın ortaya çıktığı dönemde Arap Yarımadasında bölge halkı tarafından oldukça önemsenen bir husustu. Kur’an, Arapların belâgat ve fesâhat sahasında en yüksek mertebeye ulaştığı devirde, belâgat ve fesâhatin en büyük timsali olmuştur. Hiçbir kimse onun bir benzerini dahi getirememiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) de bir peygamber olarak Yüce Allah’ın mesajlarını tebliğ ederken Kur’an’ın üslubunu kendisine rehber edinmek durumundaydı.⁴⁷⁷

Hz. Peygamber’in kendisinin de belirttiği gibi “*Sözde büyüleyen bir güç vardır.*”⁴⁷⁸ İşte O, sözdeki bu büyüleyici gücü kullanmayı ve onu etkili hale getirmeyi bilmiştir.

Hz. Peygamber bir mesele hakkında konuşmadan önce uzun süre sükût eder, konuştuğu zaman da hızlı hızlı konuşmaz, tane tane ve açık bir şekilde konuşurdu.⁴⁷⁹

Hz. Aişe, (öl.58/678) Hz. Peygamber’in konuşmasını şöyle tarif etmiştir: “*Rasûlullah konuştuğunda, birisi sözünü saymak istese, sayabilirdi.*”⁴⁸⁰ Başka bir rivayette de yine Hz. Aişe “*Rasûlullah’ın açık seçik bir konuşması vardı. Dinleyen herkes onu anlardı*”⁴⁸¹ demiştir. Bu ifade, Hz. Peygamber’in her sözünü herkes anlardı şeklinde anlaşılmamalıdır. Hz. Peygamber, muhatabının durumuna göre bazen uzun, bazen kısa, bazen basit, bazen de edebî bir ifade tarzı seçer, maksadını muhatabının anlayacağı tarzda anlatırdı şeklinde anlaşılması daha doğru olacaktır. Bu sebeptendir ki Hz. Peygamber’i dinleyenler, onun sözlerini anlamak için kendilerini zorlamamışlar,

⁴⁷⁴ Abdullah Yeğin-Abdulkadir Badıllı-Hekimoğlu İsmail-İlham Çalım, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, TERDAV Yay. 1997 İstanbul, “Fasahat” maddesi, s.254.

⁴⁷⁵ Hulûsi Kılıç, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Belâgat” Maddesi, c. 5, İstanbul 1992, s. 380.

⁴⁷⁶ Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, “Belâgat” Maddesi, s. 102; Tacettin Uzun, “Hz. Peygamber’in Fesahat ve Belağatı”, Makâlât, Sayı: 2, 1999, s.131.

⁴⁷⁷ Tacettin Uzun, a.y.

⁴⁷⁸ Buhârî, Nikah, 47; Müslim, Cumua, 47.

⁴⁷⁹ Tacettin Uzun, a.g.m., s.134.

⁴⁸⁰ Ebû Dâvûd, İlim, 7.

⁴⁸¹ Ebû Dâvûd, Edeb 21.

kaynaklarda yanından ayrıldıktan sonra “sözlerini ve maksadını anlayamadım” diyen hiçbir kişi bulunamamıştır.⁴⁸²

Hız. Peygamber’in konuştuğu sözün önemine göre bir tavır takındığını ve içinden geçirdiği duyguların yüzünde belirdiğini Câbir b. Abdillâh şöyle ifade etmektedir: *“Rasûlullah hutbe okuduğu zaman, gözleri kızarır, sesi yükselir ve hiddeti artardı. Hatta bir orduyu tehdit etmek üzere: ‘Düşman, sabah akşam size baskın yapacak’ diyen bir ordu komutanı gibiydi.”*⁴⁸³

Hız. Peygamber’in kelimenin güzelini ve manası açık olanını tercih ettiğini, toplumun alışık olmadığı garip kelimelerden kaçındığını, yapmacıklıktan, kendini zorlayarak konuşmaktan uzak durduğunu ve doğallıktan yana olduğunu görüyoruz. İnsanları İslam terbiyesiyle eğitmeye çalıştığı faaliyetlerde asıl güttüğü gayenin, sözlerinin anlaşılması ve etkili olmasıydı diye düşünüyoruz. Böyle olduğu için de, uzun ve ihtiyaç dışı konuşmaya gerek duymamış, az sözle çok şey ifade ederek (cevâmiu’l-kelîm) öğrencilerini/muhataplarını anlatımıyla bunaltmamıştır.⁴⁸⁴ Peygamberimizin bu hususla ilgili şöyle bir hadisi olduğunu görüyoruz: *“Az konuşmanın, sözü uzatmamanın faydalı olacağı kanaatine vardım. Çünkü kısa ve veciz konuşma iyidir.”*⁴⁸⁵ Başka bir hadis-i şerifte de *“Kişinin namazının uzun, hutbesinin kısa oluşu, anlayışlı olduğuna alamettir. O halde namazı uzatın, hutbeyi kısa tutun. Şüphesiz beyanda kalplere işleyen bir kuvvet vardır.”*⁴⁸⁶ buyurarak özlü ve kısa bir konuşmanın daha etkili olacağını ortaya koymuştur diyebiliriz.

Hız. Peygamber’in konuşması el-Câhız (öl.255/868) tarafından şöyle özetlenmektedir: “Rasûlullah’ın kelimeleri, harfleri az, manası çok, sanat gösterisinden uzak, tekellüfe tenezzül edilmemiş olan sözdür. Bu, Yüce Allah’ın *“Ey Muhammed! Ben mütekelliflerden değilim, de”*⁴⁸⁷ buyurduğu gibiydi. O, avurdunu şişirerek konuşanları hoş görmemiş, sözü boğazının dibinden çıkaranlardan kaçmıştır. Sözü, uzun konuşmak gerektiğinde uzatmış, kısa konuşulması gereken yerde de kısa kesmiştir. Garip kelimeleri terk etmiş, sokak ağzı ile konuşmaktan uzak durmuştu.

⁴⁸² Ahmet Lütfi Kazancı, “Hz. Muhammed’in Tebliğinin Kalıcı Olması”, *UÜİFD*, Sayı: 2, c. 2, 1987, s. 134-135.

⁴⁸³ Müslim, Cumua, 43.

⁴⁸⁴ Buhârî, Ta’bir, 22; Müslim, Mesâcid, 6.

⁴⁸⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 94.

⁴⁸⁶ Müslim, Cumua, 47.

⁴⁸⁷ Sâd, 38/86.

Rasûlullah, uzun hutbelere kısa sözlerle karşılık vermiş, ancak hak ve gerçek olanı delil getirip, aldatma yoluna tevessül etmemiş, kaş göz işareti (yaparak muhatapla alay etme) yolunu tutmamıştır, cevap vermek için gecikmediği gibi acele de etmemiş, ne usandırmış, ne de sözü anlaşılmayacak kadar kısaltmıştır.⁴⁸⁸

Özetle belirtmeye çalıştığımız, vahyin kontrolünde olan bu fesâhat ve belâğatı ile Hz. Peygamber eğitimcilik görevini layıkıyla yerine getirmiş, bu yönüyle kendinden sonra gelen ve gelecek olan tüm eğitimcilere de örnek olmuştur. Nitekim Arap toplumu o dönemde fesâhat ve belâğatın zirvesindeydi. İnsanlara doğru bildiklerinin yanlışlığını anlatma çabası içerisinde olan bir eğitimci olarak Hz. Peygamber'in de fesâhat ve belâğatta zirvede olması gerekliydi.⁴⁸⁹

2.2.2. İnançlı ve Gayretli Kişiliğe Sahip Olması

İslam eğitim sisteminde her eğitimcinin sahip olması gereken en önemli özellik sağlam bir imandır. İslam'da eğitimin de başlama noktası imandır. Dolayısıyla eğitim misyonunu üstlenmiş kişilerin başkalarını iman etmeye çağırırken, öncelikle kendilerinin tam ve sağlam bir inanca sahip olmaları gerekir diye düşünüyoruz. Aksi halde bir kimsenin inanmadığı esaslara başkalarını çağırması kadar anlamsız ve etkiden yoksun bir tutum olamaz.⁴⁹⁰

Hz. Peygamber insanlara anlattığı hususlara önce kendisi tamamen inanıyor, söylediklerini de bizzat kendisi yaşıyordu. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de yer alan “*De ki: Şüphesiz bana, dini Allah'a has kılarak O'na ibadet etmem ve müslümanların ilki olmam da emredildi. De ki: Eğer ben Rabbime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım.*”⁴⁹¹ ayetleri ve benzeri birçok ayette dinde öğretmenlik, rehberlik görevi üstlenen kimselerin inancının sağlam olması gerektiğine işaret edilmektedir.

Hz. Peygamber hayatı boyunca insanları doğru yol üzere eğitmekten hiçbir zaman geri durmamış, bu konuda her fırsatı değerlendirmiştir. O, kendisine doğruların ulaştırılmadığı tek bir insanın kalmaması için büyük gayret göstermiştir. Onun için de inandıkları uğruna ciddi olarak çalışmış ve karşılaştığı herkese Yüce Allah'ın dinini

⁴⁸⁸ Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn I-II*, (Thk: Abdüsselam Muhammed Harun), Mektebetü'l-Hancî Yay., Mısır 1975/1395, c. II, s. 16-17.

⁴⁸⁹ Tacettin Uzun, *a.g.m.*, s. 154.

⁴⁹⁰ Mehmet Soysaldı, “İslami Tebliğde Hz. Peygamber Örneği”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 42, Sayı: 2, 2006, s. 78.

⁴⁹¹ Zümer, 39/11-13.

anlatmıştır. Hz. Peygamber, Mekkeli müşriklerin kendisine yaptıkları eziyetler karşısında hicret etmek isteyen müslümanların Habeşistan'a gitmelerinden sonra hicret etmeyenlerle birlikte Mekke'de kalmış hem İslam'ı öğretmeye hem de diğer müslümanları korumaya devam etmiştir.⁴⁹²

Nitekim hicret etmeyen, eza ve cefaya maruz kalan müslümanlar kendileri kadar Hz. Peygamber'e de işkence yapıldığını biliyorlardı. İşte müslümanların Rasûlullah'ı yanlarında görmeleri onların hem İslam'a hem de Hz. Peygamber'e olan inançlarını artırıyordu. Bilâl, Ammâr, Habbâb ve Suheyb gibileri kızgın kumlara yatırılmalarına, dövülmelerine, ateşlerde yakılmalarına ve mallarına el konulmalarına,⁴⁹³ Ebû Bekir, Osman, Sa'd b. Ebî Vakkâs gibilerinin de öldürülmek ve boğulmak istenmelerine, her türlü kavî ve fiilî hakaretlere maruz kalmalarına rağmen inançlarını muhafaza etmiş olmaları, Hz. Peygamber'in onlara verdiği inanç ve güvenin sonucudur.⁴⁹⁴

İnsanların Efendimizin (s.a.v.) getirdiği inanç ilkelerini kabul etmeyerek inkâr etmeleri, insanî kimliği nedeniyle onu çok üzmüş, zaman zaman ümitsizliğe düştüğü anlar olmuştur. Yüce Allah, bu hususta “*Kur'an'ı sana sıkıntıya düşesin diye göndermedik*”,⁴⁹⁵ “*Bu söze inanmayanların ardından üzülererek neredeyse kendini mahvedecektin*”⁴⁹⁶ buyurmaktadır. Gidebileceği her yere, her insana gitmiş, gidemediklerine de mektuplar ve elçiler göndermiştir.⁴⁹⁷ Bu uğurda hayatı boyunca çektiği birçok sıkıntı onu bir an olsun eğitimecilik kişiliğinden alıkoymamıştır. Hz. Peygamber üstlendiği misyonun büyüklüğünü biliyordu. Kendisini bekleyen zorlukları da biliyordu. Onun için haksızlık yapmakla itham edildiğinde, “*Allah Musa'ya rahmet etsin. O bundan daha ağır bir ithama maruz kalmıştı da sabretmişti*”⁴⁹⁸ buyurarak, karşılaşacağı sıkıntıları önceden tahmin edebildiğini ortaya koyuyordu. Bu bilinçle hareket eden Rasûlullah, olumsuz koşulları başarı yolunda mazeret olarak görmemiş, görülmesini de istememiştir diyebiliriz.

⁴⁹² Mehmet Ali Kapar, “Hz. Peygamber'in Güvenilirliği”, *İSTEM Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, Konya 2003, s.45.

⁴⁹³ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdilmelik, *Siretu'n-Nebeviyye I-IV*, (Tah.: Mecdi Fethi es-Seyyid), Daru's-Sahabe, Beyrut trs., c.I, s. 339-344.

⁴⁹⁴ Mehmet Ali Kapar, *a.g.m.*, s.45.

⁴⁹⁵ Taha, 20/2.

⁴⁹⁶ Kehf, 18/6.

⁴⁹⁷ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ I-X*, Beyrut 1990, c. I, s. 259-265; Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Mektubu*, (Çev. Mehmet Yazgan), İstanbul 1990, s. 66.

⁴⁹⁸ Buhârî, Edep, 53; Müslim, Zekât, 140.

Hız. Peygamber'in, düşündüğü gibi söyleyen, söylediği gibi yapan, ahlaken seçkin, emin, güvenilir, kararlı ve samimi bir kişiliğe sahip olması ve toplumda böyle tanınması insanları dini yönden eğitime faaliyetlerinde önemli katkıları sağlamıştır.

İnsanlara Allah'ın emirlerini öğretme çabası içerisindeyken hiçbir menfaat gözetmemiş kendisine yapılan birçok cazip teklifi de reddetmiştir.⁴⁹⁹ Nitekim amcası Ebû Tâlib, müşriklerin tekliflerini kendisine bildirdiğinde, Rasûlullah *“Vallahi ey amca! Güneşi sağ elime, Ayı da sol elime verseler, ben yine bu dinden, bu tebliğden vazgeçmem. Ya Allah, bu dini hâkim kılar yahut ben bu uğurda canımı veririm.”*cevabını vermiştir.⁵⁰⁰ Teklifleriyle herhangi bir şey elde edemeyeceklerini anlayan müşrikler işkencelere başvurdular fakat yine de başarılı olamadılar. Kendisine yapılan haksızlıklara *“Ya Rab! Bu kulların bilmiyorlar. Sen onları bağışla ve onlara hidayet ihsan eyle.”*⁵⁰¹ şeklinde karşılık vermiştir.

2.2.3. Güvenilir ve Doğruluk Sahibi Olması

Güven, güvenilirlik ve doğruluk kavramları her türlü iletişimde olduğu gibi eğitim açısından da çok önemli kavramlardır. Bilhassa toplumdaki faaliyetleri koordine eden, toplumunu diğer toplumlara karşı savunan ve koruyan, çatışan kuvvetleri uzlaştıran, ihtilafli konularda hakem ve baba görevi yapan liderlerin⁵⁰² güvenilir olmaları gerekir. Liderler toplum üzerindeki etkilerini güvenilir olmakla artırabilirler. Nitekim toplum, lideri, “kendisinden biri” ve “toplumun en iyisi”⁵⁰³ olarak görürse ona olan güveni daha da artmış olacaktır.

Yüce Allah müminlerin meziyetlerini sayarken *“Onlar ki emanetlerine ve verdikleri söze riayet ederler. Onlar ki şahitliklerini dürüst yaparlar”*⁵⁰⁴ buyurmakta ve güvenilirliğin ne kadar önemli bir kişilik özelliği olduğunu vurgulamaktadır

Güven ve güvenilirlik kapsamında Hız. Peygamber'in hayatını incelediğimizde; risâletiyle birlikte başlayan yaşadığı toplumu eğitime yönündeki liderliği vefatına kadar devam etmiştir. O, risâlet öncesi hayatında ve peygamber olarak gönderildikten sonra da içinde bulunduğu toplumda güvenilen bir insan olarak yaşamış ve bundan dolayı da

⁴⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, c. I, s. 313; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. III, s. 62- 63.

⁵⁰⁰ İbn Hişâm, *a.g.e.*, c. I, s. 285.

⁵⁰¹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, c. II, s. 60; Buhârî, *Kitâbu Bedi'l-Halk*, 7; Müslim, *Cihad*, 111.

⁵⁰² Mümtaz Turhan, *Cemiyet İçinde Fert*, MEB Yay., İstanbul, 1983, s. 249-253.

⁵⁰³ Mümtaz Turhan, *a.g.e.*, s. 265.

⁵⁰⁴ Meâric, 70/32, 33.

kendisine Muhammedu'l-Emîn denilmiştir. el-Emîn, kendisine güvenilen, hıyanet etmeyen, sözünde duran, vefalı kimse anlamlarına gelir.⁵⁰⁵

Hız. Peygamber daha gençlik yıllarında yaşının verdiği sorumluluk ile toplumdaki zulüm ve haksızlığı engellemek için Mekke'de toplanan Hılfu'l-Fudûl'a katılmış⁵⁰⁶ ve böylece toplumdaki huzur ve güven ortamının sağlanmasına katkıda bulunmuştur. O, böyle bir birlikteliğe katılmaktan iftihar etmiş, bu topluluğun üyesi olmanın gururunu *"Kırmızı develere sahip olmam karşılığında bile onu bozmak istemem"* şeklinde dile getirmiştir.⁵⁰⁷ Gençlik yıllarını toplumun güvenine lâyık olarak geçirmesi ve O'nun, bu dönemde meydana gelen bir takım olumsuz olayların içinde yer almayışı toplumun kendisine olan güvenini daha da artırmıştır.⁵⁰⁸

Hız. Peygamber'in daha sonraki dönemlerindeki doğruluğu ve dürüstlüğü, ticaret ortaklığı yaptığı kişiler tarafından da takdir edilmiş, ortaklarından Sâib b. Ebi's-Sâib, Kays b. Sâbit ve Abdullah b. Ebi'l-Hamsâ gibileri hep O'nun için övücü sözler söylemişler ve ahde vefa göstermesini takdir etmişlerdir.⁵⁰⁹

Hız. Peygamber peygamberlikle görevlendirildiğinde O'nu ilk tasdik eden eşi Hız. Hatice olmuştur.⁵¹⁰ Daha sonra çocukları ve ev halkının diğer üyeleri Hız. Ali ve Zeyd b. Hârise ile çevresindeki dostları olmuştur.⁵¹¹ Hız. Peygamber'i öncelikle etrafındaki yakınlarının tasdik etmesi, elbette ki O'na olan güvenlerindendi.

Hız. Peygamber, bir doğruluk timsali idi. Onun hayatının her safhasında doğruluğun örneklerini görmek mümkündür. Onun söyledikleri ile yaptıkları arasında bir farklılık görmek mümkün değildi. Hayatı boyunca insanlara doğruluğu öğretmenin mücadelesini vermiştir. Kendisine nasihat etmesini isteyen bir kimseye *"Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol"*⁵¹² buyurmuştur. Hız. Peygamber, doğruluğu Allah'a imandan sonra dile getirmiş ve doğrulukla Allah'a iman arasında bir bağlantı kurmuştur. Yine bir başka hadisinde; *"Doğruluktan ayrılmayınız. Doğruluk sizi iyiliğe, o da sizi cennete ulaştırır. Kişi doğru olur ve daima doğru iş yaparsa Allah katında*

⁵⁰⁵ Hüseyin Algül, TDVİA, "Emin" Maddesi, s. 111.

⁵⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, c. I, s. 128-129.

⁵⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 190.

⁵⁰⁸ Mehmet Ali Kapar, *a.g.m.*, s. 42.

⁵⁰⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. VII, s. 59; Ebû Dâvûd, Buyû' 37.

⁵¹⁰ İbn Hişâm, c. I, s. 178.

⁵¹¹ İbn Hişâm, c. I, s. 262-269; İbn Sa'd c. VIII, s. 19-39.

⁵¹² Müslim, İman, 62.

*sıddıklardan yazılır: Yalandan sakınınız. Yalan da insanı günaha, o da cehenneme götürür. Kişi durmadan yalan söyler ve yalan üzere iş yaparsa Allah katında yalancılardan yazılır.”*⁵¹³ buyurarak doğruluğun ne kadar vazgeçilmez bir insanlık ilkesi olduğunu ortaya koymuştur.

O, “Muhammedu’l-Emîn” lakabıyla anılmıştır. Bu ifade her bakımdan Hz. Peygamber’e güven duyulduğunu anlatan bir kavramdır. Mekkeliler, birbirlerine güvenemedikleri için kendi aralarında halledemedikleri bir takım önemli meselelerin çözümünde hep birlikte O’na güvenmişlerdir. Kâbe’nin yeniden inşası sırasında, Haceru’l-Esved’in yerine konulması şerefine kime ait olacağı hususunda kılıçların çekilmesine kadar varan tartışmanın çözümü için, tarafların oybirliği ile onun hakemliğini kabul etmeleri, Hz. Muhammed’in peygamberlikten önce de ne kadar güvenilir olduğunun göstergesidir diyebiliriz.⁵¹⁴

İslam ve Peygamber düşmanları Efendimizin (s.a.v.) getirdiği dini yalanlamışlar, ama onu yalanlayamamışlardır. Bu hususta Ebû Cehil’in iki itirafına yer vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Ebû Cehil bir defasında Peygamberimize şöyle demişti: “Ey Muhammed biz seni yalanlamıyoruz, fakat senin getirdiklerini yalanlıyoruz.” Bedir savaşı olacağı gün müşriklerden Ahnes b. Şerik, Ebû Cehil’e hitaben, “Ya Ebu’l-Hakem, şurada senden ve benden başka kimse yok. Doğru söyle, Muhammed sadık mıdır, yalancı mıdır?” diye sormuştu. Ebû Cehil’in cevabı ise şöyle olmuştu: “Vallahi Muhammed sadıktır, doğrudur. O, hayatında hiç yalan söylememiştir.”⁵¹⁵

Bir yerde barış ve güvenin devamının güvenilir insanların söz sahibi olmasıyla mümkün olacağı açıktır. Bu konuda Hz. Peygamber şu tespitlerde bulunmaktadır;

“Emanet zayi olduğunda kıyameti bekleyin!”, “Bana şu altı şey hakkında söz verin ben de size cennete gireceğinize dair garanti vereyim. Konuştuğunuz zaman doğru konuşun! Vaat ettiğiniz zaman yerine getirin! Emanette emin olun! ...”

Hız. Peygamber, toplumda güven ortamını sağlamak için insanların birbirlerinin haklarına saygılı, kötülüğü elinden, dilinden ve zihninden silmiş, hep iyilik düşüncesi ile oturup kalkan kimseler olması hususunu gerçekleştirmek için çabalamış, kötü zan, haset, gıybet ve koğuculuktan uzak durmalarını öğretmiştir. İkiyüzlülük, yalancılık,

⁵¹³ Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 105; Ebû Dâvûd, Edeb, 80.

⁵¹⁴ Asım Köksal, *İslam Tarihi I-XVIII*, Şamil Yay., İstanbul 1987, c. II, s. 108.

⁵¹⁵ Asım Köksal, *a.g.e.*, c. II, s. 129.

sahtekârlık, ayıplama, dil uzatma, birbiriyle alay etme, gibi kötü huylardan şiddetle kaçınmalarını öğütlemiştir.⁵¹⁶

Hız. Peygamber'in risâlet öncesinde de sahip olduğu bu kişilik özelliğinin İslâmî kimliğın vazgeçilmez unsurlarından birisi olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu bakımdan Hız. Peygamber'in güvenilirliğı ve doğruluğı, O'nu kendisine model almış tüm eğitici-öğretici pozisyonadaki kişilerin de özellikle sahip olması gereken vasıflardandır diyebiliriz.

2.2.4. Affedici Kişiliğē Sahip Olması

"Affetme", kişinin kendisine yönelik kusur işleyen ve onu inciten birine karşı, onun hak etmediğı merhamet ve sevgiyi göstererek, gücenme, darılma, öç alma gibi olumsuz davranma hakkından vazgeçme isteğı olarak tanımlanmıştır.⁵¹⁷

Eğitimci durumunda olan kişiler zaman zaman şahıslarına yönelik hücum ve hakaretlere maruz kalabilirler. Eğitimci, karşılaştığı eziyet ve mihnetlere karşı, eline fırsat geçtiğı zaman intikam almaya kalkışmamalı, kendisine seviyesiz ve cahilce yapılan itiraz, itham ve zulümlere karşı affedici bir ruhla yaklaşmalıdır.⁵¹⁸ Nahoş tavırlar irtikâp ederek suçlu duruma düşen bir öğrenci, cezalandırılmayı beklerken hiç beklemediğı bir şekilde affedildiğı takdirde bu o kişi üzerinde psikolojik bir tesir yaparak bir ruh inkılâbını gerçekleştirebilir.⁵¹⁹

Hız. Peygamber hayatı boyunca, genel olarak, kötülöklere kötölökle değil, iyilikle karşılık vermeyi tercih etmiş ve bu hususu eğitimin vazgeçilmez bir ilkesi haline getirmiştir. "İyilikle kötölölk bir olmaz. Kötölöğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir."⁵²⁰ "Sen af yolunu tut, iyiliğı emret, cahillerden yüz çevir."⁵²¹ ayetleri Hız. Muhammed'e, (s.a.v.) iyilik ve kötölöğün bir tutulamayacağını, kötölöğē iyilikle karşılık verilmesinin daha yararlı olacağı mesajını iletmiştir diyebiliriz.

⁵¹⁶ Buhârî, Edep, 57-58; Vesâya 58; Buhârî, Ferâiz, 2; Müslim, Birr, 28, 70; Ebû Dâvûd, Edep, 48.

⁵¹⁷ Ali Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *MÜİFD*, 37 (2009/2), s. 113.

⁵¹⁸ Ahmet Önkâl, *İslam'a Davet Metodu*, s. 339.

⁵¹⁹ Ahmet Önkâl, *a.g.e.*, s. 340.

⁵²⁰ Fussilet, 41/34.

⁵²¹ A'raf, 7/199

Hız. Muhammed'e karşı çıkan çevreler, onun davetini/eğitim faaliyetlerini engellemek için her türlü yöntemi kullanmışlar; işi, hile, tuzak, alay, tahkir, iftira ve yalandan cana kast etmeye kadar vardırmışlardı. Fakat Hız. Peygamber, onların olumsuz tutum ve davranışlarına hiçbir zaman aynı şekilde karşılık vermemiştir.

İşte Hız. Peygamber'in bu affedicilik tavrından dolayı, İslam'ın en büyük düşmanı iken en hararetli savunucusu olanların sayısı az değildir. Bununla ilgili olarak şu örnek dikkat çekicidir. Hanîfe oğullarından Sümâme b. Usâl, Mekke'de Hız. Muhammed'le karşılaştığında, Hız. Peygamber'in kendisini İslâm'a davet etmesi üzerine, "Bir daha bu teklifini yaparsan seni öldürürüm" diyen ve başka bir sefer, Hız. Peygamber'in kendisine gönderdiği elçiyi öldürmek isteyecek kadar düşmanlıkta ileri giden bir kişiydi. Bir İslam askeri birliği onu yakalayarak Medine'ye getirmişti. Fakat askerler yakaladıkları bu kişiyi tanıyamamışlardı. Hız. Peygamber onu görür görmez tanımış ve mescitte bir direğe bağlanmasını ve kendisine saygılı davranılmasını istemiştir. Namaz için mescide giriş ve çıkışlarda bizzat Hız. Peygamber kendisiyle ilgilenmiş ve ona iman teklif etmiştir. Onun bu isteğine cevaben Sümame'nin hep, "Şayet beni öldürecek olursan, zaten kanı dökülecek katil bir kimseyi öldürmüş olacaksın; şayet kan diyeti istersen istediğini veririm" sözleri karşısında Hız. Peygamber, ona hiç karşılık vermeksizin oradan uzaklaşıp gitmekteydi. Sümame, bu arada camide olup bitenleri ve İslâm'ın nasıl bir din olduğunu bizzat görmekteydi. Üç gün sonra o, yine bildik cevabını tekrar edince Hız. Peygamber, onun hiçbir fidye alınmaksızın serbest bırakılmasını istedi. Sümame, Hız. Peygamber'in bu tavrından oldukça etkilenmiş olmalı ki, serbest kalınca camiden çıktı, şehir dışında bir yerde güzelce temizlendikten sonra tekrar Hız. Peygamber'e gelerek, ona müslüman olmak istediğini bildirdi ve şöyle dedi: "Şu ana kadar sen bana dünyanın en iğrenç adamı gibi duruyordun; işte artık şimdi seni herkesten çok takdir ediyorum."⁵²² Rasûlullah'tan gördüğü af, Sümame'ye öylesine etki etmişti ki memleketine dönüşünde umre için uğradığı Mekke'de müslüman olduğunu ilandan kesinlikle çekinmedi ve Hız. Peygamber'den izin almadıkları müddetçe Mekkelilere Yemâme'den kesinlikle hububat göndermeyeceğini belirtmiştir.⁵²³

Peygamberimiz, tehdit ve düşmanlıklara karşı "...Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye

⁵²² Müslim, Cihad, 59; Ahmet Önkâl, *a.g.e.* s. 340-341.

⁵²³ Buhârî, Meğazi, 70; Müslim, Cihad 59; Ebû Dâvûd, Cihad 119.

*hakıyla yetendir...*⁵²⁴ ayetinde de belirtildiği üzere, affetme ve hoşgörü ile karşılık vermiştir. Savaş ortamlarında bile haksız yere taarruz yapılmamasını, fiilen savaş içinde olmayanlar, kadınlar, çocuklar, rahipler ve savaşıacak durumda olmayanların öldürülmemesi, müslümanların yapılmaması yani ölülerin burnu veya kulağı vb. organlarının kesilmemesi gibi birçok kurala uyulmasını istemiştir. Ayrıca intikam duyguları içerisinde karşı tarafa ait hayvanların, yiyecek ihtiyacı dışındaki bir maksatla kesilmesini, ağaçlara zarar verilmesini, imar edilmiş yerlerin tahrip edilmesini de kesinlikle yasaklamıştır.⁵²⁵

Mekke'nin fethinde Rasûlullah'ın yaptığı ilk iş Kâbe'yi putlardan temizlemek olmuştu. Namaz vakti gelip de Hz. Bilal, Kâbe'nin damına çıkarak ezan okumaya başlayınca, bazı diğer Mekkeliler gibi Attab b.Esîd de hiddetle "Allah'a şükür ki babam hayatta değil! Hiç olmazsa şu bayağılığı görmüyor." diyerek söyleniyordu. Namazdan sonra, müslümanlara yaptıkları eziyetlerden dolayı başları eğik hemşehrilerine Hz. Peygamber: "*Bugün siz muaheze edilecek değilsiniz. Gidiniz, hepiniz hürsünüz.*" dediği zaman kalabalık heyecan ve sevinçle coşmuş, o çok hiddetlenen Attab bile herkesten evvel atılarak imanını haykırmıştı. Peygamberimizin bu affedici tavrı onu İslam'a öyle bağlamıştı ki Peygamberimiz onu daha sonra Mekke valiliğine layık görmüştü. Mekke'nin fethinden sonra korkusundan şehri terk eden İkrime'yi affederek kazanmış,⁵²⁶ İkrime, daha sonra Hz. Ebû Bekir'in halifeliği sırasında meydana gelen irtidat hareketlerine karşı başarılı hizmetler yapmıştı.⁵²⁷

Aynı şekilde çok sevdiği amcası Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşi'yi de bağışlamış, daha sonra o yalancı peygamberlerden Müseylime'yi öldürmüştü.⁵²⁸

Hz. Peygamber'i öldürmek isteyenlerden biri de Hayber Yahudilerinden bir kadındı. Hz. Peygamber'e pişirip getirdiği koyuna zehir katmıştı. Peygamberimiz bunu anladı, kadın da zaten durumu itiraf etmişti. Buna rağmen Hz. Peygamber canına kıymak isteyen bu kadını da affetti.⁵²⁹

⁵²⁴ Bakara, 2/109.

⁵²⁵ Müslim, Cihad, 3; Ebû Dâvûd, 15; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. II, s. 78.

⁵²⁶ İbn Cerîr et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, Beyrut 1987, c. II, s. 162.

⁵²⁷ Taberî, *a.g.e.*, c. II, s. 292.

⁵²⁸ Taberî, *a.g.e.*, 280

⁵²⁹ Ebû Dâvûd, Diyat, 6.

İhaneti sabit olanların bile suçunun bağışlanarak affedilmesini⁵³⁰ tavsiye eden bir dinin öğreticisi olan Peygamberimiz, bu yönüyle de elbette ki tüm eğitimcilere örnektir. Hz. Peygamber'in insanları eğitmede ulaştığı başarıda affediciliğinin yadsınamayacak ölçüde ehemmiyeti vardır.⁵³¹ O'nu kendisine model alan günümüz eğitimcisi de nefsi kin ve düşmanlıklarını bir kenara bırakıp affetmeyi bilmelidir. Ancak bahsi geçen af ve müsamaha, zilleti kabul ve İslâmî prensiplerden taviz verme olarak anlaşılmamalıdır. Zira İslâmî eğitimde af ve müsamaha “tavizsiz olma ve kayırmaz olma” kayıtlarıyla mukayyettir ve Peygamberimizin hayatında bunun örneklerini çokça görmek mümkündür diyebiliriz.

3.2.5. Sabırlı ve Hoşgörülü Kişiliğe Sahip Olması

Hoşgörü, her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans⁵³² anlamlarına gelmektedir. Terim olarak, insanlar arası ilişkilerde dengeyi koruma ve onları birbirlerine yakınlaştırma perspektifinden bakıldığında, aldırış etmemek, olaylara kayıtsız kalmak veya kendi inançlarından ve öz benliğinden taviz vermek anlamında değil; farklılıkların bilincine varmak, değişik düşünce ve kimliklere anlayışla bakabilmektir.⁵³³

İnsanlara sevgiyle ve hoşgörüyle davranmak eğitim öğretimde başarıya ulaşabilmenin temel şartlarındandır. Peygamberimiz bu görevi peygamberlik hayatı boyunca üstlenmiş, kendisine gösterilen sert tepki ve hoşgörüsüzlüklere rağmen sabır göstermeyi tercih etmiş, herkese sevgi ve hoşgörü göstermiştir.

Acı, yoksulluk ve haksızlık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, feryad etmeyip sonunu bekleyip tahammül ile katlanmak ve dayanç⁵³⁴ anlamına gelen sabır, her açıdan olduğu gibi eğitim açısından da son derece önemli ve lüzumludur. Kur'an-ı Kerim'de sabırdan bahseden yüzden fazla ayet vardır. Peygamberimiz hem insanlara doğruları öğretme çabası içerisinde iken karşılaştığı sıkıntılara sabır göstermiş hem de bu işi azimle, yılmadan, bıkmadan ve usanmadan yapma hususunda sabır göstermiştir. Bunun yanında insanların

⁵³⁰ Mâide, 5/13.

⁵³¹ İbrahim Canan, *Sulh Çizgisi*, TÖV Yay., İzmir 1991, s. 122.

⁵³² <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi:18.05.2013).

⁵³³ Yusuf Ziya Keskin, *Nebevî Hoşgörü*, Timaş Yay., İstanbul 1997, s. 9.

⁵³⁴ Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, “Sabr” Maddesi, s. 835; <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi:19.05.2013).

eksikliklerine, cehaletlerine, hemen neticeye ulaşma isteklerine de sabır göstermiştir. Elinden geleni yapmış ve başarıyı Yüce Allah'tan ummuştur.

Geçmiş bütün peygamberler öğretmeye çalıştıklarından dolayı birçok sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah peygamberlerin gösterdikleri sabırla ilgili olarak şunları belirtmektedir. *“(Ey Habibim) Senden evvelki peygamberler de yalanlanmışlardı da onlar bizim nusretimiz kendilerine erişinceye kadar gördükleri eziyetlere ve yalanlamalarına karşı sabretmişlerdi”,*⁵³⁵ *O halde (Habibim) peygamberlerden azim sahiplerinin sabrettikleri gibi sen de sabret.*”⁵³⁶

Klasik siyer kitapları Allah Rasûlu'nun bizzat kendisinin maruz kaldığı hakaretleri açıklayan ve bunlara karşı peygamberimizin gösterdiği sabır ve tahammülü anlatan birçok örnek mevcuttur.⁵³⁷

Peygamberimizin peygamberlik görevini ifa ederken sabırlı olmasının yanı sıra sabırla çok bağlantılı bir kavram olan hoşgörüyü de bir ilke olarak benimsediğini görmekteyiz. Burada eğitim uygulamaları ile ilgili hoşgörüsü üzerinde durmayı ve peygamberimizin bu yöndeki örnek uygulamalarını aktarmayı gerekli görüyoruz.

Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde üstlendiği eğitimcilik misyonu gereği hoşgörü örneği olan davranışları ve söylediği sözlerle, günümüz eğitimcilerinin de dikkate almaları gereken önemli mesajlar vermiştir.

Hz. Enes anlatıyor: “Peygamberimize on yıl hizmet ettim. Aslında yaptığım işler pek yerli yerinde olmuyordu. Buna rağmen Hz. Peygamber (s.a.v.), bir defacık olsun bana vurmadı ve surat asmadı. Beni azarlamadı ve ayıplamadı. Hatta öf bile demedi. Hoşuna gitmeyen bir şey için ‘Niçin böyle yaptın?’ diye beni sorguya çekmedi. Herhangi bir hatalı davranışım için hanımlarından biri ‘Keşke şöyle yapsaydın’ diyecek olsa, ‘Birakın çocuğu... O, ancak Allah'ın dilediğini yapmıştır’ deyip beni korurdu. Çünkü O, çocuklara karşı insanların en şefkatlisiydi. Hayatımda peygamberimizden daha güzel kokan bir koku koklamadım. Onun elinden daha yumuşak bir ipeğe ve kumaşa dokunmadım. O, insanların ahlâk bakımından da en güzeliydi. Bir gün beni bir işe yollamıştı. Önce -çocukluk işte- ‘gitmem’ diye itiraz ettim. Ancak içimden de Peygamberimizin gönderdiği yere gitmek geliyordu. Yola çıktım, sokakta oynayan

⁵³⁵ En'âm, 6/34.

⁵³⁶ Ahkâf, 46/35.

⁵³⁷ Ahmet Önkâl, a.g.e., s. 330-331.

çocuklara rastladım. Onların yanında oyalanıp kalmışım. Birden ensemde bir el hissettim. Dönüp baktım, bir de ne göreyim? Karşımda Peygamberimiz, gülümsüyor. Bana: ‘*Enesciğim! Sana söylediğim yere gittin mi?*’ diye sordu. Ben de: ‘Pekâlâ, derhal gidiyorum Yâ Rasûlallah’ diyerek bana söylenen yere gittim.”⁵³⁸

Hurmaları taşıyan yaramaz bir çocuk olan Râfi’ b. Amr’ı bahçe sahibi bir gün yakalayarak Hz. Peygamber (s.a.v.)’in huzuruna getirmiştir. Hz. Peygamber’in “*Hurma ağaçlarını neden taşıyorsun yavrucuğum?*” sorusuna, Râfi’ mahcup bir şekilde ‘Aç idim Yâ Rasûlallah! Yemek için...’ cevabını vermiş bunun üzerine Hz. Peygamber, “*Bir daha ağaçları taşılama yavrum. Ama istersen ağaçların altına düşenlerden alıp yiyebilirsin*” demiş ve sonra başını okşayarak “*Allah’ım! Bu yavrunun karnını Sen doyur*” diye dua etmiştir.”⁵³⁹

Anlatılan bu olaylarda Peygamberimizin, anne babalara ve öğretmenlere çocuk eğitimi açısından dikkat çekici eğitim uygulamaları söz konusudur. Zira Hz. Peygamber, on yıl hizmetinde bulunan bir çocuk olan Enes’i asla rencide etmemiş, yaramazlık yapan Râfi’ye hoşgörüyle davranmış ama ağaçları taşılama konusunda da bir yasak getirmiştir. Ancak yine bu yasağa karşılık, ağaçların altına düşenleri alıp yemesini teklif ederek, ona alternatif de sunmuştur. Peygamberimizin on dört asır önceki bu uygulamaları günümüz eğitim anlayışlarının da “yasağa karşılık alternatif sunma” anlayışlarıyla bire bir örtüşmektedir denebilir.

Hz. Peygamber’in, eşleriyle münasebetlerinde göstermiş olduğu hoşgörü örnekleri de ailelerin eğitilmesi hususunda günümüzdeki insanlara örnek teşkil etmektedir.

O, mescitten sabahleyin eve geldiğinde “*Yiyecek bir şey var mı?*” diye sorar, yiyecek olmadığı zaman kendisine; “Yok ya Rasûlallah” diye cevap verilir, Allah Rasûlu de; “*Öyle ise ben de oruçluyum*” diye cevap verirdi.⁵⁴⁰ Evde yiyecek bir şey olmadığı için hanımlarına kızmaz, aksine bunu oruç tutmak için fırsat kabul ederek hemen oruç tutmaya niyet ederdi. Böylece Yüce Allah’ın rızasını kazanmak gayesindeki bir eşin, nasıl olması gerektiğini ashabına ve kıyamete kadar gelecek olan ümmetine öğretmiştir. Eşlerinin zaman zaman kıskançlıkla yaptıklarını ve söylediklerini sükûnetle ve hoşgörüyle karşılamıştır.

⁵³⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 1; Tirmizî, Birr, 69; Müslim, Fedâil, 54.

⁵³⁹ İbn Mâce, Ticaret, 67.

⁵⁴⁰ Müslim, Sıyâm, 169.

Mescid-i Nebevî’de küçük abdestini bozan bedeviyi azarlamamış,⁵⁴¹ bu örnek de özellikle din görevlilerine, mescit sorumlularına mescitte bulunan herkese hoşgörölü davranılması gerektiğini öğretmiştir. Bu örnek ve bilgilerden hareketle yanlış davranışlarda bulunanları değil, yanlışlıkların kendisini, düşman edinmiştir ve onlarla mücadele etmiştir diyebiliriz.

Enes b. Mâlik, Peygamberimizin karşılaştığı kabalıklardan birisini şöyle anlatmıştır: “Bir gün Allah Rasûlu ile birlikte gidiyorduk. Üzerinde Necran kumaşından yapılmış sert kenarlı bir elbise vardı. Bu sırada arkasından bir bedevi yetişerek, Peygamber’in elbisesini şiddetle çekti. Baktım ki cübbenin kenarı, peygamberimizin boynunda iz bırakmıştı. Sonra bedevi: Ey Muhammed! Senin yanında bulunan Allah’ın malından bana vermelerini emret! dedi. Allah Rasûlu, onun yüzüne bakıp güldü, sonra kendisine bir şeyler verilmesini emretti.”⁵⁴² Hz. Peygamber, böyle olaylarla sık sık karşılaşılıyordu. Bir gün kendisinden alacağı olan bir adam gelmiş ve alacağını isterken kaba davranmıştır. Tahammülü zorlayan bu hareket karşısında, sahabe adama neredeyse hücum edeceklerken Hz. Peygamber adamın bu kabalığını hoş görerek sahabeye “*Onu bırakın, hak sahibinin söz söyleme hakkı vardır*” diyerek, neticede adamın devesinden daha değerli bir deveyi satın aldırarak borcunu ödemiş ve şöyle buyurmuştur: “*Özellikle o değerli deveyi satın alın ve adama verin. Sizin en hayırlınız borcunu öderken, en çok ihsanda bulunanınızdır.*”⁵⁴³ Peygamberimizin bu örneklerde de bir lider olarak, toplum önderlerine eğitim dersi verdiğini görüyoruz.

Hz. Peygamber kendi tebliğini kabul eden kimseler kadar kabul etmeyenlere de hoşgörölü davranmıştır. Onların inançlarına tahammül göstermiştir. Onların yaptıkları karşısında da “bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size” demiştir.⁵⁴⁴ Yani birbirimizin kabullerine müdahale etmemeliyiz, herkesin yapıp ettiği kendini bağlar, demek istemiştir.⁵⁴⁵ Hz. Peygamber Ehl-i Kitapla olan ilişkilerini en güzel davranış prensibi üzerine kurmuş,⁵⁴⁶ onları ortak noktalarda birleşmeye çağırmıştır. “*De ki: Ey kitap ehli!*

⁵⁴¹ Buhârî, Vudu’, 58, Edep, 80; Ebû Dâvûd, Taharet, 136; Tirmizî, Taharet 112.

⁵⁴² Buhârî, Libas, 18.

⁵⁴³ Tirmizî, Büyü’, 75.

⁵⁴⁴ Nadîbe Gül, *Kur’ân ve Hadislere Göre Hz. Peygamber’in Kişiliği*, (Yüksek Lisans Tezi), ÇÜSBE, Adana 2007, s. 62.

⁵⁴⁵ Şûrâ, 42/25.

⁵⁴⁶ Ankebût, 29/46.

Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin. Yalnız Allah’a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin.”⁵⁴⁷

Kur’an’ın Hz. Peygamber’in şahsında diğer din mensuplarına yaptığı ortak değerlerde birleşme çağrısı muhatabının gönlünü kazanmaya yönelik bir tebliğ yöntemidir ve bu ileriye dönük beraberliği başlatabilecek stratejik bir yöntemdir.⁵⁴⁸ Hz. Peygamber, farklı dinlere hoşgörülü davranmada muhatabının da aynıyla karşılık vermesini beklememiştir. Karşılık görülme bile hoşgörü ve sevginin devam etmesi şöyle tavsiye edilmiştir: *“İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz, onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz halde sizi sevmezler.”*⁵⁴⁹

3.2.6. İkna Kabiliyetine Sahip Olması

İkna, razı etmek, razı edilmek, inandırmak, inandırılmak anlamına gelmektedir.⁵⁵⁰ “İnandırmaya bile kabul ettirme, razı etme psikolojisi”⁵⁵¹ şeklinde de tanımlanmaktadır. İkna metodu, özellikle insanları İslam’ın öğretileriyle tanıştırma aşamasında ve eğitim faaliyetlerinde çok önemlidir. Çünkü muhatap, öğretici pozisyonundaki kişilerden makul, akla mantığa uyan sözler duymak ister. Akla ve mantığa aykırı sözler dinleseler bile inanmazlar. İnsanların akıllarına hitap edip onları ikna edecek deliller getirmek gerekir. Yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette, insanların zaman zaman soru yağmuruna tutularak özellikle yeniden dirilme, ilk yaratılış, göklerin ve yerin yaratılışı gibi hususlarda ikna edilmeye çalışıldığını görmekteyiz.

Hız. Peygamber’in de eğitim faaliyetlerinde çeşitli ikna tekniklerini kullandığı görülmektedir. Zina etmek isteyen bir genci ikna ederek onu bu isteğinden vazgeçirmiştir. Şöyle ki; Bir gün bir genç, Peygamberimize gelerek: “Bana zina etmem için izin ver” dedi. Oradakiler, genci azarlayarak susturmak istediler. Peygamberimiz delikanlıyı yanına oturttu ve sordu: *“Söyle bakalım bir başkasının senin annenle zina etmesini ister misin?”* Delikanlı, “Kesinlikle istemem” diye cevap verdi. Peygamberimiz, *“Öyleyse hiç kimse annesine böyle bir şey yapılmasını istemez”* buyurdu ve devam etti. *“Bir başkasının senin kızınla zina etmesine razı olur musun?”*

⁵⁴⁷ Âl-i İmran, 3/64.

⁵⁴⁸ Mehmet Şanver, “Kur’an’ın Muhatabıyla Diyalog Kurma Sürecinde Ortak Değerlerin Yeri ve Rolü”, *UÜ FD*, c. XIII, Sayı: 2, Bursa 2004, s. 162.

⁵⁴⁹ Âl-i İmran, 3/119.

⁵⁵⁰ Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, “İkna” Maddesi, s. 425.

⁵⁵¹ Reha Oğuz Türkkan, *İkna ve Uzlaşma Sanatı*, Altın Kitaplar, İstanbul 2006, s. 17.

Genç, “Asla razı olmam” dedi. Peygamberimiz “*Öyleyse başkaları da kendi kızlarıyla zina edilmesine razı olmaz.*” dedi ve kız kardeşini, halasını, teyzesini, bu yolda görünce hoşlanıp hoşlanmayacağını sordu. Genç, hoşlanmayacağını söyleyerek hatasını anladı. Peygamberimiz hayır dua ederek genci yanından uğurladı.”⁵⁵² Böylece Peygamber Efendimiz gence empati yaptırarak yapmayı istediği işin kötülüğünü anlatmış ve onu ikna etmeyi başarmıştır.

Başka bir örnekte Peygamberimiz, muhataba sorular yönelterek doğruyu buldurmuş ve onu ikna etmiştir. Bir bedevi Peygamberimize gelerek, “Benim eşim siyah bir çocuk doğurdu. Ben bu çocuğu reddetmek istiyorum” dedi. Hz. Peygamber, “*Senin develerin var mı?*” diye sordu. Bedevi “Evet” diye cevap verdi. Peygamberimiz “*O develerin renkleri nasıldır?*” diye sordu. Bedevi “Kırmızıdır” diye cevapladı. Peygamberimiz bu defa “*Bu develerin içinde beyazı siyaha çalan boz deve var mı?*” şeklinde bir soru yöneltti. Bedevi “Evet, onların içinde boz renkli develer elbette vardır” dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz “*Öyleyse bu boz renkli develerin nereden geldiğini düşünüyorsun?*” diye sorduğunda Bedevi “Ya Rasûlallah! Bu bir ırktır, ona çekmiştir.” dedi. Peygamberimiz son olarak “*Belki bu oğlan da eski bir soy köküne çekmiştir*”⁵⁵³ diyerek, bedeviye ikna etmiştir.

Hız. Peygamber’in muhatabını her haliyle dikkate alarak doğruları bizzat kendilerine buldurarak ikna etmesi, onlar üzerinde olumlu etki bıraktığı gibi gelecek nesiller de onun bu kişilik özelliklerinden etkilenmişler ve hala etkilenmeye devam etmektedirler.

3.2.7. Kolaylaştırıcı Kişiliğe Sahip Olması ve Usandırması

İslam dini insan fıtratına hitap eden bir din olup insanları, sıkıntıya, cefaya sokmak için gelmiş bir din değildir. İslam dini ifrat ve tefrite, insan fıtratına aykırı olması hasebiyle karşıdır. İnsanın doğasında itidale karşı bir meyil vardır. İnsanın yaratıcısı olan Allah, onu fıtratına uygun ve ihtiyaçları doğrultusundaki emirlere ve yasaklara muhatap kılmıştır. Ayrıca Yüce Allah’ın İslâmî emirleri 23 yıllık bir süre içerisinde aşama aşama ikmal etmesi de kolaylaştırmanın gerekliliğini göstermektedir.

⁵⁵² Ahmed b. Hanbel, V, 256-257.

⁵⁵³ Buhârî, İ’tisam, 12.

Hız. Peygamber de hayatın her alanında kolaylığı ilke edinmiş, bizzat yaşayarak, insanlığa kolaylaştırmayı öğretme çabası içerisinde olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in hayatın zorlaştırılmamasını ve orta yolu emreden ayetlerinin⁵⁵⁴ paralelinde her alanda aşırılıktan uzak durulması konusunda sahabenin şahsında bütün ümmetini uyarmış ve ikaz etmiştir.⁵⁵⁵ Bu hususta söylediğı bazı sözlerde şunlardır. *“Dinde aşırılıktan sakınınız. Sizden öncekiler ancak dindeki aşırılıkları sebebiyle helak oldular.”*⁵⁵⁶ *“Ey insanlar size orta yol gerekir. Siz bıkmadıkça Allah asla bıkmaz.”*⁵⁵⁷ *“(Sözlerinde ve davranışlarında ileri gidip) haddi aşanlar, helak olmuşlardır.”*⁵⁵⁸ *“Size bir iş emrettim mi, gücünüz yettiğı oranda yerine getiriniz. Bir şeyden yasakladığımda ondan da kaçınınız.”*⁵⁵⁹

Güneş altında ayakta durmayı, gölgelenmemeyi, konuşmamayı, oruç tutmayı adayan Ebû İsrail adlı bir adama karşı Hız. Peygamber'in tutumu *“Gölgelensin, konuşsun, otursun ve orucunu tamamlasın”*⁵⁶⁰ şeklinde olmuştur. Hız. Peygamber bir defasında mescide girdiğinde iki direğın arasından gerilmiş bir ipe karşılaştı. *“Bu ip nedir?”* diye sorunca Sahabe *“Bu Zeyneb'in ipidir (namazda ayakta durmaktan) yorulunca bu ipe tutunur”* dediler. Hız. Peygamber bunun üzerine şöyle buyurdu: *“Hayır, bu ipi çözünüz. Sizden biri zinde ve dinç olduğı (sürece) namaz kılsın. Yorulunca da hemen yatsın.”*⁵⁶¹ Bu ve benzeri hadis-i şeriflerden de anlaşılacağı üzere, Hız. Peygamber, insanların doğal ihtiyaçlarının karşılanmasını ve hayatın zorlaştırılmamasını vurgulamıştır.

Hız. Aişe bu hususta Hız. Peygamber'le ilgili olarak şöyle demektedir: Rasûlullah (s.a.v) iki şeyden birini yapma konusunda serbest bırakıldığı zaman, günah olmadığı takdirde mutlaka en kolay olanını seçerdi. Yapılacak şey günah ise, ondan en uzak duran kendisi olurdu.⁵⁶² Ashabına sürekli kolaylaştırıcı olmalarını emrederdi. Bir hadislerinde, *“Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz”*⁵⁶³

⁵⁵⁴ Mâide, 5/87; İsrâ, 17/29; Furkân, 25/67; A'raf 7/31; Bakara, 2/185.

⁵⁵⁵ Saffet Sancaklı, “Hız. Peygamber'in İbadetlerde Öngördüğü İ'tidal ve Kolaylık Anlayışı”, *UÜİFD*, Sayı: 9, c. 9, Bursa 2000, s. 5.

⁵⁵⁶ İbn Mâce, Menasik, 63.

⁵⁵⁷ İbn Mâce, Zühd, 28.

⁵⁵⁸ Müslim, İlim, 7.

⁵⁵⁹ İbn Mâce, Mukaddime, 2; Buhârî Sahih'inde orta yolu ve kolaylığı takip etme konusunda bazı bablar açmıştır. Bkz. Rikak, 18; İ'tisam, 5; İman, 29.

⁵⁶⁰ Buhârî, Eyman, 31.

⁵⁶¹ Buhârî, Teheccüd, 18.

⁵⁶² Buhârî, Menâkıb, 23; Müslim, Fezâil, 77.

⁵⁶³ Buhârî, İlim 11; Müslim, Cihad, 6.

buyurmuştur. Metodunun zorlaştırmamak olduğunu, Allah'ın kendisini zorlaştırmacı değil, öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdiğini,⁵⁶⁴ insanlara kolaylık sağlayan kimseleri Allah'ın cehennemde yakmayacağını bildirmiştir.⁵⁶⁵

Peygamberimiz çocukların dini konularda eğitilmeleri hususunda hassasiyet gösterilmesini ve namazı öğrenmeleri için onların camiye getirilmelerini tavsiye etmiştir. Bu bağlamda Peygamberimizin onların varlığını gözeterek, bazen namazları kısa tuttuğunu bilmekteyiz. Aynı şekilde namaz kırdıranların da bu konuda hassasiyet göstermelerini özellikle istemiştir.⁵⁶⁶ Onun bu isteğindeki amacı çocuklara namazı kolaylaştırmaktı diyebiliriz.

Aynı hassasiyetler doğrultusunda bir muallim olarak Hz. Peygamber insanlara nasihatte bulunmak ve öğretmek için uygun vakit ve durumları göz önünde bulundurmuş, bu hususta dengeyi korumaya çalışmıştır. İnsanları eğitme işini zamana yaymış, bilgilendirmeyi usandırmayacak düzeyde tutmaya çalışmıştır. Pedagojik duyarlılıkla uyguladığı bu yöntemle amacı, bilgi akışının/alımının daha sağlıklı düzeyde gerçekleşmesini sağlamaktır.⁵⁶⁷

Bir adam Abdullah b. Mesud'a "Ey Ebû Abdurrahman! Biz senin konuşmanı seviyor ve arzuluyoruz. Her gün konuşmanı istiyoruz" deyince Abdullah b. Mesud şöyle söylemiştir. "Beni sizinle konuşmaktan men eden şey sizleri bezdiririm korkusudur. Bu sebeple Hz. Peygamber'in bizleri usandırmaktan çekinerek uygun günlerde vaaz etmesi gibi ben de vaaz için sizlerin uygun zamanlarınızı gözetiyorum."⁵⁶⁸

Her zaman kolaylıktan, insanları zorluklardan uzak tutmaktan yana olan ve "*Din kolaylıktır*"⁵⁶⁹ diyen Hz. Peygamber, "*Nerede kolaylık varsa orada güzellik vardır. Kolaylığın bulunmadığı her şey çirkindir*"⁵⁷⁰ buyurmuştur. Ümmetini işleri zorlaştırmaktan ve aşırılıktan kaçınma konusunda uyararak "*Sözde ve işte aşırı gidenler*

⁵⁶⁴ Müslim, Talak, 29.

⁵⁶⁵ Tirmizî, Kıyame, 45.

⁵⁶⁶ Buhârî, Ezan, 404.

⁵⁶⁷ Mahmut Kavaklıoğlu, "Nebevî Sünnette Bilginin (İlim), Fikir-Söz ve Eylemden Önceliği Üzerine", *ÇİFD*, Çorum 2002/2, s. 107.

⁵⁶⁸ Buhârî, İlim, 163.

⁵⁶⁹ Buhârî, İman, 30.

⁵⁷⁰ Müslim, Birr ve's-Sıla, 23.

helak oldu”⁵⁷¹ sözleriyle dengeyi bozmanın helâk olma sebebi olabileceğini ifade etmiştir.

3.2.8. Muhatabına Güven ve Değer Veren Kişiliğe Sahip Olması

İnsanlık için en önemli duygulardan biri olan güven duygusu aynı zamanda eğitimde de başarı elde etmenin en önemli unsurlarından biridir. İnsanın kendisini güvende hissetmediği bir yerde huzur bulması mümkün değildir. Yüce Allah, ilk eğitimci olarak vahyi ile kullarına bu güveni verdiği gibi Hz. Peygamber de Allah’tan aldığı özgüven sayesinde çevresindekilere güven vermiş, bu karşılıklı güven sayesinde Hz. Peygamber insanları eğitirken başarıya ulaşma hususunda zorluk yaşamamıştır. Hz. Peygamber’in Allah’a gönülden bağlılığı ve güveni Sevr Mağarası’nda Hz. Ebû Bekir’in korkularını dindirmiştir. Hz. Peygamber’in söylediği her sözü öncelikle kendi hayatında uygulamaya geçirmesi çevresindekilerin ona olan güvenini artırıyordu. “*Bana, Müslümanların ilki olmam emredildi*”⁵⁷² ayeti gereği, her konuda öncü ve örnek olmuştur. Zira Peygamber tarihinde Hz. Peygamber’in inanmadığı veya yaşamadığı bir görüşü, buyurduğuna, kendi kendisiyle çeliştiğine dair tek bir örnek yoktur.⁵⁷³ Ayrıca Hz. Peygamber, insanlara görev verirken ehil olanları seçerek⁵⁷⁴ ve adaletten şaşmayarak⁵⁷⁵ etrafına güven aşıliyordu.

Hz. Peygamber, Medine’ye hicret ettiği ilk zamanlarda İslam’ın sosyal hayatla ilgili olarak getirdiği prensipler doğrultusunda kardeşleştirme projesini gerçekleştirmiş bu sayede müslümanların birbirlerine güvenmelerini ve değer vermelerini sağlamıştır. Her fırsatta insanlara kendilerini değerli hissetmelerini sağlayan tavırlar sergilemiştir. Zengin-fakir, amir-memur, yaşlı-genç ayrımı yapmadan herkese yaklaşmış, mazlumun yanında yer almış, hiçbir zaman insanların kusurlarını araştırmadığı gibi başkalarının kusurlarını ve gizli hallerini merak etmeyi dahi yasaklamıştı.⁵⁷⁶

⁵⁷¹ Müslim, İlim, 7.

⁵⁷² Zümer, 39/12.

⁵⁷³ Mustafa Çağrı, *Nebevi Öğretide İdeal Birey, Toplum ve Devlet, Hz. Peygamber’in Hayatından Davranış Modelleri*, (Haz.: Recep Kılıç), Ankara 1998, s. 67.

⁵⁷⁴ Daha fazla örnek için bkz., Buhârî, Ahkâm, 7, İcare, 1; Müslim, İmare, 14; Buhârî, Menâkıb, 1; Müslim, Fezailü’s-Sahabe, 199.

⁵⁷⁵ Buhârî, Cihad, 172; Buhârî, Enbiya, 54; Müslim, Hudud, 8, 9; Müslim, Cennet, 63; Buhârî, Sulh, 11; Müslim, Zekât, 56; Müslim, Hibat, 14.

⁵⁷⁶ Buhârî, Nikâh, 45; Edeb, 57, 85; Müslim, Birr, 28, 30.

Ağzından asla kötü söz çıkmamış ve kimsenin hatasını yüzüne vurmamıştır. Kimseye ismiyle ihtar etmez, gördüğü hataları “*Halk şöyle yapıyor ...*” diyerek kimsenin ismini vermeden tenkit eder ve bu yolla hatayı düzeltirdi. İnsanlara önce kendisi selam verir, büyük-küçük herkesle konuşur, biriyle el sıkıştığı zaman elini ondan evvel çekmezdi. “*Sizden biri, bir başkasını sevdiğinde bu sevgisinden onu haberdar etsin*”⁵⁷⁷ buyuran Hz. Peygamber, Hz. Ali’nin gözlemlerine göre beraber oturduğu insanlarla yeteri kadar ilgilenmiş, her birine gerekli iltifat ve ilgiyi göstermiştir. Öyle olmuştur ki, her biri Hz. Peygamber’in en çok sevdiği insanın kendisi olduğunu sanmışlar ve onun yanında kendisinden daha kıymetli biri olabileceğini düşünmemiştir.⁵⁷⁸

Nitekim Amr b. Âs, Hz. Peygamber’in toplum içindeki en kötü insanlarla bile diyaloga geçtiğini ve onlarla en güzel şekilde konuştuğunu, bu tavırlarıyla onları İslâm’a ısındırdığını, hatta kendisine bile teveccüh edip güzel karşıladığını ve güzel konuştuğunu, onun bu yaklaşımı üzerine kendisini halkın en hayırlısı zannettiğini anlatmıştır.⁵⁷⁹

Peygamberimiz komşu devletlere gönderdiği İslam’a davet mektuplarında devlet başkanlarına “*Rum’un Uluğu*”, “*Kıptilerin Büyüğü*” diye hitap etmiş, Bizans hükümdarı veya Kıptilerin reisi dememiştir.⁵⁸⁰ Peygamber Efendimiz, savaşta ve barışta, dost düşman, yaşlı çocuk umumiyetle herkese teveccüh etmiş, değer vermiş, ilgi ve itibar göstermiştir.⁵⁸¹ Peygamber Efendimiz, bu psikolojik duygunun, muhataplarında arzuladığı neticeyi vereceğini biliyor ve bu yüzden “değer verme”ye büyük önem atfediyordu.

Bu doğrultuda Peygamberimizin bir başka uygulaması da şöyledir: Ebû Rifâ’a rivayet ediyor: “Rasûlullah hutbe okurken yanına vardım ve hutbe esnasında dedim ki: ‘Ya Rasûlallah (kendimi kastederek) garip, yabancı bir adam geldi. Dini hakkında bilgi istiyor; dinini iyice bilmiyor.’ Bunun üzerine Rasûlullah bana döndü hemen hutbesini yarım bırakıp indi, yanıma geldi ve oturdu. Allah’ın kendisine öğrettiğinden bana

⁵⁷⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 122.

⁵⁷⁸ Tirmizî, *Şemâilî Şerife*, (Tercüme ve Şerh: Hüsameddin Nakşibendî), (Sadeleştiren: Mehmet Sadık Aydın), Hilal Yay., Ankaratr., s. 342.

⁵⁷⁹ Tirmizî, *Şemâil*, 348.

⁵⁸⁰ Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku’s-Siyâsiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, (Çev.: Vecdi Akyüz), Kitabevi Yay., İstanbul 1997, s. 45-46, 50, 72, 76, 77.

⁵⁸¹ Kettani, *Terâtübü’l-İdâriyye*, c. I, s. 142.

öğretmeye başladı. Sözü bitince döndü, tekrar hutbeye çıktı ve kaldığı yerden devam ederek hutbesini tamamladı.”⁵⁸²

Hiz. Peygamber insanlara değır verdiğini göstermesi bakımından isimlerini ve anlamlarını öğrenmeyi de önemsemiştir.⁵⁸³

Kendisi ve ailesi maddi açıdan çok zor durumlarda bile olsa infaktan vazgeçmeyişi, tokgözlü ve cömert davranışı insanlara verdiği değerdendi. Hiz. Peygamber, insanların bir arada yaşamalarını ve birbirlerinin sıkıntılarına katlanmalarını daha hayırlı olarak kabul etmektedir. O, *“İnsanlarla haşır-neşir olup ezalarına katlanan müslüman, insanlara karışmayıp ezalarına katlanmayan müslümandan daha hayırlıdır.”*⁵⁸⁴ buyurarak toplumdan soyut bir yaşam tarzını asla onaylamamıştır. Hiz. Peygamber, sevgi ve tasada gönül birliği yaptığı arkadaşlarıyla çok yakından ilgilenmiş, onların da birbirlerine aynı şekilde ilgi duyup kenetlenmelerini istemiş bu vesileyle *“Mümin, müminin aynasıdır. Eğer onda bir ezâ görürse onu kardeşinden gidersin.”*⁵⁸⁵ şeklinde düşüncelerini belirtmiştir.

Hiz. Peygamber’in yukarıdaki örneklerle anlatıldığı üzere insanlara güven veren ve onlara kendilerini değırli hissettiren bu tutumu, çevresi üzerinde olumlu etki uyandırmış ve sonuçta eğitmeye çalıştığı her insanda başarıya ulaşma noktasında oldukça etkili olmuştur diyebiliriz.

3.2.9. Farklı Düşüncelere Açık ve Kuşatıcı Kişiliğe Sahip Olması

İslâm’a göre insanlar sadece insan olmaları sebebiyle değır verilmeyi hak etmektedirler. Hiz. Muhammed (s.a.v.) de insanlara Allah’ın doğrularını öğretmeye çalışırken dost-düşman, yaşlı-genç-çocuk, kadın-erkek herkese ilgi ve alaka göstererek herkesi önemsemiştir.⁵⁸⁶

Hiz. Peygamber’in hayatını incelediğimizde her alanda olduğu gibi eğitim alanında da herkesi kuşatıcı bir siyaset izleyerek insanları dışlamaktan uzak durduğunu görmekteyiz. Doğruları insanlara iletme aşamasında herkese ulaşmaya çalışmış, yanına gelene iyi davranmış, gelmeyenleri de ziyaret ederek, mesajını ulaştırmaya gayret

⁵⁸² Müslim, Cuma, 60; İbn Hanbel, V, 80.

⁵⁸³ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 145.

⁵⁸⁴ Tirmizî, Kıyâme, 55.

⁵⁸⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 49.

⁵⁸⁶ Kettânî, *Terâtibü'l-İdâriyye*, c. II, s. 145-147.

etmiştir. Hz. Peygamber Medine'ye hicretten sonra sadece müslümanların huzurunu temin etmekle yetinmemiş, huzurun Medine'de yaşayan tüm halk içerisinde işlerlik kazanabileceği bir sosyal yapıyı gerçekleştirme çabası içinde olmuştur.⁵⁸⁷ Medine Antlaşması'nda ifade edilen maddeler, herkese hayat hakkı tanıyan bir toplum modelinin geliştirilmeye çalışıldığının en açık göstergesidir. Zira maddelerinin büyük bir kısmı, gayr-i müslimlerle münasebetler hakkındadır.⁵⁸⁸ “*Kim bir zımmîye eziyet ederse, ben onun hasmıyım*”⁵⁸⁹ ve “*Kim anlaşmalı bir gayr-i müslimi öldürürse, Cennet'in kokusunu alamaz*”⁵⁹⁰ hadisleri, Hz. Peygamber'in bu husustaki duruşunu net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Peygamber döneminde hiçbir gayr-i müslim, herhangi bir dini veya hukukî zulme maruz bırakılmamıştır.

Hz. Peygamber hiçbir zaman insanların mutlaka kendini dinlemek ve kabul etmek zorunda oldukları şeklinde bir tavra girmemiş, ilâhi mesajı kabul etsin veya etmesin, herkesi ve her kesimi dolaşarak görevini yerine getirmeye çalışmıştır. Onun panayırları dolaşması ve Taif'e gitmesi de bu amaca yönelikti. Hz. Peygamber, dışarıdan çeşitli amaçlarla gelen insanları, kalplerine tesir edip yumuşatmak amacıyla mescitte ağırlamaktaydı.⁵⁹¹ Kur'an-ı Kerim'in “*Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir.*”⁵⁹² ayeti, inkârcıların ilâhi mesajı dinleyebilmelerine ve onun hayattaki pratiğine dair örnekleri, uygun bir ortamda, canlı olarak görebilmelerine fırsat verilmesini istemektedir. Bunun için mescit en ideal yer olma özelliğindedir.⁵⁹³

Kur'an-ı Kerim insanların kişisel olarak değer verdikleri kutsallarına dil uzatılmaması gereğine dikkat çekmiştir. “*Onların, Allah'ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a söverler.*”⁵⁹⁴ ayeti, diğer insanların değer verdikleri şeylere saygılı davranmayı önermektedir. Bu sebeple, küfür ve inançsızlık düşünce ve fikir olarak reddedilse de, her kim olursa olsun, bireyin değer

⁵⁸⁷ Mustafa Aydın, *İslam Toplumunun Şekillenışı*, Pınar Yay., İstanbul 1991, s. 108.

⁵⁸⁸ Muhammed Hamidullah, *a.g.e.*, c. I, s. 206-210.

⁵⁸⁹ Suyûtî, *Câmiü's-Sağîr*, c. I, s. 473.

⁵⁹⁰ Buhârî, Cizye, 5.

⁵⁹¹ Ebû Dâvûd, İmaret, 26.

⁵⁹² Tevbe, 9/6.

⁵⁹³ Yusuf Macit, “Hz. Muhammed'in Bazı İletişim İlkeleri”, *OMÜİFD*, Sayı: 16, Samsun 2003, s. 280.

⁵⁹⁴ En'âm, 6/108.

verdiği kişisel inancına, düşünce ve kanaatine saldırmak, ahlâkî bir davranış olarak görülmemektedir.⁵⁹⁵

Hiz. Peygamber de, başkalarının değeri verdiklerine karşı öncelikle bizzat kendisi saygılı olmuş, daha sonra çevresindekileri de bu hususta uyarmıştır. Mekke müşriklerinin lideri Ebû Cehil'in oğlu İkrime'nin hanımı, Mekke'nin fethi sırasında müslüman olmuştu. Kocası İkrime korkusundan Yemen'e kaçmış, hanımı da onu affedip İslamiyet'e kabul etmesi hususunda Hiz. Peygamber'den söz almıştı. Bunun üzerine eşi, İkrime'yi bulup müslüman olması için huzuruna getirdiğinde Hiz. Peygamber, *"Hoş geldin süvari yolcu!"* diyerek onu güler yüzle karşılamış ayrıca çevresindekilere de, *"İkrime aranızda katılıyor, onu gördüğünüzde babası Ebû Cehil'e sövüp hakaret etmeyin, çünkü ölüye yapılan hakaret, hayatta olanı incitir"*⁵⁹⁶ buyurmuştur. Hiz. Peygamber bu tutumuyla, arkadaşlarını, yıllarca İslâm'a karşı tavır takınmış, daha sonra eman isteyerek gelmiş olan İkrime'ye ve benzer pozisyonlardaki insanlara nasıl davranılması gerektiğini öğretmeye çalışmıştır.

Hakem b. Keysan esir edilmiş ve Rasûlullah'a getirilmişti. Hiz. Peygamber onu İslâm'a davet etti, fakat o kabul etmedi. Peygamber onu yine davet etti. Ve uzun bir müddet teklifini tekrarladi. O kadar ki Hiz. Ömer, dayanamayarak onu öldürme hususunda Peygamberimizden izin istedi. Hiz. Peygamber Hakem'i İslâm'a davet etmeye devam etti. Nihayet Hakem müslüman oldu. Bunun üzerine Hiz. Peygamber ashabına dönerek *"Biraz önce size uysaydım onu öldürecektim ve O cehennemlik olacaktı."* Daha sonra Hakem ihlâslı bir müslüman olmuş ve Allah yolunda cihadlara katılmıştır.⁵⁹⁷

Kur'an-ı Kerim bedevilerin uyumsuz yapılarına işaret ederek, *"Bedeviler inkâr ve nifak bakımından daha ileri ve Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."*⁵⁹⁸buyurmaktadır. Ayrıca Hucûrât sûresinde de imanın kalplerine tam olarak yerleşmediğinden bahsedilir.⁵⁹⁹ Bedevilerin bu olumsuz özellikleri ve topluma uyum

⁵⁹⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. IV, s. 64.

⁵⁹⁶ Kettânî, *Terâtib*, c. I, s. 271.

⁵⁹⁷ Ahmet Önkâl, *a.g.e.*, s.344.

⁵⁹⁸ Tevbe, 9/97.

⁵⁹⁹ Hucûrât, 49/14.

sağlayamamalarına rağmen, Hz. Peygamber'in kuşatıcı kişiliği sayesinde İslam toplumuna kazandırılmışlardır.

Belirtilen tüm bu örnekler ve belirtilemeyen daha birçok örneklerde görülmektedir ki, Hz. Peygamber'in toplumun her kesimini kuşatan bu kişiliği öğrettiklerinin kabulünü de kolaylaştırmıştır. Bu kuşatıcı tavır eğitim faaliyetlerinde etkin olmak isteyen tüm eğitimcilere de önemli bir modeldir.

3.2.10. Bilgi Sahibi Olmaya Önem Vermesi

İslâm'ı öğretmek için görevlendirilen Hz. Peygamber'e, Yüce Allah'ın yapmış olduğu ilk hitap, “*oku*”⁶⁰⁰ şeklindedir. İlk hitabın bilgi ve bilgilenmeyi konu alması, ayrıca Kur'an-ı Kerim'de bilgi, ilim ve türevlerine yaklaşık 750 kez vurgu yapılması İslâm'ın bilgi sahibi olmaya ne denli önem verdiğini göstermektedir.⁶⁰¹ Kur'an, insanları değerlendirmede bilginin önemli bir ayrıcalık olduğunu belirtmiş,⁶⁰² Allah'tan hakkıyla korkmanın ancak ilimle mümkün olacağına dikkat çekmiş,⁶⁰³ ilim sahibi olmak Allah katında yükselme vesilesi olarak görülmüş⁶⁰⁴ ve insanlığı doğruluğa yöneltmek göreviyle gönderilen peygamberlerin ilim ve anlayışla desteklendiğine dikkat çekilmiştir.⁶⁰⁵

Bilgi ve bilgi sahibi olma ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in birçok söz ve uygulamalarını da Kur'an ile aynı paralelde bulmaktayız. Her şeyden önce Hz. Peygamber'in kendisini “*bir muallim*” olarak nitelendirmesi⁶⁰⁶ ve insanlara dini, bu tanım çerçevesinde öğretmesi, ilimle iç içeliğinin bir göstergesi olmaktadır.⁶⁰⁷ Hicretten sonra ilk iş olarak Mescid-i Nebvî'yi inşa etmiş, mescid bir ibadet mekânı olmakla birlikte aynı zamanda okul işlevi de görmüştür.⁶⁰⁸

Yüce Allah, Hz. Peygamber'i bilgi sahibi olma konusunda teşvik ederek Kur'an'da “... ‘*Rabbim! İlmimi arttır*’ de”⁶⁰⁹ şeklinde buyurmuştur. Hz. Peygamber de

⁶⁰⁰ Alak, 96/1-5.

⁶⁰¹ Mahmut Kavaklıoğlu, “Nebevî Sünnette Bilginin (İlim), Fikir-Söz ve Eylemden Önceliği Üzerine”, *ÇİFD*, 2002/2, *a.g.m.*, s. 104.

⁶⁰² Zümer, 39/9.

⁶⁰³ Fâtır, 35/28.

⁶⁰⁴ Mücadele, 58/11.

⁶⁰⁵ Enbiyâ, 21/48, 74, 78-79; Kasas, 28/14, 79-80; Sebe, 34/6.

⁶⁰⁶ İbn Mâce, Mukaddime 17.

⁶⁰⁷ Mahmut Kavaklıoğlu, *a.g.m.*, s.104.

⁶⁰⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. II, s. 768.

⁶⁰⁹ Tâhâ, 20/114.

bu tavsiyeye uyarak “Allah’ım, bana öğrettiğinle faydalanmayı nasip et”,⁶¹⁰ Bana faydalı olacak şeyi öğret ve ilmimi artır...”⁶¹¹ şeklinde dua etmiştir. O, insanlara öğreteceği hususlarda sürekli bir ilmi hazırlık içerisinde idi. Bu doğrultuda Hz. Peygamber, fetva verecekleri ilimsiz fetva vermekten sakındırmış, böyle yapanların hem kendilerini hem de halkı saptıracaklarını ifade etmiştir.⁶¹² Ayrıca müslümanı yazıkış faydalanılan hurma ağacına benzetmiş,⁶¹³ bu sayede, “müslümanım” diyen herkesin her zaman ve her durumda çevreye yararlı olması gerektiğinin altını çizmiştir.

Hız. Peygamber belirtilen söz ve tutumlarıyla özellikle eğitimci pozisyonda olan kişilerin, öğretmeye çalıştıklarını her yönüyle bilmelerinin gereğine ve önemine dikkat çekmektedir. İslam’ı öğreten birisi hak ile batılı, hayır ile şerri, maruf ile münkeri, hidayetle delaleti, faydalı ile zararlıyı ayırt edecek bilgiye sahip olmalıdır ki insanlara öğrettiği bu konularda yanlışla düşmesin, maruf yerine münkeri emredip, münker yerine maruftan sakındırmassın ve çeşitli yönlerden İslam’a yöneltilen itham ve saldırılara, İslam’ı bilerek cevap verebilsin ve koruyabilsin.⁶¹⁴

Ayrıca İslam’ı öğreten pozisyonda olan kişilerin muhatabının sosyal ve fiziki çevresi ile kültürel yapısı hakkında malumat sahibi olması da gerekir. Bu da eğitimcinin yaşadığı asırdaki dinî, fıkri, ilmî, ekonomik faaliyet ve akımlardan ayrıca İslam dışı hareketlerden haberdar olması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁶¹⁵

Yeterli bilgi birikimi ve donanıma sahip olmadan İslam’ı öğretme görevine soyunulmamalıdır. Aslında insanları dinî anlamda bilgilendirmek, yönlendirmek, bilir/uzman kişiler üzerinde bir sorumluluktur.⁶¹⁶ Nitekim Hz. Peygamber de, kendi misyonunu sürdürmeleri anlamında âlimleri peygamberlerin vârisleri olarak tanımlamış,⁶¹⁷ bilenler üzerindeki doğruyu öğretme sorumluluğuna her fırsatta dikkat çekmiştir.⁶¹⁸

⁶¹⁰ İbn Mâce, Mukaddime, 23.

⁶¹¹ Müslim, Zikir, 73.

⁶¹² Buhârî, İlim, 34; Müslim, İlim, 13; Tirmizî, İlim, 5; İbn Mâce, Mukaddime, 8; Dârimî, Mukaddime, 26.

⁶¹³ Buhârî, İlim, 5.

⁶¹⁴ Gazâlî, *İhya*, c.II, 325, 332, 333.

⁶¹⁵ Ahmet Önkâl, *a.g.e.*, s.115.

⁶¹⁶ Âl-i İmrân, 3/104.

⁶¹⁷ Ebû Dâvûd, İlim 1; Dârimî, Mukaddime 32.

⁶¹⁸ Mahmut Kavaklıoğlu, *a.g.m.*, s. 118.

3.2.11. Yumuşak Huylu ve Alçakgönüllü Olması

İnsanları eğitirken etkili olabilmenin ve olumlu sonuçlar elde edebilmenin yollarından biri de “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et”,⁶¹⁹ “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi”⁶²⁰ ayetlerinin vermek istediği mesajlardan da anlaşılacağı üzere yumuşak davranışlı olmaktır. Zira tatlı dille muhatabin gönlünü okşayarak yapılan eğitim kişiyi amacına ulaştırır.

“Fıravun’a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar.”⁶²¹ “İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir.”⁶²² “Kullarıma söyle: (İnsanlara karşı) en güzel sözü söylesinler.”⁶²³ “Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez.”⁶²⁴ “Onların, Allah’ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a söverler.”⁶²⁵ mealindeki ayetlerde de aynı hususa dikkat çekilmiştir diyebiliriz.

Tabiatı itibariyle yumuşak huylu, tatlı dilli ve güler yüzlü olan Hz. Peygamber için bu yönlendirmeler Allah-u Teâlâ’nın ilahi birer metodu olmuştur. Zira tüm bunları Hz. Peygamber’in hayatı boyunca en yüksek seviyeden ve başarılı bir şekilde uyguladığını görüyoruz.⁶²⁶

Hz. Peygamber ikaz edeceği veya bir şey öğreteceği zaman önce karşısındakini yumuşatarak gönlünü kazanır sonra söyleyeceklerini söylerdi. Hurma ağaçlarını taşıyan küçük bir çocuğu,⁶²⁷ Kureyş kabilesinden zina etmek hususunda kendisinden izin isteyen genci,⁶²⁸ Mescid-i Nebvî’ye bevleden bedeviyi⁶²⁹ sahabenin sert

⁶¹⁹ Nahl, 16/125.

⁶²⁰ Âl-i İmran, 3/159.

⁶²¹ Tâhâ, 20/43-44.

⁶²² Fussilet, 41/34; Mü’minûn, 23/96.

⁶²³ İsrâ, 17/53.

⁶²⁴ Nisâ, 4/148.

⁶²⁵ En’âm, 6/108.

⁶²⁶ İsmail Lütfü Çakan, *Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, (2. Baskı), Rağbet Yay., İstanbul 1992, s. 41.

⁶²⁷ Ebû Dâvûd, Cihad, 86; Tirmîzi, Buyû, 54; İbn Mâce, Ticaret, 67.

⁶²⁸ Ahmet b. Hanbel, V, 256-257.

⁶²⁹ Müslim, Kitabu’t-Tahâre, 100.

tepkilerine rağmen yumuşaklıkla terbiye etmişti. Ayrıca Hz. Peygamber'in, tutuklu bulunduğu yerde, hüsnü muamele ile defalarca İslam'a davet etmesine karşı olumsuz cevap veren Benî Hanîfe kabilesi reislerinden Sümame'yi sonunda hiçbir şey yapmadan serbest bırakması onun İslam'ın samimi bir savunucusu olmasına vesile olmuştu.⁶³⁰

Yeni müslüman olduğu için namazda konuşulmaması gerektiğini bilmeyen Muâviye b. el-Hakem'in cemaatle namaz kıldığı bir sırada aksıran birisine "Yerhamukellâh" demesinden ötürü sahabe sert tepki göstermiş fakat Hz. Peygamber'in durumu güzel bir üslupla izah etmesi neticesinde Muâviye şöyle demiştir. "Anam babam Rasûlullah'a feda olsun. Ne ondan önce ne de ondan sonra Rasûl-ü Ekrem kadar güzel öğretim yapan bir muallim görmedim. Beni ne azarladı, ne dövdü, ne de sövdü, namaz bitince şunları söyledi: *"Namazda dünya kelamı konuşulmaz. Namaz, tekbir, tesbih ve kıraat-ı Kur'an'dan ibarettir."*⁶³¹

Tüm bu davranışların sahibi olan Hz. Peygamber ashabına ve ümmetine de aynı şekilde davranmayı şiar edinmeleri için şöyle dua etmiştir. *"Ya Rabbi! Kim ümmetimin herhangi bir işini üzerine alır da onlara yumuşaklık ve güzellikle davranırsa sen de ona güzellik ve rıfkla muamele et."*⁶³²

Şunu belirtmek gerekir ki; yumuşak huyluluk "cahil" olan insanların tavırlarına karşı gösterilir. Yoksa hılmden/yumuşaklıktan maksat, her türlü hakaret ve aşağılanmayı kabullenmek demek değildir. Mümin izzet ve şeref sahibidir, bu özelliklerini hiçbir zaman yitirmez. Eğitimcilerin bu farkı iyi etüd etmeleri gerektiği kanaatindeyiz.⁶³³

Hz. Peygamber tüm eğitim ve davet faaliyetlerinde *"Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah hiçbir kibirleneni, övüngeyi sevmez"*,⁶³⁴ ve *"Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, 'selâm!' der (geçer)ler"*⁶³⁵ gibi

⁶³⁰ Ahmet Önköl, a.g.e., s. 269.

⁶³¹ Müslim, Mesâcid, 33; Ebû Dâvûd, Salât, 167; Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sunenu'n-Nesâî I-VIII*, (Suyûtî Şerhi ve Sindi'nin Haşiyesiyle Birlikte), Çağrı Yay., İstanbul 1981, Ticaret, 67.

⁶³² Müslim, İmaret, 19; İbn Hanbel VI, 93.

⁶³³ Nihat Hatipoğlu, "Bir İslam Davetçisi Olarak Din Görevlisi ve Özellikleri", *DiD*, Ekim-Kasım-Aralık 1992, c. 28, Sayı: 4, s. 101.

⁶³⁴ Lokman, 31/18; Nisâ, 4/36, Hadid, 57/23.

⁶³⁵ Furkân, 25/63.

ayetlerin rehberliğinde mütevazı bir tavır takınmış ve bu vesileyle insanları oldukça etkilemiştir diyebiliriz.

Kendisi için ayağa kalkanlara, *“Acemlerin bir kısmının diğerine tazim ederek ayağa kalktığı gibi bana ayağa kalkmayın”*⁶³⁶ buyurarak büyük bir tevazu örneği göstermiştir. O, ashabı ile karışık bir şekilde oturduğundan meclislerine bir yabancı geldiğinde, kimin Allah’ın Rasûlu olduğunu fark edemez ve sorma ihtiyacını duyardı.⁶³⁷ Bir hadisinde de, *“Beni Hristiyanların Hz. İsa’yı övdüğü gibi övmeyin. Ben kulum, benim hakkımda Allah’ın kulu ve rasûlu deyin”*⁶³⁸ diyerek müminleri uyarmıştır.

Peygamberimizin, tevazu sahibi kişiliğine ait örnekler oldukça çoktur. Mekke’nin fethi gününde Kâbe putlardan temizlenirken Safa tepesine çıkarak yüksekçe bir yere oturdu. Yeni müslüman olanlar oraya gelip kendisine bağlılıklarını ve İslam’ı seçtiklerini bildirdiler. Hz. Ebû Bekir henüz müslüman olmayan yaşlı babasının elinden tutarak onu Hz. Peygamber’in huzuruna getirdi. Herkese karşı saygı gösteren Hz. Peygamber, *“İhtiyarı niçin buralara kadar zahmete koştun? Onu kendi haline bıraksaydın, biz onun ayağına giderdik”* dedi. Sonra onu önünde oturttu. Elini göğsü üzerine koyarak kendisine İslam’ı telkin etti.⁶³⁹

H. Peygamber, çarşılarda dolaşır, toprağa oturur, ashabı ve beraber oturduğu kimselerle şakalaşır, onların içinden sadece sükûtu ve hayâsıyla ayırt edilebilirdi. Kendisi gerçekten tevazuuyla yücelmiş, alçakgönüllülüğü ile aziz olmuştu. Mütevazı bir insandı. Krallar ve devlet başkanlarından çok farklı bir şekilde yaşantısını sürdürdü.⁶⁴⁰ Bir gün bir adam Peygamberimizin yanına gelerek ona bazı şeyler sormak istedi. Fakat korku ve heyecandan ne söyleyeceğini unutmuş, korkusundan titremeye başlamıştı. Peygamberimiz adamın bu halini görünce ona: *“Ey Allah’ın kulu, neden böyle ürperiyor, endişe duyuyorsun? Şüphesiz ben bir kral değilim, kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum.”*⁶⁴¹ diyerek adamı rahatlatmıştır.

H. Peygamber’in örnekliğinde yumuşaklık, sükûnet, tatlı dillilik, kırılcı olmamak, mütevazı olmak, genelde tüm müslümanlar, özelde eğitimciler için sahip olunması

⁶³⁶ Ebû Dâvûd, Selam, 24.

⁶³⁷ H. İbrahim Acar, *a.g.m.*, s. 69.

⁶³⁸ Müslim, Kitâbu’l-Kader, 7; Tirmizî, Şemâil, 172.

⁶³⁹ Rıdvan Nizamoğlu, “Örnek Şahsiyeti ve Eseri ile Peygamberimiz”, *DİD*, Özel Sayı, (2. Baskı), Ankara 2003, s. 125.

⁶⁴⁰ H. İbrahim Acar, *a.g.m.*, s. 69.

⁶⁴¹ İbn Mâce, Et’ime, 30.

zorunlu özelliklerdendir. Zira sert ve kırıkcı konuşmalar, nefret ve düşmanlığa sebep olur. Bu durum insanları muhalefet etmeye ve inatlaşmaya kadar götürür. İnsanlar yaratılış itibarıyla kaba ve sert insandan hoşlanmamakta, ondan uzak durmakta ve söylediklerini kabule yanaşmamaktadırlar. Tabiatıyla böyle bir eğitimin sonucu da hayal kırıklığına neden olacaktır.⁶⁴² Peygamberimizin hayatından verilen tüm bu örnekler, insanları, eğitime gayreti içerisindeki eğitimcilerin şahsiyetinde de bu kişilik özelliklerinin bulunmasını zorunlu kılmaktadır.

3.2.12. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olması

*“Ey Muhammed! Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”*⁶⁴³ *“Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.”*⁶⁴⁴ mealindeki ayetler, Hz. Peygamber’in pratik hayatta yaşanan bir merhamet anlayışı geliştirebilmek için gönderildiğinin birer göstergesidir. Sözlüklerdeki sınırlayıcı tanımlarının aksine Kur’an’daki ifadesiyle “merhamet” kavramı, kendisiyle bireysel ve toplumsal hayatın inşa edildiği bir anlam taşımaktadır.⁶⁴⁵

Şefkat ve merhamet, katı kalpliliği yumuşatan, kin ve düşmanlığı eriten, nefretin yerine muhabbeti ikame eden, insanları birbirine yaklaştıran ve bağlayan bir duygudur.⁶⁴⁶

Hiz. Peygamber hayatının her safhasında merhamet önderi olmuştur. Küçük-büyük, kadın-erkek, müslim-gayrı müslim, dost-düşman herkesin onun merhametinin etkilerinden faydalandığı kanaatindeyiz.

Allah Rasûlu bir gün torunlarını öpüp okşarken merhamet duygusundan mahrum olan bir bedevi yanına gelmiş, Peygamberimizin torunlarını öpüp okşamasından duyduğu hayreti gizleyemeyerek “Benim on çocuğum var. Bunlardan hiçbirini öpmüş değilim” demişti. Peygamber Efendimiz “*Şayet senin kalbinden Allah merhameti söküp almışsa ben ne yapayım*” buyurmuş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: “*Merhamet etmeyene merhamet edilmez.*”⁶⁴⁷ Yine Bir defasında Hiz. Peygamber’i dikkatlice

⁶⁴² İsmail Lütfü Çakan, a.g.e., s. 46.

⁶⁴³ Enbiya, 21/107.

⁶⁴⁴ Tevbe, 9/128.

⁶⁴⁵ Yusuf Batar, “Empatik Düşündürme Yoluyla Merhamet Eğitimi”, *DİD*, c. 48, Sayı:1, Mart 2012, s. 45.

⁶⁴⁶ Ahmet Önkâl, a.g.e, s. 336-337.

⁶⁴⁷ Buhârî, Edep, 18; Müslim, Fedâil, 65.

dinleyen sahabenin arasından yaşlı bir kimse, onunla görüşmek için yanına ulaşmaya çalışmıştı. Rasûlullah'a ulaşma çabasında olan bu yaşlıya yol açma hususunda biraz ağır davranan sahabenin bu tavrı, Hz. Peygamber'i rahatsız etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Küçüklerine merhamet etmeyen, büyüklerine saygı göstermeyen bizden değildir."*⁶⁴⁸ Aynı hassasiyetle başka bir zaman Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Başkalarına merhamet edip acıyınız ki size de merhamet edilsin. Affediniz ki sizin de hatalarınız affolunsun."*⁶⁴⁹

Hz. Peygamber, kendi çocuklarına şefkat ve merhametle davrandığı gibi başkalarının çocuklarına da aynı merhameti göstermiştir. Çocukların ağlamasına gönlü hiç razı olmayan Hz. Peygamber, namaz esnasında çocuk ağlaması sesi duyduğu zaman, annenin telaşını düşünerek namazı hızlı bir şekilde kıldırıp bitirmiştir.⁶⁵⁰ Sahabe turfanda meyvelerini kendileri yemeden önce Efendimiz'e götürürlerdi. Hz. Peygamber de kendisine getirilen bu meyveleri alıp dua ettikten sonra, orada bulunan en küçük çocuğa ikram ederdi.⁶⁵¹ İki çocuğundan birini sırtına almış, diğerini de elinden tutarak huzuruna gelen bir kadını övdüğü gibi,⁶⁵² Hz. Aişe'nin ikram ettiği üç hurmadan, ikisini yanındaki iki çocuğuna verip, üçüncüsünü kendine ayırdığı halde, az sonra üçüncüyü de çocuklarına yarımsar veren kadını da bu şefkatli davranışından dolayı övmüş⁶⁵³ bu davranışından dolayı kadını takdir edici sözler söylemiştir.

Örneklerde görüldüğü üzere Hz. Peygamber toplumun her kesimine olduğu gibi, çocuklara karşı da şefkat ve merhametle muamele edilmesini ve onlara karşı şiddete başvurulmamasını vurgulamıştır. Çünkü çocukların fizikî ve ruhî gelişmelerinde, şefkatin çok büyük rolü vardır.

İnsanlara olan merhametindendir ki, onlara doğru yolu bulmaları için gösterdiği olağanüstü çabayı Kur'an-ı Kerim şu ifadelerle anlatmaktadır. *"Ey Muhammed! Mümin olmuyorlar diye adeta kendini helak edeceksin!"*,⁶⁵⁴ *"Demek sen, bu söze (Kur'an'a) inanmazlarsa, arkalarından üzülerek âdeta kendini tüketeceksin!"*⁶⁵⁵

⁶⁴⁸ Tirmizî, Birr, 15.

⁶⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, 2/165, 219.

⁶⁵⁰ Müslim, Salat, 37; Buhârî, Ezan, 65.

⁶⁵¹ Tirmizî, Deavat, 53.

⁶⁵² İbn Mâce, Nikâh, 62.

⁶⁵³ İbn Mâce, Edep, 3.

⁶⁵⁴ Şuara, 26/3.

⁶⁵⁵ Kehf, 18/6.

İslam dininin ilk öğretmeni olan Hz. Muhammed'in şahsında hayatiyet bulan tüm bu örnekler İslâmî hassasiyetleri olan eğitimciler için model olma özelliğindedir. Kendisi bu davranışları özünde benimsemekle birlikte etrafındaki insanları da birbirlerini sevmeye, kardeş olmaya ve merhametli davranmaya teşvik etmiştir. Hz. Peygamber'in izinden giderek insanları eğitmek isteyen kişilerin de anlayışlı olmaları, katı kalpli olmamaları ve muhataplarına merhametle yaklaşmaları gerekmektedir.

3.3. HZ.PEYGAMBER'İN İNSANLARI EĞİTİRKEN KULLANDIĞI YÖNTEMLER VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Daha önce de belirtildiği üzere Hz. Peygamber, yaradılıştan gelen bazı yetenekleri ve vahyin kendisine sağladığı bilgi ve maharet ile insanların doğru şekilde eğitilmelerinde, gerek sözleriyle, gerek takındığı tavırlarıyla gerekse sergilediği davranışlarla en geçerli metotları uygulamıştır. Eğitim faaliyetleri sırasında çeşitli yöntemlere başvurulması zaruridir. Kur'an'ın öngördüğü bir eğitim anlayışında Peygamber'in örnekliğine vurgu yapılması, inananlar açısından eğitim-öğretimde takip edilecek yol ve yöntemlerin belirlmesine de yardımcı olacaktır. Zira Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır. *“Andolsun, Allah'ın Resulünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”*⁶⁵⁶

3.3.1. Yaparak Yaşayarak Eğitmesi

İlahi emirleri insanlara anlatıp öğretmeye memur olan Hz. Peygamber'in öğretim yöntemlerinin en önemlilerinden birisi bizzat kendi yaşamı ve örnek ahlakı ile insanları eğitmesidir. Yüce Allah kullarından bir şey yapmalarını isterken, *“Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun...”*⁶⁵⁷ ayetinin muhatabı olarak önce Peygamber Efendimiz'den istemiştir. Peygamberimiz gelen emirleri bu doğrultuda öncelikle kendi nefsinde herkesin yapabileceğinden fazlasıyla tatbik etmiş, daha sonra kendisine tabi olanlardan bunların yapılmasını istemiştir.⁶⁵⁸

Rasûlullah dinin belli kaide ve esaslarını insanlara öğreten kimselerin, bunları bizzat kendi nefislerinde yaşayıp yaşamadıklarına büyük önem veriyordu. Bu konuda

⁶⁵⁶ Ahzâb, 33/21.

⁶⁵⁷ Mâide, 5/67.

⁶⁵⁸ Ahmet Önkal, *a.g.e.*, s. 349.

Kur'an-ı Kerim'in sarfettiği gayet sert terim ve emirler⁶⁵⁹ malumdur.⁶⁶⁰ Bu yöntem eğitilenler üzerinde şüphesiz olumlu etki yapan bir durumdur. Umman Meliki el-Cülendî'ye Rasûlullah'ın İslam'a davet mektubu ulaştığında Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bilgiler edinen melik şöyle söylemişti: "Allah beni bu ümmî peygambere delalet etmiştir. O peygamber, hiçbir iyiliği kendisi ilk tatbik eden olmaksızın emretmiyor, hiçbir kötülüğü kendisi ilk terk eden olmaksızın nehyetmiyor. O mutlaka galip gelecektir, engellenemeyecektir; Mutlaka üstün çıkacak, darda bırakılmayacaktır. O, ahde vefa gösterir, vadi yerine getirir. Ben kesinlikle kabul ediyorum ki o bir peygamberdir."⁶⁶¹

Yaşayışıyla güzel örnek olarak eğitimin tesirinin farkında olan Peygamber Efendimiz, Bedir gazvesinde ele geçirilen esirlerin topluca bir yerde hapis tutulmaları yerine sahabenin evine dağıtılarak misafir edilmelerini uygun görmüştü.⁶⁶² Bu tutumuyla asıl hedefi, sahabenin İslam'ı nasıl yaşadığını esirlerin görmesini sağlamaktı. Taif heyetini, müslümanların namaz kılışlarını, Kur'an okuyuşlarını, İslam'ı yaşayışlarını görmeleri için mescidin hemen yanında ağırlamasının⁶⁶³ ve bazı heyet mensuplarının sahabenin evlerine dağıtılmasının⁶⁶⁴ sebebi de aynı amaca yönelikti diyebiliriz.

Kendisini kanunlar üstü görmeyen Hz. Peygamber, emrettiği şeyleri ilk önce kendisi yapmış, ardından insanlardan bunları yapmalarını istemiştir. Hz. Peygamber'in inanmadığı veya yapmadığı bir işin yapılmasını emrettiğine ve kendi kendisiyle çeliştiğine dair kaynaklarda bir delil bulunmamaktadır.

Anlatılanlardan hareketle diyebiliriz ki insanları eğitmek isteyen bir eğitimci öğrettiği şeyleri öncelikle kendisinin yerine getirmesi gerekir. Aksi halde inandırıcılığı ve etkisi olmayacaktır. Şu ilahi hitap bu tarz eğitimcileri uyarıcı mahiyettedir. "*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir...*"⁶⁶⁵

⁶⁵⁹ Saf, 61/2-3.

⁶⁶⁰ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c.II, s. 778.

⁶⁶¹ Said Havva, *er-Rasûl*, Yenda Yay., (Çev.: Harun Ünal), İstanbul 1996, s. 54-55; Ahmet Önkale *a.g.e.*, s. 350.

⁶⁶² Ahmet Önkale, *a.g.e.*, s.351.

⁶⁶³ Ebû Dâvûd, İmaret, 26.

⁶⁶⁴ İbn Hanbel, III, 432.

⁶⁶⁵ Saf, 61/2-3.

Eğitici ve davetçinin sözü ile davranışı arasında ilgi ve uygunluk olmalıdır. Başkalarını doğru yola iletmenin, doğru alışkanlıklar kazandırmanın ilk şartı, kişinin söylediğini yapması, yapmadığını söylememesidir.⁶⁶⁶ Söylediğini yapmayan, bilen fakat bilgisine uygun hareket etmeyen, eylem-söylem birliği olmayan tutarsız bir davetçi ve eğiticinin faydalı, etkili dolayısıyla başarılı olması mümkün değildir. Zira davranışlar söze nazaran daha yüksek sesle konuşur.⁶⁶⁷ Bundan dolayıdır ki Hz. İbrahim bütün dualarında önce kendisinden başlamıştır. “...Ey Rabbim, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!”⁶⁶⁸ “Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat...”⁶⁶⁹ Unutulmamalıdır ki sözü eylemi birbirine uymak, özü sözü bir olmak, samimi ve tutarlı olmak gerçek bir eğitimci ve davetçi profilidir.

2.3.2. Tedrici Bir Yol Takip Etmesi

Eğitimde tedrici bir metod takip edilmesi o eğitimin başarıya ulaşması için gereklidir. Hz. Peygamber de, peygamberlik misyonu gereği, ilâhî mesajı insanlara öğretirken, insan zihninin işleyiş ve algılayış yeteneğini dikkate alarak önce basit ve kolay olandan başlamıştır. Hz. Peygamber, tedriciliği, aktardığı içeriklerde uyguladığı gibi kullandığı yöntemde de uygulamıştır.

2.3.2.1. İçerikte Tedricilik

Hz. Peygamber uyguladığı eğitim faaliyetlerinde muhataplarını ürkütüp korkutmamak için dinin bütün sorumluluklarını bir anda onlara yüklemekten önce dinin esasını teşkil eden ana unsurlarından eğitime başlamış daha sonra nihai hedefe doğru yol almıştır. Rasûlullah’ın Mekke ve Medine dönemleri, bunun en güzel örneğini bize vermektedir. O, önce hak dinlerin temel özelliği olan tevhitte eğitimine başlamış; Mekke’de şirkle mücadele etmiş; insanlara iman esaslarını öğretmiştir. Bunu yaparken her türlü fevriyet ve taşkınlıktan uzak, neticeye götürmeyen, heyecan dolu davranışlardan tamamen kaçınarak bu mücadelesini sürdürmüştür. Allah Rasûlu, Kâbe’de gecenin karanlığında Rabbine ibadet ederken kimsenin görmediği bir anda Kâbe’yi dolduran putları yıkmayı düşünmemiştir. Zira biliyordu ki bu fevri hareket,

⁶⁶⁶ M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, MÜİFV Yay., İstanbul 2008, s. 160.

⁶⁶⁷ Süleyman Koçak, “İbrahim Sûresi’nde Eğitim ve Davet Motifleri”, *DÜİFD*, c. X, Sayı: 2, Diyarbakır 2008, s. 98.

⁶⁶⁸ İbrâhim, 14/35.

⁶⁶⁹ İbrâhim, 14/40.

uğraştığı eğitim faaliyetinde hiçbir şey kazandırmayacaktır. Ertesi gün daha güzeliyle bir put daha dikilecektir. Peygamber yapılması gerekenin zihinleri eğitmek, bataklığı kurutmak, put yapan ellerin bizzat o putları kırmasını sağlamak olduğunu biliyordu.⁶⁷⁰ Hicretten sonra ise Medine’de İslam’a samimiyetle bağlı, verilen her emri yerine getirmeye hazır bir müslüman kitle oluşmuştu. Artık ibadet esasları detaylandırılabilir ve buna bağlı olarak muamelatla ilgili hükümler gelebilirdi.

Hiz. Peygamber dinin ahkâmını peyderpey öğretiyordu. Daha iyi alınması ve zihinlere yerleşip ezberlenmesi için, öğretirken önem sıralamasında bulunuyor ve parça parça, bölüm bölüm öğretiyordu.⁶⁷¹ Cundeb b. Abdullah diyor ki: “Hiz. Peygamber’le birlikte iken ergenlik çağında gençler idik. Kur’an’ı öğrenmeden önce imanı öğrendik. Kur’an’ı daha sonra öğrendik ve onun sayesinde imanımız arttı.”⁶⁷²

Ebû Abdurrahman es-Sülemî el-Mukrî anlatıyor: “Hiz. Peygamber ashabından bizlere Kur’an okutan bir sahâbi şunu haber verdi: Rasûlullah’tan on ayet alıp okuyorlarmış ve bu ayetlerdeki bilgileri ve amelleri öğrenmeden diğer on ayete geçmiyorlarmış.”⁶⁷³

Hiz. Peygamber kendisinin uyguladığı bu metodu öğretmen olarak görevlendirdiği kişilerden de talep ediyordu. Arkadaşlarından Muaz’ı Yemen’e gönderirken şu tavsiyeleri yapmıştı: “*Ehl-i Kitaptan bir kavme gideceksin. Onları Allah’tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah’ın elçisi olduğuma şehâdet etmeye davet et. Eğer buna itaat ederlerse, Allah’ın her gün ve gecede onlara beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse, zenginlerden alınıp fakirlere verilecek bir zekâtı Allah’ın onlara farz kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse, sakın mallarının en kıymetlilerini alma. Mazlumun bedduasından kork. Çünkü mazlumun bedduası ile Allah arasında perde yoktur.*”⁶⁷⁴ Peygamberimizin Muaz’dan istediği bu hususlarda en önemlisinden başlayarak tedrici bir mükellefiyet istenmektedir. Hepsi birden bir anda muhataptan istenmeyerek ürkmeleri temin edilmiştir.⁶⁷⁵ Hiz. Peygamber’in bu konudaki tatbikatını sahabeden biri şöyle anlatmaktadır. “Rasûlullah, bu dini ve Kur’an-ı Kerim’i

⁶⁷⁰ Cem Zorlu, “Tebliğde Öncelik ve Tedricilik”, TDV Yay., *Sempozyumlar ve Paneller Serisi: 35*, Ankara 2006, s. 240.

⁶⁷¹ Abdülfettah Ebû Gudde, *a.g.e.*, s. 77.

⁶⁷² İbn Mâce, *Mukaddime*, İman, I/23.

⁶⁷³ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, V/410.

⁶⁷⁴ Müslim, İman, 29; Buhârî, Zekât, 1-41.

⁶⁷⁵ Abdülfettah Ebû Gudde, *a.g.e.*, s. 77.

bize bir defada tebliğ etseydi, bu tebliğ bize çok ağır gelirdi ve biz müslüman olmazdık. Fakat o, ilk önce bizi tek bir kelimeye, Allah'ın birliğine çağırdı. Biz de kabul ettik. Böylece imanın tadına erdik. Şeriat tamamlanıncaya, dinin ahkâmı bütünleninceye kadar bu, bu kolaylıkla devam etti.”⁶⁷⁶

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber İslam'ı insanlara öğretmeye çalışırken Allah'ın tatbik ettiği doğrultuda psikolojik etki sağlayabilmek için tedrice riayet etmiştir. Hz. Peygamber'i kendisine örnek alan tüm eğitimciler de aynı metotla hareket ederek öğrencilerini ürkütmemeli, kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta olmak suretiyle öğrettiği içerikleri derecelendirmelidir.

2.3.2.2. Metotta Tedricilik

Eğitimcinin eğitim faaliyetlerinde başarılı olabilmesi için muhataplarına aşamalı bir metot uygulamalıdır. Yüce Allah “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.”⁶⁷⁷ buyurarak davet esnasında Hz. Peygamber'in takip edeceği ve kendi içerisinde de bir tedricin var olduğu temel metotları belirlemiştir.⁶⁷⁸

Hz. Peygamber'in uyguladığı metotlarda tedriciliğin ilk adımı olarak, insanları eğitirken Kur'an'ın emrine tabii olarak öğüt ve nasihatlerde bulunduğunu görmekteyiz. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur. “Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir”,⁶⁷⁹ “Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin.”⁶⁸⁰ Nasihat ve güzel söz insanın kalbine ve duygularına hitap eden psikolojik bir unsurdur. Bu metot sadece Hz. Peygamber tarafından değil, diğer peygamberler tarafından da uygulanmıştır. Tanrılık iddiasında bulunan Firavun'a İslam'ı anlatmak için görevlendirilen Hz. Musa ve Harun'u görevlendiren Yüce Allah onlara takip edecekleri metodu da şöyle dile öğretmişti: “Firavun'a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar.”⁶⁸¹

⁶⁷⁶ Cem Zorlu, *a.g.m.*, s.243.

⁶⁷⁷ Nahl, 16/125.

⁶⁷⁸ Cem Zorlu, *a.g.m.*, s. 237.

⁶⁷⁹ Zâriyât, 51/55.

⁶⁸⁰ Gâşiye, 88/21.

⁶⁸¹ Tâhâ, 20/43-44.

Görüldüğü üzere tanrılık iddiasında olan bir kişinin nasihat dinleyip Allah'tan korkması ümidi yumuşak sözlerle yapılan öğüde bağlanmıştır.⁶⁸² Ancak Kur'an öğüdün her zaman herkese tesir etmeyeceği gerçeğini de belirtmektedir.⁶⁸³ İkinci adım olarak Peygamberimiz, eğitim faaliyetlerinde zaman zaman karşılaştığı öğüdün fayda etmediği bu gibi durumlarda sert tavrını hafiften şiddetliye doğru göstermiştir. O bazen isim belirtmeden ve hatayı yüze vurarak mahcup etmeden “*falana ne oluyor ki şöyle söylüyor*” veya hatayı umumileştirerek “*insanlara ne oluyor ki şöyle şöyle söylüyorlar*”⁶⁸⁴ diyerek uyarılarda bulunmuştur. Peygamberimizin bu tutumuyla hem kimse gücendirilmemiş oluyor, hem sözün etki alanı genişletilerek herkes istifade ediyor hem de varsa kişi bu konudaki hatasını düzeltiyordu.

Peygamberimizin bazen de kırgınlık ve dargınlık göstererek müslümanları terbiye etmede üçüncü bir adımla sert tavrını artırdığı görülmüştür. Bunun örneğini Tebük seferine katılmayan Ka'b b. Mâlik, Murâra b. er-Rabî el-Amrî ve Hilal b. Ümeyye el-Vâkıfî ile uzun bir süreyle konuşmaması ve diğer müslümanların da konuşmasını yasaklaması olayında görmekteyiz.⁶⁸⁵

Peygamberimizin dargınlık gösterdiği başka bir olayda Enes'in rivayet ettiği şu olaydır: Hz. Peygamber bir defasında etrafındaki evlere nazaran çıkıntılı olan bir kubbe görür. “*Bu da ne*” diye sorar. Sahabe kendisine “Bu ensardan falancanıdır” derler. Peygamber üzülerek sükût eder ve Hz. Peygamber'in bu tavrı bir süre devam eder. Sonunda adam Rasûlullah'ın kırıldığını anlar ve durumu arkadaşlarına anlatarak dert yanar. Ona Hz. Peygamber'in kızgınlığının sebebini açıklarlar. Adam da kubbeyi yıkar.⁶⁸⁶ Görüldüğü gibi Peygamberimiz İslâmî terbiye ile eğitmek istediği insanları tedricî bir metod uygulayarak son aşamada bazen psikolojik yönden etkileyerek sert davranmış ve böylece amacına ulaştığı gibi tüm eğitimcilere de mesajını vermiştir diyebiliriz.

3.3.3. Kişisel Farklılıkları Göz Önünde Bulundurması

Hz. Peygamber'in insanları eğitirken önem verdiği en mühim metotlardan biri de ferdi farklılıkları göz önünde bulundurarak muhataba göre hareket etmesidir.

⁶⁸² Cem Zorlu, *a.g.m.*, s. 239.

⁶⁸³ Şuara, 26/136; Müddessir, 74/32; Sâffât, 37/13.

⁶⁸⁴ Ebû Dâvûd, Edep, 6.

⁶⁸⁵ Buhârî, Meğâzi, 79.

⁶⁸⁶ Ebû Dâvûd, Edep, 160.

Herkese anlayışına ve seviyesine göre hitap ederdi. Öğrenmeye yeni başlayanların durumlarını dikkate alır, son noktaya gelmiş olanlara öğrettiklerini onlara öğretmezdi. Çünkü biliyordu ki dinleyenlerin aklının ermediği konuşmalar yanlış anlamalara sebep olabilir. Bundan dolayı sahabenin önde gelenleriyle konuştuğu hususları, bir bedevî ile konuşmamıştır.⁶⁸⁷ Bu konuda söylediği “*Cahillere hikmetten bahsetmeyiniz*”,⁶⁸⁸ “*Bir kavme akıllarının kavrayamayacağı bir söz söylemen doğru olmaz. Eğer böyle yaparsan onlardan bir kısmı için mutlaka fitne olur.*”,⁶⁸⁹ “*İnsanlara akıl seviyelerine göre konuşmakta emrolundum.*” ve “*İnsanlara derecelerine göre muamele ediniz*”⁶⁹⁰ şeklinde söylediği sözler dikkat çekicidir.

Bilindiği üzere Hz. Peygamber aynı yaş ve bilgi seviyesinde olan belirli bir gruba hitab etmiyordu. Genç-yaşlı, kadın-erkek, inanan-inanmayan her guruptan insan onun muhatabıydı. Bu nedenle kendisine sorulan sorulara kendilerini ilgilendiren kadarıyla ve durumuna uygun olarak cevap verirdi. Nitekim “*Amellerin hangisi daha faziletlidir?*” sorusuna farklı zamanlarda “*Az da olsa devamlı olandır*”,⁶⁹¹ “*Allah için sevmek, Allah için buğzetmek (sevmemek)tir*”,⁶⁹² “*Oruca devam et. Çünkü onun dengi yoktur*”,⁶⁹³ “*Allah’a ve Rasûlune imandır*”,⁶⁹⁴ “*Yemek yedirirsin, tanıdığın ve tanımadığın kimselere selam verirsin*”,⁶⁹⁵ “*Zikrullahtır*”⁶⁹⁶ ve “*Vakit girdiğinde hemen namaz kılmandır*”⁶⁹⁷ şeklinde cevaplar vererek onun muhatapların durumlarına göre hareket ettiğini görüyoruz. Aynı tip sorulara verilen bu cevapların farklı oluşu muhatapların ferdi farklılığından kaynaklanmaktadır. “*Sadakanın hangisi üstündür?*” diye soran ve fakir bir adam olan Ebû Hureyre’ye (öl. 59/678) “*Fakir olanın güç ve kuvvetiyle yardımda bulunmasıdır*”⁶⁹⁸ derken, aynı soruyu soran ve bir kabile reisi olan Sa’d b Ubâde’ye (öl. 14/635) “*Su çıkartmaktır*”⁶⁹⁹ demesi de aynı hususta ortaya koyabileceğimiz diğer örneklerdendir.

⁶⁸⁷ Müslim, Selam, 1; Mesâcid, 33; Buhârî, Meğâzî, 70.

⁶⁸⁸ Dârimî, Mukaddime, 34.

⁶⁸⁹ Müslim, Mukaddime, 3.

⁶⁹⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 23.

⁶⁹¹ Buhârî, İman, 29; Müslim, Sıyâm, 34.

⁶⁹² Ebû Dâvûd, Sünnet, 2.

⁶⁹³ Nesâî, Sıyâm, 43.

⁶⁹⁴ Buhârî, İman, 17; Hac, 4; Müslim, İman, 36; Nesâî, Zekât, 49.

⁶⁹⁵ Buhârî, İman, 19.

⁶⁹⁶ Muvatta, Kur’an, 24.

⁶⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned VI, 375, 440.

⁶⁹⁸ Ebû Dâvûd, Zekât 41.

⁶⁹⁹ Ebû Dâvûd, Zekât 41.

Hız. Peygamber bazen kendisine sorulan soruların cevabını soru soranın farklı seviyelerini göz önünde bulundurarak kısa veya uzun olarak cevaplamıştır. Örneğin “Hacc nedir?” sorusunu soran bir adama “*telbiye anında sesi yükseltmek ve kurban kesmektir*” anlamına gelen “*el-accü ve’s-secc*” demekle yetinmiş ve adam bu cevabı yeterli bulmuştur.⁷⁰⁰ Ancak Hız. Peygamber başka bir gruba zekâtı verilmeyen altın ve gümüşün sahibine, kıyamet günü yapılacak muameleden bahsetmiş, dinleyenlerden biri zekâtı verilmeyen deve hakkında soru sormuş, Hız. Peygamber bu sorunun cevabını da tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır. Bunun ardından zekâtı verilmeyen inek hakkında soru gelmiş, Hız. Peygamber kısaca “*devenin sahibine yapılanın aynısı ineğin sahibine de yapılır*” dememiş, açık açık ifadelerle aynı açıklamayı yapmış, bunun ardından sırayla zekâtı verilmeyen at ve eşek hakkında da aynı soru sorulmuş, Hız. Peygamber aynı açıklamayı yine uzun uzun yapmıştır.⁷⁰¹

İnsanlar bilgi, zekâ, edebî kabiliyet, kültür vb. yönleriyle aynı seviyede değildirler. Kültürlü bir insanı kara cahil gibi kabul ederek konuşmak, zekâ seviyesi düşük bir kimseye hitap ederken inkâr durumunda imiş gibi bir ifade yolu tutmak veya bunların aksini yapmak bir eğitimciyi istemediği neticelere götürebilir. Ayrıca insan kendi seviyesinden yapılmayan bir konuşmayı veya eğitim faaliyetini can sıkıntısı ile takip etmekten kendini kurtaramaz.⁷⁰² Hız. Peygamber de insanları eğitime çabasını bu ölçüler içinde yapmıştır. Eğittiği insanları önce mükemmel bir şekilde tanımış, emir ve tavsiyelerini bu ölçüler içinde vermiştir. Nitekim bu hassasiyetinden dolayı cesaret konusunda yetersiz olan, Hassan b. Sabit’e (öl. 54/674) “*Sen de muharebeye katılacak ve silah kullanacaksın*” dememiş hatta Hendek muharebesinde onu da kadınlarla birlikte kalede muhafaza etmiş⁷⁰³ fakat Kureyş şairlerinin yaptığı saldırılara cevap verme konusunda ondan istifade etmiş, mescide konulan bir kürsünün üzerine çıkartarak şiirlerini okutmuş ve “*Cibril seninle beraberdir, seni desteklemektedir*”⁷⁰⁴ demek suretiyle onu bu yönüyle öne çıkarmıştır.

Hız. Peygamber’in hayatında uyguladığı ve tüm eğitimcilere model olan bu örneklerden şu sonucu çıkarabiliriz. Eğitim faaliyetlerinde muhatapın tanınması,

⁷⁰⁰ Tirmizî, Hacc 14.

⁷⁰¹ Müslim, Zekât 24.

⁷⁰² Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Üzerine*, Ülkü Yay., Ankara 1966, s. 68- 69.

⁷⁰³ İbn Hişâm, *Sîretü’n-Nebeviyye*, III/239.

⁷⁰⁴ Müslim, Fezâilu’s-Sahâbe 153, IV/1933.

doktorun hastasını tanıması derecesinde lüzumlu ve önemlidir. Gözetilen gaye ve hedefe ulaşmak ve öğrenciye gerçekten faydalı olmak isteyen bir eğitimcinin, neyi öğrettiğini bildiği kadar öğrencisini de tanıması gerekir. Aksi halde öğretmeye çalıştığı mesele ne kadar önemli olursa olsun, hasta görülmeden ve teşhis konulmadan reçete yazılmış demektir. İlkokul öğrencisine ileri düzeyde matematik dersi vermenin, dışı ağrıyana trafik kurallarından bahsetmenin anlamı yoktur. Bu sebeple eğitimcinin muhatabını bir psikolog gözüyle incelemesi, kime, neyi, hangi yoldan öğretmesi gerektiğini ona göre tespit etmesi gerekir.⁷⁰⁵

Bu konuda İmam-ı Gazali şöyle demektedir: “Muallimin vazifelerinden birisi de talebeye anlayacağı kadarını öğretmesidir. Aklının almayacağı ve nefret ettirip aklını karıştıracak şeyleri ona anlatmamasıdır. Muallim bu hususta Hz. Peygamber’e uymalıdır. Çünkü Hz. Peygamber öğretirken bu hususu göz önünde bulunduruyordu. Kabiliyetsiz öğrenciye anlayabileceği ve ona uygun bilgileri vermek gerekir. Ona ‘bunun ardında tetkik edilecek ince meseleler var ama ben bunları size aktarmıyorum’ dememek gerekir. Çünkü bu anlayabileceği hususlara şevkini kırar, kalbini karıştırır. Zira herkes kendisini bütün ince meseleleri öğrenmeye ehil görür.”⁷⁰⁶

2.3.4. Karşılıklı Diyalog Kurması ve Soru Sorma Yöntemini Kullanması

Hız. Peygamber’in diğer metotlar yanında en çok kullandığı metotlardan birisi de sürekli dinleyenlerin dikkatlerini toparlaması, vereceği cevaba yoğunlaştırmaya çalışması ve cevabın ne olabileceği hakkında fikir üretmeleri için bol bol soru sorarak karşılıklı konuşma ortamı oluşturmaya idi.⁷⁰⁷ Peygamberimiz, bu metodu, birçok konunun öğretiminde kullanmış ve neticeye ulaşmada oldukça başarılı olmuştur. Öğretimi daha etkili hale getirmek için kullanılan bu metodu, Hız. Peygamber bazen bizzat kendisi soru sorarak, bazen sorulan bir soruya kıyas yoluyla veya darb-ı meselle cevap vererek, bazen de bir meseleyi anlatırken tekit için soru sorarak etkin bir şekilde uygulamıştır diyebiliriz.⁷⁰⁸

⁷⁰⁵ Ahmet Lütfi Kazancı, “Hz. Muhammed’in Tebliğinin Kalıcı Olması”, s. 134.

⁷⁰⁶ Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Din*, c. I, s. 57-. 58.

⁷⁰⁷ Abdülfettah Ebû Gudde, *a.g.e.*, s. 92.

⁷⁰⁸ Saadettin Özdemir, *Din Eğitiminde Soru-Cevap Metoduyla Öğretimde Hız. Peygamber Örneği*, SDÜİF Yay. No: 10, Bilimsel Toplantılar Yayın No: 4, 19-20 Nisan 2001 Isparta, s. 399.

Kur'an-ı Kerim “Eğer bilmiyorsanız ilim ehlinde sorun”⁷⁰⁹ emri ile insanlara geniş bir soru sorma kapısı açmıştır. Hz. Peygamber, din ile ilgili olan her konuda ilim kaynağı durumundaydı. “İlim ehli” tabirinin akla getirdiği ilk insandı. Kendisini muallim olarak tanımlayan Hz. Peygamber’in, dinini öğrenmek üzere gelen bir insanı geri çevirmesi ve sorusunu cevapsız bırakması düşünülemezdi. Bu sebeptendir ki cevaplandırıldığı takdirde faydalı olacağı belli olan herhangi bir sorunun, Hz. Peygamber tarafından cevapsız bırakıldığına dair tek misal yoktur.⁷¹⁰ Hz. Peygamber’in vazifesi öğretmektir. Soruyu soran ise öğrenmeye hazır durumdadır.⁷¹¹ Hz. Peygamber soru soranların bu hazır bulunuşluk durumlarından istifade etmiş, adeta demiri tavında dövmüştür. Mescitte, evinde veya minberde konuşurken, seferde, muharebe anında, gece vakti, hasta yatarken, tek başına veya kalabalık bir cemaatin arasında iken sorulan soruların hiçbirini “şimdi vakti değil” diyerek geri çevirmemiştir.⁷¹²

Hz. Peygamber, sahabeleriyle karşılıklı konuşma ortamı oluşturmak için çeşitli yollar deniyordu. Örneğin bazen ilk anda “garip” gibi görünen bir cümle ortaya atıyordu. Garip gibi görünen bu cümle ister istemez ashâbı soru sormaya sevk ediyordu. Rivayet edilen şu hadis bu duruma güzel bir örnek olabilir: “İster zalim olsun, ister mazlum olsun, mümin kardeşinize yardım edin” diyen Hz. Peygamber’e, bir sahâbi “Ey Allah’ın Resulü! Mazlum olan kimseye yardım ederim, fakat zalime nasıl yardım edebilirim?” diye sordu. Hz. Peygamber, beklenen bu soruya “Zalimi zulüm yapmaktan alıkoyarsın. İşte bu, ona yardımdır”⁷¹³ şeklinde cevap verdi. Burada dikkat çeken “zalim olan kardeşine yardım edin” cümlesidir. Sahâbilerin böyle bir sözü, ilk bakışta kabul etmeleri mümkün değildir. Bu konuda bir açıklama istemeleri normaldir. Böylece yukarıdaki soru sorulur ve Hz. Peygamber’den cevabı alınır. Bu şekilde oluşturulan diyalog yoluyla, anlatılmak istenen şey, zihinlere mükemmel bir şekilde yerleştirilmiş olur.⁷¹⁴

Hz. Peygamber bazen de soruları, cevabı merak edilecek şekilde sorardı. Örneğin büyük bir olayı ve önemli bir hedefi hatırlatıp muhatapların gözleri önüne serdikten sonra, “Size şunu göstereyim mi?, haber vereyim mi? veya söyleyeyim mi?” gibi

⁷⁰⁹ Nahl, 16/43.

⁷¹⁰ Ahmet Lütfi Kazancı, *a.g.m.*, s. 136.

⁷¹¹ Sorenson Herbert, *Eğitim Psikolojisi*, (Çev.: Gültekin Yazgan), MEB Yay., İstanbul 1975, s. 353.

⁷¹² Ahmet Lütfi Kazancı, *a.g.m.*, s. 136.

⁷¹³ Buhârî, İkrâh, 7.

⁷¹⁴ Taceddin Uzun, *a.g.e.*, s. 144.

sorularla dikkatleri topladıktan sonra, söylemek istediği şeyleri söylemiştir. Hadis kitaplarında Peygamberimizin bu metotla söylediği birçok hadis-i şerif mevcuttur. Biz burada sadece birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Sahabeden şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah üç defa “*Size günahların en büyüğünü haber vereyim mi?*” dedi. Biz de: “Evet, ey Allah’ın Rasûlu!” dedik. Bunun üzerine O, “*Allah’a şirk koşturmak, anaya babaya itaatsizlik etmek ve yalancı şahitlik etmek (yahut yalan söylemektir)*”⁷¹⁵ dedi. Bazen verilen cevapları dinledikten sonra asıl ve doğru cevabı veriyordu. Örneğin Hz. Peygamber, “*Müflis kimdir, biliyor musunuz?*” diye sorar. Sahabe “Bizce müflis, parası ve malı olmayan kimsedir”, diye cevap verirler. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurur: “*Benim ümmetimin müflisi o kimsedir ki, kıyamet gününde namaz, oruç ve zekâtla gelir. Fakat o, şuna sövmüş, buna iftira etmiş, onun malını yemiş, bunun kanını dökmüş ve şunu dövmüştür. Bundan dolayı onun hasenatından (iyiliklerinden, sevaplarından) adı geçen kimselerin her birine verilir. Üzerinde olan haklar ödenmeden hasenat tükenirse, hak sahiplerinin günahları o kimseye yükletilir, sonra o kimse cehenneme atılır.*”⁷¹⁶ Bu hadiste Hz. Peygamber böyle bir konuşma ortamı meydana getirmeden, doğrudan doğruya müflisin tarifini yapsaydı, dinleyiciler üzerinde uzun süreli bir etki oluşturamaz, duydukları hatırlarında kalıcı olmaz ve kısa bir süre sonra unutulabilirdi.

Hz. Peygamber ile sahabe arasında gerçekleşen diyalogların bir başka şekli de, sahabilerin sorduğu soruya veya sorulara, Hz. Peygamber’in cevap vermesi ile gerçekleşen şeklidir. Bu durum Hz. Peygamber’in çok hoşuna gidiyordu. Çünkü İslam dinini ve hükümlerini öğretme fırsatı buluyordu.⁷¹⁷ Bu durumlarda bazen soru soranı sorduğu sorudan dolayı takdir ettiği de olmuştur.⁷¹⁸

Hz. Peygamber’in veda haccı esnasında Mina’da belli bir yer tayin ederek, sırf sorusu olanlar için beklediği ve sorulan sorulara cevap verdiği bilinmektedir.⁷¹⁹

Hz. Peygamber’in hem sorduğu sorular açık ve anlaşılır hem de kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplar insanların zihinlerinde canlandıracağı tarzda idi. Verdiği cevabın herkes tarafından tereddütsüz kabul edilen bir açıklama olmasına dikkat ederdi.

⁷¹⁵ Buhârî, Edep, 6; Müslim, İman, 43.

⁷¹⁶ Müslim, Birr, 59.

⁷¹⁷ Taceddin Uzun, *a.g.m.*, s. 146.

⁷¹⁸ Buhârî, Rikak, 51.

⁷¹⁹ Buhârî, Eyman, 15.

Ebû Hureyre'den rivayet edilen şu sözleri Peygamberimizin bu tavrına örnek vermemiz mümkündür. Hz. Peygamber bir gün *“Bana söyleyin, sizden birisinin kapısının önünden bir nehir akar ve bundan günde beş kez yıkansa, (vücudundaki) kirinden bir şey kalır mı?”* diye sordu. Ashap *“Hayır, kirinden hiçbir şey kalmaz”* dediler. Hz. Peygamber de *“Beş vakit namaz işte böyledir, Allah onlarla günahları yok eder”* buyurdu.”⁷²⁰

Hız. Peygamber asla kendisine sorulan sorulardan usanmazdı. Açık bir şekilde ve sabırla cevaplandırırđı. Abdullah b. Mes'ud, (öl. 32/653) peş peşe sıraladığı sorularına kendiliğinden son verdiğini anlatırken sözlerini şöyle bitirmiştir. *“Şayet soruyu devam ettirseydim o da gönöl rahatlığıyla cevap verecekti.”*⁷²¹

Hız. Peygamber'in hayatından soru cevaplarla oluşturduğu diyaloglarla insanları eğitmeye çalıştığının örnekleri çok fazladır. Biz bu kadarıyla yetinerek modern eğitimin de çokça kullandığı bu metodun, Kur'an ışığında insanları eğitime gayreti içerisinde olan tüm eğitimcilerin de kullanmasının gerekliliğini vurgulamalıyız.

2.3.5. Teşbih ve Örneklendirme Yöntemini Kullanması

Estetik boyutu ve sanatsal göz alıcılığı yanında, lafız-anlam ilişkisi açısından bir başka ifadeyle etkin öğreticilik nitelikleri bakımından da dikkat çeken teşbihli ve örnekleme anlatım Kur'an'ın yanı sıra, Hız. Peygamber'in hadislerinde de çokça yer almaktadır.⁷²² Günümüzde de tüm eğitim sistemlerinde sıkça kullanılan bu yöntemi Hız. Peygamber, Kur'an'daki kullanımlarına paralel bir şekilde estetik amacın çok ötesinde tamamen eğitim-öğretim ve irşat amaçlı kullanmıştır. Hız. Peygamber ayrıca düz anlatıma göre daha etkili olan ve idraki farklı seviyedeki her insana ulaşmayı kolaylaştıran bu yöntemi sıkça kullanmıştır. Böylece anlatmak istediğı şeyi insanların gözleriyle gördükleri, elleriyle tuttukları ve hissettikleri şeylere benzetip örneklendirerek meselenin iyice anlaşılmasını sağlamıştır. Zira onun her alanda olduğu gibi tüm eğitim faaliyetlerinde de ilham kaynağı Kur'an-ı Kerim'di. Hız. Peygamber'den rivayet edilen teşbihler ve örneklemeleler o kadar çoktur ki, bazı âlimler “el-Emsal” adı

⁷²⁰ Buhârî, Kitâbu Mevâkîti's-Salat, 1.

⁷²¹ Buhârî, Cihad, 2.

⁷²² Sadık Kılıç, “Kur'an ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri-İnsani, İlâhi ve Uhrevi Hakikatlerin Sunumu Bağlamında Semantik ve Pedagojik Bir Deneme”, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 1, Çorum 2010, s. 36.

altında bunları cem etmişlerdir. Kütüb-i Sitte'den de Tirmîzî'nin Sünen'inde "Kitâbu'l-Emsal" şeklinde bir bölüme rastlamaktayız.⁷²³

Hız. Peygamber insanların fıtratında bulunan ilim ve mala karşı olan hırısı, yedikçe doymayan iştahı artan/menhüm kişı örneklemeııyle anlatmıştır.⁷²⁴ Hız. Peygamber, Allah'ın kendisiyle gönderdiği hidayet ve ilmi, bol yağmura benzetmiş bu yağmurdan istifade eden toprağı da üç kısma ayırıp, insanları da kendisinden faydalanıp faydalanmama bakımından üç çeşit toprağı benzeten bir örneklemede bulunmuştur. Birinci çeşit topraklara yağmur düşünce orada çayır ve ot yetişir. Bunlar Hız. Peygamber'in kendisinden layıgınca istifade edenlerdir. İkinci çeşit topraklar ise çorak olup, suyu üstünde tutar. Böylece hem insanlar hem de hayvanlar ve bitkiler buradaki sudan istifade ederler. Bunlar öğrendiklerini başkalarına da istifade ettirenlerdir. Üçüncü çeşit toprakların da düz ve kaygan olduğı böylece buralara yağmur yağınca bu topraklarda ne suyun birikeceğı, ne de çayır ve otun biteceğı belirtilir.⁷²⁵ Bunlar da Hız. Peygamber'i gören veya hadislerini duyup da iltifat etmeyen kimseleri temsil etmektedir.

Peygamberimiz Yüce Allah'ı zikreden kişı ile zikretmeyen kişıyı karşılaştırırken zikreden kişıyı diri, zikretmeyi de ölü benzetmesiyle örneklendirmiştir.⁷²⁶ Bu hadis-i şerifin hayatın dua ve zikir ile anlam kazanacağını anlattığı söylenebilir.⁷²⁷

Hız. Peygamber řu sözlerinde yaptığı teşbihlerle dünya hayatının değersizliğini örneklendirdiğı kanaatindeyiz: "*Ahirete nazaran dünya (hayatı), denize giden birinin parmağını suya daldırıp çıkardığındaki bulanıklığı kadar az (ve önemsiz)dir.*"⁷²⁸ "*şayet Allah katında dünyanın sinek kanadı kadar değeri olsaydı, kâfire bir yudum su dahi vermezdi.*"⁷²⁹ "*Dünya (ahiretteki nimetlere nispeten) müminin zindanı, kâfirin ise ancak cenneti gibidir.*"⁷³⁰

⁷²³ M. Selim Arık, "Sünnetteki Meseller (Teşbihler) ve Eğitimdeki Yeri", *DİD*, Temmuz-Ağustos-Eylül 2007, c. 43, Sayı: 3, s. 98; Abdülfettah Ebü Gudde, *a.g.e.*, s. 185.

⁷²⁴ Dârimî, *Mukaddime*, 32.

⁷²⁵ Buhârî, *İlim*, 20.

⁷²⁶ Buhârî, *Deavat*, 66.

⁷²⁷ M. Selim Arık, *a.g.m.*, s. 101.

⁷²⁸ İbn Mâce, *Zühd*, 3.

⁷²⁹ Tirmizî, *Zühd*, 13.

⁷³⁰ Müslim, *Zühd*, 1.

Hız. Peygamber Allah'ın emirlerine riayet edenler ile etmeyenlerin misalini bir gemide yolculuk yapan insanlara benzetmiştir.⁷³¹

Küçük günahları hafife almamayı, zira bunlar biriktiğinde büyük günah gibi olacaklarını ve insanı helak edebileceklerini şu teşbihle anlatmıştır. *“Bir kafil yolda giderken sahrada ihtiyaç molası verse, bu esnada da yemeklerini pişirmek için herkes bir yere dağılarak birer odun parçası getirirler ve bunlar bir yerde toplanarak yığın yapılsa ve ateşlense, bu odun parçalarının büyük bir ateş olup üzerine konulan veya içine atılan her şeyi rahatlıkla yakdığı görülür.”*⁷³² Peygamber Efendimiz başka bir hadisinde, Kur'an okuyan mümini ağaç kavununa benzetererek bu kavunun kokusunun da tadının da güzel olduğunu söylemiş, Kur'an okuyan münafığı ise reyhana benzetererek kokusunun hoş tadının ise acı olduğunu bildirmiştir.⁷³³ Böylece bu sözlerindeki benzetmelerle müminleri Kur'an okumaya teşvik etmiş, aynı zamanda Kur'an'ın faziletini de belirtmek istemiştir diyebiliriz.

Arkadaşlığın önemini öğretmeye çalıştığı bir sohbetinde verdiği örnek, onun ne kadar iyi bir eğitimci olduğunu göstermesi açısından önemlidir. *“İyi arkadaşın misali misk taşıyan kimse gibidir. Ondan sana hiçbir şey geçmese bile kokusu geçer. Kötü arkadaşın misali de körükçü gibidir. Siyah tozu sana sirayet etmese bile dumanı sirayet eder.”*⁷³⁴

Peygamberimiz beş vakit namazın müminleri nasıl günahlardan arındırdığını, kapısının önünden akıp giden bir nehirde günde beş defa yıkanan ve böylece üzerinde kirden eser kalmayan kişi örneklemesiyle açıklamıştır.⁷³⁵

Haset etmekten sakındırmak için Efendimizin kullandığı teşbih oldukça dikkat çekicidir. Bu konuda Ebû Hureyre'den gelen rivayet şöyledir. *“Haset etmekten sakınınız. Zira haset, ateşin odunu yediği gibi iyilikleri yiyip bitirir.”*⁷³⁶

Münafık kişiyi anlatırken de onun için şöyle bir benzetme yapmıştır. *“Münafık iki sürü arasındaki şaşkın koyun gibidir. Bir buna gider bir ötekine. Hangisine katılacağını bilemez.”*⁷³⁷

⁷³¹ Buhârî, Şirket, 6.

⁷³² Ahmed b. Hanbel, I, 402.

⁷³³ Buhârî, Fezailü'l-Kur'an, 17.

⁷³⁴ Buhârî, Zebâih 31, Büyû' 38; Müslim, Birr, 146; Ebû Dâvûd, Edeb, 16.

⁷³⁵ Buhârî, Mevâkîf, 6; Müslim, Mesâcid, 283.

⁷³⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 44.

Mümin için yaptığı bir teşbih de şu şekildedir: Bir gün Hz. Peygamber, *“Müslümana benzeyen ve hiç yaprağını dökmeyen ağaç hangisidir?”* diye sorunca sahabe cevap verememiş ve daha sonra kendisi bunun *“hurma ağacı”* olduğunu söylemiştir.⁷³⁸

Âlimlerin değerini, yıldızlar örneklemesiyle anlatmıştır. Buna göre, Enes b. Malik, Hz. Peygamber’in şöyle dediğini belirtir: *“Yeryüzündeki bilginlerin durumu, gökteki yıldızlar gibidir; karanın ve denizin karanlıkları içinde bulunduğu, bu yıldızlar sayesinde yol bulunur. Yıldızlar sönüp gittiğindeyse, yol gösteren rehberler neredeyse yollarını şaşırıp kaybolacaklardır”*⁷³⁹

Başka bir hadisinde Peygamberimiz, *“Önceki peygamberlerle benim misalim güzel bir ev yapan kimseye benzer”* buyurduktan sonra *“Yalnız bu evin bir tuğlası eksik kalmıştır. İnsanlar içeri girince hayret ederek bunu da eksik bırakmasaydı derler. İşte ben o eksiği tamamlayıcı olarak gönderildim”*⁷⁴⁰ buyurarak kendisinden sonra başka peygamber gelmeyeceğini güzel bir teşbihle beyan etmiştir.

Peygamber Efendimiz, sunduğumuz bu teşbihli anlatımlarla, lafzın ötesinde yer alan gerçekleri göstermeye çalışmış, bu şekilde bilişsel duyarlılığı, öğretmek istediği meseleye odaklamıştır. Bu seçkin anlatım üslubuyla, muhataplarına, öğretmek istediklerini kısa sürede öğretmeyi hedeflemiş ve bunda da oldukça başarılı olmuştur.

Görüldüğü üzere didaktik karakteri yanında, hayal ettirme, kurgulama, hafızada şekil ve sahneleme unsurunu harekete geçirme ve kimi zaman da görselleştirerek temaşa ettirme gibi içerikleri sebebiyle çok etkin bir anlatım ve sunum tarzı olan örnekli anlatım Nebvî açıklamalarda çokça kullanılmıştır.⁷⁴¹

Yukarıda verilen örneklerin yanında burada sunulmayan pek çok misalde, temsili anlatımın tamamen işlevsel olduğunu ve sadece estetik ve retorik/sanatsal amaçla ortaya konulmayıp cahil bir toplumun etkili bir şekilde eğitilmesinin hedeflendiğini düşünmekteyiz. Sergilediği bu tutumuyla da Hz. Peygamber, tüm eğitimcilere örnek teşkil etmektedir diyebiliriz.

⁷³⁷ Nesâî, Meselu'l-Münafik, VIII/124.

⁷³⁸ Buhârî, Tefsir, 14/1.

⁷³⁹ İbn Hanbel, Müsned, III, 157.

⁷⁴⁰ Tirmizî, Emsal, 2.

⁷⁴¹ Sadık Kılıç, *a.g.m.*, s. 40.

2.3.6. Kıssalardan Faydalanması

Kıssa, insanlar üzerinde oluşturduğu psikolojik etkiler sebebiyle eğitimde çok büyük rolü olan güçlü bir metottur. Zira kıssa ve geçmişlere ait haberlerin anlatılmasıyla, dinleyenler, bir emir veya yasaklamaya muhatap olmadıkları için ibret ve öğüt almaya daha müsait olacaklardır.⁷⁴² Kıssalar sayesinde, gerçek veya gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olan olayların canlı bir dille ve edebî bir üslûpla tasviri, onları dinleyen ve okuyanlarda büyük bir etki bırakır. Kötülüklerin ve ahlâka uymayan davranışların kötü sonuçları en güzel bir tarzda bu yöntemle anlatılır ve böylece insanlar o kötülükleri işlemekten sakındırılır. Çünkü insanoğlu, yaratılışı, zaafları ve eğilimleri ile aynı insandır. Bu itibarla, tarihte yaşamış insan toplulukları için geçerli olanlar, bugünün insanları için de geçerlidir.⁷⁴³ İnsanlara eski hallerinin hatırlatılması iyi bir terbiye metodudur.⁷⁴⁴

Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssalara işaret edilerek Hz. Peygamber'e hitaben, *"...Bu kıssaları anlat ki, düşünsünler."*⁷⁴⁵ buyrulmuştur. Hadislerde anlatılan kıssalarında amacı, Kur'an kıssalarında hedeflenenlerden farksızdır. Nasıl ki Kur'an kıssaları Hz. Peygamber'in ruhunu takviye edip psikolojik destek sağlıyorsa, onun hadislerde anlattığı kıssalar da, hem onun, hem de hakka ve hidayete davet ettiği kişilerin ruhlarını etkiler ve onlara psikolojik destek sağlar.⁷⁴⁶ Nitekim Kur'an'da *"(Ey Muhammed!) Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz. Bunlarda, sana hak, müminlere de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir."*⁷⁴⁷ ayetiyle buna işaret edilmektedir.

Meşhur hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in kıssalarına çokça yer verilmiştir. Çoğuna ismen değinilmekle birlikte birkaçına da yer vermekte fayda vardır. "Rahip Cüreyc ve annesi" kıssası,⁷⁴⁸ "gemiye delen yolcular" kıssası,⁷⁴⁹ "tarlada bulunan altın küpü" kıssası,⁷⁵⁰ "Ashâbu'l-Uhdûd" kıssası,⁷⁵¹ "Hz. İbrahim ve Hz. İsmail" kıssası,⁷⁵²

⁷⁴² Abdülfettah Ebû Gudde, *a.g.e.*, s. 187.

⁷⁴³ Muhittin Uysal, "Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar", *SÜİFD*, sayı: 22, 2006, s. 39.

⁷⁴⁴ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, s. 206.

⁷⁴⁵ A'raf, 7/176.

⁷⁴⁶ Muhittin Uysal, *a.g.m.*, s. 39.

⁷⁴⁷ Hûd, 11/20.

⁷⁴⁸ Buhârî, Enbiyâ, 48; Mezâlim, 35; Müslim, Birr, 7, 8.

⁷⁴⁹ Buhârî, Şerike, 6; Şehâdât, 30.

⁷⁵⁰ Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Akdiye, 21.

⁷⁵¹ Müslim, Zühd, 73.

“Musa ve Hızır” kıssası,⁷⁵³ “Doksan dokuz kişiyi öldüren adam” kıssası,⁷⁵⁴ “çocuğunun ölüm ihtimali karşısında kendini tehlikeye atan anne” kıssası,⁷⁵⁵ “adam ve susuz kalmış köpek” kıssası,⁷⁵⁶ “öldükten sonra yakılıp külünün savrulmasını isteyen kişi” kıssası,⁷⁵⁷ “kedi ve kadın” kıssası⁷⁵⁸ ve “bahçeyi sulayan bulut” kıssası⁷⁵⁹ Hz. Peygamber’in çeşitli vesilelerle anlattığı kıssalardan bazılarıdır.⁷⁶⁰

Ebû Hureyre’den rivayet edilen bir kıssada, Hz. Peygamber Allah rızası için bir kişiye borç veren, şahit ve kefil olarak da Allah’ı kabul eden birinin işinde zarar etmeyeceği gerçeğini öğretirken şu ilgi çekici kıssayı anlatmıştır. “Benî İsrail’den bir şahsın bin dinar borç para istemesi üzerine, varlıklı bir diğer kişi bu isteği kabul etmiştir. Ancak şahit ve kefil getirmesini isteyince, borç alan kişi ‘şahit ve kefil olarak Allah yeter’ cevabını vermiş, o da bu ilgi çekici hükmü onaylayarak razı olmuş ve belli bir zaman sonra geri ödemek üzere kendisine bin dinarı vermiştir. Belirlenen vakit gelince borcunu iade etmek üzere alacaklıya dönmek için gemi bulamayınca, bir odun parçasını oyarak bin dinarı bir bilgi mektubuyla birlikte oyduğu yere yerleştirip sağlamca kapatmış ve onu ‘Allah’ım, bu kulun insan şahit ve kefil yerine, senin şahitliğine ve kefilliğine razı oldu. Bu parayı normal yolla vadesinde gönderemedim. Artık bu bin dinarı senin koruyuculuğuna havale ediyorum’ diyerek denize atıvermiştir. Bir taraftan da alacaklıya borcunu ödemek için gemi aramaya devam etmiştir. Alacaklı da alacağının bir gemi vasıtasıyla gelebileceğini umarak sahilde beklediği bir sırada, içinde para bulunan odun parçasını görüp almış, yakmak için evine götürmüştür. Odunu parçalayınca da durum anlaşılmıştır. Daha sonra borçlu gemiyle bin dinarı alacaklıya getirmişse de, alacaklı ‘Allah senin odun parçası içinde gönderdiğin parayı bana ulaştırdı. Git, tekrar getirdiğin bu bin dinarı gönül rahatlığı ile harca’ şeklinde cevap vermiştir.”⁷⁶¹

Ebû Hureyre’den gelen bir başka rivayette de Hz. Peygamber, nimete şükrün nasıl olması gerektiğini ilgi çekici bir kıssa ile dile getirmiş, bu vesileyle dinleyenlere şükrü

⁷⁵² Buhârî, Enbiyâ, 8.

⁷⁵³ Buhârî, Enbiyâ, 27; İlim, 44; Tefsîr, 2, 3, 4; Müslim, Fedâil, 17.

⁷⁵⁴ Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Tevbe, 46, 47.

⁷⁵⁵ Buhârî, Ferâiz, 30; Enbiyâ, 40; Müslim, Akdiye, 20.

⁷⁵⁶ Buhârî, Şûrb, 9; Mezâlim, 23; Edeb, 27; Müslim, Selâm, 153.

⁷⁵⁷ Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Tevbe, 28.

⁷⁵⁸ Buhârî, Enbiyâ, 54; Bed’u’l-Halk, 16; Müslim, Kusûf, 9, 10; Birr, 135.

⁷⁵⁹ Müslim, Zühd, 45.

⁷⁶⁰ Muhittin Uysal, *a.g.m.*, s. 43-44.

⁷⁶¹ Buhârî, Kefâle, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 348, 349.

öğretmeye çalışmıştır. Benî İsrâîl'den biri ala tenli, diğeri kel ve bir diğeri iki gözü görmeyen üç kişinin Allah tarafından sınanması konu edilmektedir. Kıssanın muhtevası özet olarak şu şekildedir.⁷⁶² “Allah tarafından görevlendirilmiş bir melek önce derisinde alaca hastalığı bulunan kişiye, sonra saç olmayan kişiye, son olarak da gözleri kör olan şahsa giderek, her birine kendileriyle ilgili olarak dünyada en çok gerçekleşmesini istedikleri şeyi ve kendilerine en sevimli gelen malı sormuş; vücudunda alaca hastalığı bulunan kişi, dünyada en çok istediği şeyin cilt hastalığından kurtulması, en sevdiği malın da deve olduğunu; kel, dünyada en çok istediği şeyin güzel bir saça sahip olması, en sevdiği malın da sığır olduğunu; gözleri kör olan üçüncü şahıs da dünyada en çok istediği şeyin gözlerinin açılması ve en sevdiği malın da koyun olduğunu söyleyerek cevap vermişler. Her üçünün arzuları yerine getirilmiş, zamanla kendilerine hediye edilen gebe hayvanlar üreyip çoğalmış vadilere sığmaz hale gelmiş, her biri büyük zengin olmuşlar. Ancak onları imtihan amacıyla Allah tarafından görevlendirilen melek, sırasıyla her üçüne de onların eski kılıklarında gidip çaresiz bir fakir olduğunu kendisine yardım etmelerini istemişse de, ala tenli ve kel eski hallerini unutup yalan söylemişler ve bahaneler ileri sürerek yardımda bulunmayı reddetmişler. Melek, gözleri görmeyen üçüncü şahsa aynı isteğini bildirince o, ‘Ben bir âmâ idim, Allah bana gözümü geri verdi. Dilediğini al, dilediğini bırak. Allah’a yemin ederim ki, Allah için benden istediğin bir şeyde sana zorluk çıkarmam’ diyerek istenileni kabul etmiş. Bunun üzerine, zaten onları imtihan amacıyla görevlendirilen melek ‘Malın sende kalsın. Siz sadece imtihan edildiniz. Senden razı olundu, diğer iki arkadaşın ise sınavı kaybetti’ şeklinde cevap vermiştir.”⁷⁶³ Hz. Peygamber, muhataplarına anlattığı bu kıssa ile insanların sahip olduğu her şeyin gerçekte Allah’a ait olduğunu, bu gerçeği unutmalarının ise nimeti inkâr ve nankörlük olduğunu öğretmeye çalışmaktadır diyebiliriz.

Yukarıda verilen örnekler göstermektedir ki, Hz. Peygamber insanları eğitmek, iyi ve güzele yöneltmek, kötülüklerden uzaklaştırmak amacıyla kıssalar anlatmıştır. Zira Peygamber Efendimiz, biliyordu ki insan fitratına en uygun eğitim yöntemlerinden biri olan kıssa anlatımı, başta Kur’an-ı Kerim olmak üzere, Tevrat ve diğer kutsal kitaplarda da sıkça kullanılan bir yöntemdi.

⁷⁶² Muhittin Uysal, *a.g.m.*, s. 44.

⁷⁶³ Buhârî, Enbiyâ, 51; Müslim; Zühd, 10.

Hız. Peygamber'in önem vererek uyguladığı bu yöntem elbette günümüz dünyasında da eğitimcilerin, çocuklara dinî ve ahlâkî değerlerin kavratılmasında, bir terbiye yöntemi olarak bu kıssaların gerçek ve sahîh olanlarından yararlanmaları, çok uygun ve verimli olacaktır.⁷⁶⁴

2.3.7. Tekrarlardan Faydalanması

Öğrenilmesi gereken her bilgi, her zaman ilk bakışta ilk deneyişte veya ilk dinleyişte öğrenilebilecek kadar kolay olmayabilir. Yani öğrenme konularının hepsi aynı kolaylıkta olmadığı gibi, öğrenecek kimselerin yetenekleri de aynı değildir.⁷⁶⁵ İnsan ruhu kendisine söylenenlerden etkilenecek hassasiyette yaratılmıştır. Ancak bu etki geçici bir nitelik arz etmektedir. Bundan dolayı ruha söylenen şeylerin tekrarı gerekir.⁷⁶⁶

Daha önce değinildiği üzere Kur'an-ı Kerim'in de insanları eğitirken ve etkilemeye çalışırken sıkça başvurduğu bir yöntem olan tekrarlardan, Peygamber Efendimizin de bazen yeni bir bilgiyi öğretirken sözlerini pekiştirmek için, bazen meselenin iyice anlaşılmasını sağlamak için bazen de öğrenilen bilginin önemine dikkat çekmek için yararlandığını görmekteyiz. Buhârî bu hususta kitabında "İyice anlaşılın diye sözü üç kez tekrar eden kimse" adıyla bölüm başlığı yapmıştır. İbn Hâcer şöyle demektedir: "İbnu'l-Muneyyir şöyle demiştir: Buhârî, bu başlıkla sözü tekrar etmeyi uygun görmeyenlerin, öğrencinin tekrarlama talebini kabul etmeyenlerin ve böyle bir isteği aptallık olarak görenlerin düşüncelerini reddetmiştir."⁷⁶⁷ Hız. Peygamber'in vurgulamak istediği hususları tekrar etmesiyle ilgili örnekler çoktur. Fakat biz burada birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Muaz b. Cebel Peygamberimize "Ey Allah'ın nebisi! Beni cennete sokacak bir amel söyleyiniz! Başka bir şey sormayacağım" dedi. Hız. Peygamber şöyle buyurdu: *"Aferin, aferin, aferin. Cidden büyük bir şey sordun. Ancak bu Allah'ın hakkında hayır murad ettiği kimse için kolaydır. Ancak bu Allah'ın hakkında hayır murad ettiği kimse için kolaydır. Ancak bu Allah'ın hakkında hayır murad ettiği kimse için kolaydır."* Rasûlullah bu şekilde üç kez tekrar etti ve sonra şöyle söyledi: *"Allah'a ve ahiret*

⁷⁶⁴ Muhittin Uysal, *a.g.m.*, s. 56.

⁷⁶⁵ Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, s. 527.

⁷⁶⁶ Muhammed Kutup, *İslam Terbiye Metodu*, s. 261.

⁷⁶⁷ Abdülfettah Ebû Gudde, *a.g.e.*, s. 161.

gününe iman edersin, namazı kıalarsın, sadece Allah'a kulluk eder, O'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın. Ölene dek bu hal üzere olursun." Muaz "Ey Allah'ın Peygamberi tekrar eder misiniz?" deyince Hz. Peygamber bunu üç kez daha tekrar etti.⁷⁶⁸

Bu hususa örnek başka bir rivayet de şöyledir: Hz. Peygamber bir defasında *"Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi? Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi? Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi?"* buyurdu. Bizler "Evet yâ Rasûlallah" dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber *"Allah'a şirk koşmak, anne babaya itaatsizlik etmek"* buyurdu, ardından yaslanıyorken oturdu ve şöyle devam etti: *"İyi dinleyin, bir de yalan şahitlik, yalan yere şahitlik yapmaktır. İyi dinleyin, bir de yalan şahitlik, yalan yere şahitlik yapmaktır."* Hz. Peygamber bu sözü durmadan söylüyordu. Sonunda "susmayacaklar mı?" dedim.⁷⁶⁹ Burada Hz. Peygamber'in sözlerinin sonunu ısrarla tekrar etmesi kendisini dinleyenlere yalancı şahitliğin tehlikesini ve kötülüğünü öğretmek olduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber'in zaman zaman kullandığı bu metodu, tüm eğitimciler, onun kullandığı ve amaçladığı hedefler doğrultusunda kullanmalıdırlar.

2.3.8. Beden Dilini Kullanması

Beden dili, her türlü duruş, yöneliş, baş hareketleri, kaş ve göz işaretleri, yüz ifadeleri, bakış tarzları, el, kol ve bacak hareketleri, oturma, kalkma ve yürüme biçimleri, ses tonları ve giyim-kuşama varıncaya kadar bedene ait pek çok hareketi içine alan en temel iletişim araçlarından biridir. Duygu, düşünce ve tutumları yansıtmada noktasında beden dilinin sözel dile göre etki gücü daha yüksektir.⁷⁷⁰ Beden dilinin unsurları arasında özellikle ilk izlenimlerde etki gücü yüksek bir unsur olarak kılık-kıyafet dikkat çekmektedir. Çünkü kişinin, kılık-kıyafeti ile ortaya koyduğu görüntünün verdiği ilk izlenimler, iletişim sürecini önemli ölçüde etkilemekte ve yönlendirmekte; insanlar, ilişkilerinin yönünü bu ilk izlenimlerin etkisi altında tayin etmektedirler.⁷⁷¹ Ayrıca kişinin vücudu ve yüzü üzerinde çok fazla müdahale imkânı yokken, kılık-kıyafet noktasında dış görüntüsünün iyi olması tamamen kendi elindedir.⁷⁷² Eğitim-

⁷⁶⁸ Ahmet b. Hanbel, Müsned, V, 245-246.

⁷⁶⁹ Buhârî, Kitâbu'l-Edeb, 405; Müslim, Kitâbu'l-İman, 81-82.

⁷⁷⁰ Mustafa Karataş, *Hz. Peygamber'in Beden Dili ve Davranış Modelleri*, İşaret Yay., İstanbul 2007, s. 44.

⁷⁷¹ Suat Cebeci, *Öğrenme Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yay., İstanbul 2003, s. 240.

⁷⁷² Nejat Muallimoğlu, *Bütün Yönleriyle Hitabet*, (4. Baskı), Avcıol Matbaası, İstanbul 1994, s. 295.

öğretim içerikli faaliyetlerin tamamı da bir iletişim süreci olduğuna göre eğitimcilerin bu hususta gereken ehemmiyeti göstermelerinin gerekliliği daha iyi anlaşılacaktır.

Bir eğitimci olarak Hz. Peygamber'in beden dilini, her yönüyle gerektiği kadarıyla, ölçülü bir şekilde kullandığı hadis kaynaklarında çeşitli vesilelerle belirtilmiştir. Nitekim o, daha çok eğitim amaçlı konuşmalarda başvurduğu bu yöntemle dinleyici kitlenin dikkatini çekmeyi ve onları canlı tutmayı hedeflemiştir. Hadis ilminde “takriri sünnet” olarak kavramlaşan ve Hz. Peygamber'in olaylar karşısındaki sükûtunu, gülümsemesini veya yüz renginin değişmesini anlatan olumlu-olumsuz tepkileri bunlardandır.⁷⁷³ Hz. Peygamber'in muhatapları olan sahabiler, ona olan bağlılıkları gereği onun sadece sözlerine değil, gerek günlük hayatında, gerekse konuşmaları esnasında kullandığı beden diline de dikkat etmişlerdir.⁷⁷⁴ Onların bu dikkatli izlenimleri ve gözlemleri sayesinde bizlere Hz. Peygamber'in aynen sözleri gibi el-kol hareketleri, jest ve mimiklerini içeren beden dili de aktarılmış ve bunlar hadis literatüründe “müsel hadisi” olarak nitelendirilmiştir.⁷⁷⁵

Hz. Peygamber'in beden dilini etkili bir şekilde kullanması ve bunun eğittiği insanlar üzerindeki etkilerinin örnekleri çoktur.

Rasûlullah daima güzel kokar,⁷⁷⁶ saç ve sakalının bakımına dikkat ederdi. Sakalını hiçbir zaman dağınık bırakmamış, bunu başkaları için de hoş karşılamamıştır.⁷⁷⁷ İtikâfta olduğu zamanlarda bile başını mescitten odasına uzatarak hanımlarına saçlarını yıkatmıştır.⁷⁷⁸ O saçını ve sakalını kontrol etmek için ayna kullanmıştır.⁷⁷⁹ Toplumda diğer insanların giydiği kıyafetleri giymiş, elbisenin temiz ve yırtıksız olmasına özen göstermiş, israf ve kibre düşmeden Allah'ın verdiği nimetlerden ölçülü şekilde faydalanmıştır. İnsanlar arasında dikkat çekmeyecek, yadırganmayacak renk ve desenlerde elbiseler giymeyi tercih etmiştir.⁷⁸⁰ Hz. Peygamber'in Medineliler için

⁷⁷³ Necmeddin Şeker, “Sözlü İletişimde Nebevî Metot Hz. Muhammed'in Konuşma Üslubu ve Adabı”, *Toplum Bilim Dergisi*, 5(10), 2011, s.123.

⁷⁷⁴ Bünyamin Erul, “Hz. Peygamber ve Beden Dili”, Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu Işığında İslam'ın Güncel Sunumu 2003 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri, TDV Yay., *Sempozyumlar ve Paneller Serisi*: 35, s. 220-221.

⁷⁷⁵ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, Çev.: M. Yaşar Kandemir, MÜİFV Yay., İstanbul 1996, s. 208.

⁷⁷⁶ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kubrâ*, c. I, s. 347-350.

⁷⁷⁷ Malik b. Enes, *el-Muvatta I-II*, İstanbul 1981; Ebû Dâvûd, Tereccul, 3.

⁷⁷⁸ Buhârî, Libas, 74-77.

⁷⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakat*, I, 376.

⁷⁸⁰ Buhârî, Libas, 35; Ebû Dâvûd, Libas, 7.

öğretmen olarak Mus'ab b. Umeyr'i seçmesi de manidardır. Mus'ab etkili konuşma yeteneğinin yanında genç, dinamik ve bakımlı bir kişiydi. Hz. Peygamber Uhud savaşında yoksul bir kıyafet içinde şehid olan Mus'ab'ın yüzüne hüznle bakıp yanındakilere göstererek, onun bir zamanlar en güzel kıyafetleri giydiğini, en güzel yemekleri yediğini, fakat Allah ve Rasûlü'nün sevgisini her şeye tercih ettiğini söylemiştir.⁷⁸¹

Allah Rasûlü özellikle eğitim öğretim amaçlı hitaplarında jestleriyle konuşmalarına bir canlılık getirmiş ve dinleyenlerin dikkatini konu etrafına toplamayı başarmıştır. Nitekim çoğu zaman yanında taşıdığı asası ile mevzuya canlılık getiren jestler yapmıştır.⁷⁸² Hz. Peygamber kader konusunda ashabına bilgi verirken eliyle sakalını tutmuş ve hadis şârihleri bu davranışın onun teslimiyetini anlattığını; zira eliyle sakalını tutmanın o dönemde Araplar arasında teslimiyeti ifade ettiğini bildirmektedirler. Ayrıca söz konusu hadis, raviler tarafından “müsel” olarak (her ravi, eliyle peygamberin yaptığı gibi sakalını tutarak) rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber eğitim öğretim esnasında ellerini mükemmel bir şekilde kullanmıştır. Önemli gördüğü şeyleri yeri geldiğinde eliyle işaret ederek söylerdi. Örneğin ensardan bir zat Hz. Peygamber'e “Yâ Rasûlallah! Senden birtakım sözler işitiyorum fakat ezberleyemiyorum” dediğinde Allah Rasûlü ona, “*Sağ elinden yardım al*” demiş, bunu söylerken de eliyle yazı yazar gibi yapmıştır.⁷⁸³

Hz. Peygamber'in Arafat'ta yüz bin civarında insana karşı veda hutbesini îrad ettikten sonra “*tebliğ ettim mi?*” şeklinde sorduğu ve sonra da şehadet parmağını insanlara çevirerek “*şahid ol Allah'ım*” dediği bilinmektedir.⁷⁸⁴ Yine Muaz b. Cebel'e tavsiyede bulunurken dilini eliyle tutarak “*İşte bunu muhafaza et*” demiştir.⁷⁸⁵ Rasûlullah Muaz b. Cebel'e sadece sözle dilini muhafaza et diyebilirdi; ancak bu tutumuyla insanların gözlerine de hitap ederek daha etkili olmayı amaçlamıştır. Takvanın sözle veya şekille olmadığını anlatırken “*Takva işte buradadır*” diyerek parmağıyla kalbine işaret ettiği rivayet edilmektedir.⁷⁸⁶

⁷⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, c.III, s.121- 122.

⁷⁸² Mustafa Karataş, “Hz. Peygamber'in Beden Dili”, *İÜİFD*, Sayı: 8, 2003, s. 61.

⁷⁸³ Tirmizî, İlim, 12.

⁷⁸⁴ Ebû Dâvûd, Menasik 57.

⁷⁸⁵ Tirmizî, İman, 8.

⁷⁸⁶ Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, c. V, s. 109.

Yetimi himaye eden kişinin cennette kendisine ne denli yakın olacağını göstermek üzere işaret parmağıyla orta parmağını birleştirerek parmaklarından faydalanmıştır.⁷⁸⁷ Ayın 29 gün olduğunu, iki defa on parmağını, üçüncüsünde ise birisini kapatıp dokuz parmağını göstererek anlatmıştır.⁷⁸⁸ Müminlerin birbirlerine sahip çıkmalarını ve aralarında olması gereken ilişkiyi anlatırken “*Müminler tıpkı bir bina gibidir. Birbirlerine destek olur ve ayakta tutarlar*” demiş ve bu sözleri söylerken de iki elinin parmaklarını birbirine kenetlemiştir.⁷⁸⁹ Böyle yaparak birlik ve beraberliğin önemini en mükemmel şekilde anlatmaya çalışmıştır. Cuma gününde mevcut olan ve duaların kabul edileceği eşref saatinden söz ederken, bunun çok az bir zaman dilimi olduğunu parmak ucuyla gösterdiği gibi,⁷⁹⁰ gusülde başına su döktüğünü de yine iki eliyle işaret ederek göstermiştir.⁷⁹¹

Beden dilinin en anlamlı tezahürleri yüzde belirmektedir. Hz. Peygamber’in de bazen kızdığı bazen mutlu olduğu ve bazen üzüldüğü olmuştur. Bu ruh hallerinin çeşitli şekillerde yüz ifadelerine yansıdığı gözlenmiştir. Örneğin Hz. Aişe’ye atılan çirkin iftira günlerindeki sıkıntısı nasıl yüzüne vurmuşsa, Yüce Allah tarafından temiz olduğuna dair inen ayetleri müjdelerken ki mutluluğu da yüzüne yansımıştır.⁷⁹² Yine bir gün Hz. Aişe’nin yanına girdiğinde onun yanında yabancı birini görünce hoşlanmamış ve bunu da yüz ifadeleriyle hissettirmişti.⁷⁹³

Hz. Peygamber’in gelinlik odasındaki kızıdan bile daha hayâlı olduğunu belirten Ebû Saîd el-Hudrî, “Hoşlanmadığı bir şey gördüğünde biz bunu O’nun yüzünden anlardık” demektedir.⁷⁹⁴

Hz. Ömer bir gün “Ey Allah’ın Rasûlu! Kurayza’dan bir kardeşime uğradım ve sana arz etmek üzere bana Tevrat’tan bazı özlü sözler yazdı?” deyince Hz. Peygamber’in yüzü değişmiş, bunu fark eden Abdullah b. Sabit, “Rasûlullah’ın yüzünü görmüyor musun?!” diyerek Hz. Ömer’i uyarmış, bunun üzerine Hz. Ömer, “Rab olarak

⁷⁸⁷ Buhârî, Talak, 25; İbn Mâce, Edeb, 6.

⁷⁸⁸ Müslim, Sıyâm 23-26.

⁷⁸⁹ Buhârî, Salat, 88.

⁷⁹⁰ Buhârî, Cuma 37; Talak 34; Müslim, Cuma 14.

⁷⁹¹ Buhârî, Gusl, 4.

⁷⁹² Buhârî, Tefsîr, 24-6.

⁷⁹³ Buhârî, Nikâh, 21.

⁷⁹⁴ Buhârî, Edeb 72.

Allah’a, din olarak İslam’a, Rasûl olarak da Hz. Muhammed’e razı olduk” deyince Hz. Peygamber’in yüzü gülmüştür.⁷⁹⁵

Hz. Peygamber beden dilini kullanırken bazen iletişim halinde olduğu kişiye fiziksel temas kurarak onu da dâhil ederdi. Örneğin; Enes b. Malik’e et-Tahiyyat’ı öğretirken yaptığı gibi gösterdiği yakınlığın ve yakın ilginin göstergesi olarak muhatabının ellerini iki eliyle tutmuştur.⁷⁹⁶ Başka bir gün İbn Ömer’in omuzundan tutarak, “*Dünyada adeta bir garip veya yolcu gibi ol!*” buyurmuştur. Buradaki omuzdan tutuş, samimiyet ve yakınlığı ifade ettiği gibi, hem muhataba, hem de mesaja verilen önemi göstermekle kalmayacak, diğer taraftan, dinleyicinin ilgisini ve dikkatini toplamaya, daha iyi anlamasına katkı sağlayacaktır.⁷⁹⁷

Devesinin arkasına binen yeğeni Fazl b. Abbas’ın, Müzdelife’de soru sormaya gelen güzel bir hanıma bakmakta olduğunu gören Hz. Peygamber, onu sözle uyarmayıp, bizzat eliyle yüzünü öbür tarafa çevirmiştir.⁷⁹⁸

Verdiğimiz bu örneklerde görülmektedir ki Hz. Peygamber, gerek elleriyle ve parmaklarıyla, gerek başı ve bakışlarıyla, gerekse yüz ifadeleriyle beden dilini etkili bir şekilde kullanmıştır. Fakat bu hususta oldukça ölçülü davranmış hiçbir zaman uygunsuzluğa, yersizliğe ve aşırılığa kaçmamaya gayret göstermiştir.⁷⁹⁹

Günümüzde İslam’ı kitlelere ulaştırma amacına sahip tüm eğitimcilerin, çağımız insanına daha etkili ve başarılı sunuş yapabilmeleri için, önemi inkâr edilemeyen beden dili konusunda bilgilendirilmeleri, bu alanda yapılan çalışmaları okuyarak bu husustaki tespit ve verileri dikkate almaları gerekmektedir.⁸⁰⁰ Zira beden dilinin kullanımı bir eğitimci açısından kendini ifade etmeyi kolaylaştırmakla birlikte, karşısındaki insanı da daha kolay anlamasını sağlar. Ayrıca konuşmaya bütünlük katmanın yanı sıra muhatapların iç dünyalarının anlaşılmasında önemli ipuçları verir.⁸⁰¹

⁷⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, Musned, III. 470-471.

⁷⁹⁶ Tirmizî, Kıyâme, 46; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 163,168; İbn Mâce, Edeb 21; Ebû Dâvûd, Edeb, 6.

⁷⁹⁷ Bünyamin Erul, *a.g.e.*, s. 226.

⁷⁹⁸ Buhârî, Hac I,II, 140; Müslim, Hac, 407, I, 973.

⁷⁹⁹ Mustafa Karataş, *a.g.m.*, s. 64.

⁸⁰⁰ Bünyamin Erul, *a.g.m.*, s. 232.

⁸⁰¹ Ercan Kaşıkçı, *Doğrucu Beden Dili*, Hayat Yay., İstanbul 2002, s. 17.

SONUÇ

Yeryüzündeki varlıklar içerisinde en üstün ve en mükemmeli olmasına rağmen insan doğuştan ne bedensel ne de ruhsal güçlerini kullanabilecek yeterlilikte değildir. *“Allah sizi analarınızın karnından hiçbir şey bilmez halde çıkardı”* anlamındaki Kur'an ayeti, bu gerçeği dile getirmektedir. Bu anlamda insan eğitime muhtaçtır. Yetişkin nesiller tarafından yetişmekte olan nesillere yapılan her çeşit etki olarak tanımlanan eğitimin en genel hedefinin iyi insan yetiştirmek olduğu söylenebilir.

İnsanların her türlü davranışlarını etkisi altına alan dini inançların eğitim öğretimle insandan insana transfer edilmesi gerçeği tarihsel bir realitedir. İnandığı yüce varlıkla ilişkisini düzenleyebilmesi için insanın O'nun koyduğu değerler sistemini yani ilahi kaynaklı, yol gösterici nitelikteki kuralları bilmesi gerekir. İnananların hem dünya hayatına yönelik kısa vadeli, hem de ahiret hayatına yönelik uzun vadeli mutluluğu elde etmelerinin bu kurallara uymaları ile doğru orantılı olduğu görülmektedir.

“Oku” emriyle başlayan ilk vahyin hemen ardından nazil olan her ayet aslında doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bir öğrenme ve öğretme faaliyeti içermiştir. Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretim/ilme verdiği önemi birçok ayette dile getirmiş, insanın ancak aldığı terbiye/eğitim ile hem bu dünyada hem de ebedî âlemde huzuru elde etmesinin mümkün olduğuna işaret etmiştir.

Kur'an, dünyada kabul görmüş birçok genel öğretim metodunu kullanmakla birlikte insanı hem zihinsel/fikirsel, hem duygusal, hem davranışsal açıdan ele alarak her açıdan dengeli bir eğitimin gerekliliğini vurgulamıştır. Buna göre eğitim, insanı, her yönden olgunluğa erdirmeye amacına yönelik olmalıdır diyebiliriz. Kur'an'a göre insanın öğrenme isteğine sahip olması için, dua ile Allah'tan yardım istemesi gerektiğine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Kur'an'da, eğitim faaliyetlerinde, zaman ve zemin, muhatabın psikolojisi, kabiliyeti, kültürü, yaşı vb. durumlarının göz önünde bulundurulması gerektiğine de vurgular yapılmıştır. Kur'an ayetlerinin bir defada değil tedricen nazil olmasının da aslında tüm bu sebeplere bağlayabiliriz. Ayrıca Kur'an insanları eğitirken onların hazır bulunuşluk durumlarının göz ardı edilmemesi gerektiğini belirterek kullanılan üslubun da yumuşak olmasına dikkat çekmiştir. Kur'an-ı Kerim'in, önemine binaen bazen bir

kelimeyi bazen de bütün bir ayeti tekrar ederek meseleye ilgiyi artırdığını fakat bunu yaparken gereksiz tekrardan kaçındığını söyleyebiliriz.

Kur'an mesajının insanlar tarafından kavranmasını kolaylaştıran en güzel vesilelerden birinin de meseller olduğu görülmektedir. Etkili bir eğitim aracı olan bu yapıların, Kur'an'ın eğitim ve terbiye metodunda olumlu ve etkin bir görev üstlendiğini söyleyebiliriz. Kur'an-ı Kerim'de soru sormak ve soruşturmanın da her şekliyle bir öğrenme ve öğretme, yetiştirme ve yetiştirme metodu olarak kullanıldığını görüyoruz.

İnsanın yaratılışına uygun bir eğitim için doğru bilgiyi temsil eden doğru modele ihtiyacının olduğu önemli bir realitedir. Bu noktada Kur'an'ın öngördüğü eğitim anlayışında örnek almanın ve örnek olmanın yerinin oldukça önemli olduğunu ve insanlığa şahıs olarak verdiği en belirgin iki örnekten birincisinin Hz. Peygamber ikincisinin Hz. İbrahim olduğunu görüyoruz.

Tüm bu farklı metotlarla insanları eğiten Kur'an-ı Kerim'in kısa vadeli ve uzun vadeli hedeflerinin olduğunu görüyoruz. İnsan için ebedî mutluluğu sağlamanın asıl hedef olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an'ın öngördüğü niteliklere sahip bireyler yetiştirildikten sonra sırada bu bireylerden oluşan huzurlu bir toplumun oluşturulması gelmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de eğitimin kaynağı ve ilk öğretici olarak Yüce Allah'ı görmekteyiz. “*Rab*” isminin terbiyeci-eğitimci anlamına gelmesi Rabbimizin eğitim-öğretime büyük önem verdiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Vahiyle eğitilen peygamberler de Allah'tan sonraki en mükemmel eğiticiler olarak Kur'an'da karşımıza çıkmaktadırlar. Yüce Allah yalnız peygamberleri değil toplumun her bireyini, doğruları öğrenmeye ve öğrendiği doğruları diğer insanlara öğretmeye teşvik etmektedir. En az iki kişi arasındaki iletişime dayalı olan eğitim olayında, öğreten kadar, öğrenenin de görev, sorumluluk ve ödevleri vardır. Yüce Allah bu hususta insana neyi nasıl yapacağı konusunda Kur'an-ı Kerim'de yol göstermiştir.

Allah'ın kendisine öğrettikleri doğrultusunda Hz. Peygamber, fitri kabiliyeti ve vahyin kendisine sağladığı bilgi ve maharet ile uyguladığı eğitim sisteminde, sözleri, tavırları ve davranışları ile en geçerli metotları uygulayarak örnek bir lider ve öğretmen olarak dikkati çekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de gerek lafız gerek mana yönünden Peygamberimizin peygamberlik görevi kapsamında muallimliğine işaret eden birçok

ayet vardır. Hadis kitaplarında da eğitim öğretimin önemini vurgulayan ve insanları ilim öğrenmeye, kendilerini geliştirmeye teşvik eden, ilim sahiplerini öven sözlerin yer aldığı rivayetlerin oldukça çok olduğunu görülmektedir. Hz. Peygamber'in eğitim içerikli bu hadislerinde en önemli prensip şahsiyet ve karakter eğitimidir diyebiliriz. Peygamberimizden önceki insanlığın durumu ile onun nübüvvetinden sonraki durumuna ve aldığı şekle baktığımızda onun yaptığı eğitimle gösterdiği başarıyı ortaya koymamız mümkündür.

23 yıl gibi kısa sayılabilecek bir sürede insanların hayatında köklü bir değişim gerçekleştiren Hz. Peygamber'in elde ettiği başarıda sahip olduğu kişiliğin etkileri inkâr edilemeyeceğini görüyoruz. İnsanları eğitirken kullandığı metotların kaynağı olarak görebileceğimiz kişiliğinin olgunluğu, *“And olsun ki Rasûlullah sizin için en güzel örnektir”*,⁸⁰² *“...Ve sen şüphesiz büyük bir ahlak üzerindesin”*⁸⁰³ ayetleriyle de Yüce Allah'ın övgüsüne mazhar olmuştur.

Vahyin kontrolünde olan fesâhat ve belâgatı ile Hz. Peygamber, eğitimcilik görevini layıkıyla yerine getirdiği, düşündüğü gibi söyleyen, söylediği gibi yapan ve yılgınlık göstermeyen gayretli kişiliği ile insanları eğittiği görülmektedir. O, risâlet öncesi hayatında ve peygamber olarak gönderildikten sonra da içinde bulunduğu toplumda güvenilen bir insan olarak yaşamış Muhammedu'l-Emîn sıfatıyla eğittiği kitleleri etkilemiştir. Karşılaştığı eziyetlere karşı, eline fırsat geçtiği zaman intikam almaya kalkışmamış, kendisine karşı seviyesiz ve cahilce yapılan itiraz, itham ve zulümlere karşı affedici bir ruhla yaklaşmış, sabır ve hoşgörü göstermiştir. Meşhur siyer kitaplarında, Allah Rasûlunun bizzat kendisinin maruz kaldığı hakaretleri açıklayan ve bunlara karşı gösterdiği sabır ve tahammülü anlatan birçok örnekten söz edebiliriz.

Hız. Peygamber'in, muhatabını her haliyle dikkate alarak doğruları bizzat kendilerine buldurarak ikna etmesi, tüm eğitim faaliyetlerinde kolaylığı ilke edinmesi, insanlara güven veren ve onlara kendilerini değerli hissettiren tutumu, toplumun her kesimini kuşatan kişiliği, bilgili ve donanımlı olmaya önem vermesi, yumuşak huylu, tatlı dilli, güler yüzlü ve merhametli olması her alanda öğrettiklerinin kabulünü kolaylaştırmıştır diyebiliriz.

⁸⁰² Ahzâb, 33/21.

⁸⁰³ Kalem, 68/4.

Hız. Peygamberin, sahip olduğu bu kişilik özelliklerine ek olarak vahyin kendisine sağladığı bilgi ve maharet ile insanların doğru şekilde eğitilmelerinde, gerek sözleriyle, gerek takındığı tavırlarıyla gerekse sergilediğı davranışlarla en geçerli metotları uyguladığı görölmektedir. Bundan dolayı söz ile davranışlar arasındaki uygunluğun gerekliliğine inanan Hız. Peygamber yaşamı ve örnek ahlakı ile insanları eğitmeye çalışmıştır. Yürüttüğü tüm eğitim faaliyetlerinin hem içeriğinde hem de metodunda tedrici bir yol takip ettiğı ve öğrencilerini ürkütmediğı gözlenmektedir. Hız. Peygamber'in ferdi farklılıkları göz önünde bulundurmasını, muhataba göre hareket etmesini de insanları eğitirken önem verdiği önemli metotlardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

Hız. Peygamber'in, dinleyenlerin dikkatlerini toparlamaları, vereceğı cevaba yoğunlaşmaları ve cevabın ne olabileceğı hakkında fikir üretmeleri için bol bol soru sorarak karşılıklı konuşma ortamı oluşturduğu görölmektedir.

Günümüzde tüm eğitim sistemlerinde sıkça kullanılan teşbih ve örneklendirme yöntemini Hız. Peygamber'in, Kur'an'daki kullanımlarına paralel bir şekilde estetik amacın çok ötesinde tamamen eğitim-öğretim amaçlı kullandığını söyleyebiliriz. Böylece anlatmak istediklerini, insanların gözleriyle gördükleri, elleriyle tuttukları, hissettikleri şeylere benzetip örneklendirerek anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Hız. Peygamber'in, gerçek veya gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olan olayların canlı bir dille ve edebî bir üslûpla tasviri olan kıssalardan faydalanarak kendisini dinleyenleri etkilediğini görmekteyiz. Bu şekilde insan fıtratına en uygun eğitim yöntemlerinden biri olan kıssalarla insanları iyi ve güzele yöneltmeyi, kötülüklerden uzaklaştırmayı amaçladığını söyleyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim'in de insanları eğitirken başvurduğu bir yöntem olan tekrarlardan, Peygamber Efendimiz'in de bazen sözlerini pekiştirmek için, bazen meselenin iyice anlaşılmasını sağlamak için bazen de öğrenilen bilginin önemine dikkat çekmek için yararlandığını görüyoruz.

Bir eğitimci olarak Hız. Peygamber'in, beden dilini de her yönüyle gerektiğı kadarıyla, ölçülü bir şekilde kullandığı görölmektedir. Onun zaman zaman olaylar karşısındaki sükûtunu, gülümsemesini veya yüz renginin değişmesini anlatan olumlu-olumsuz tepkileri, ses tonu, kaş ve göz işaretleri, yüz ifadeleri, bakış tarzı, el, kol

hareketleri, giyim-kuşamı beden dilini göstermiş, bir eğitimci olarak kendini ifade etmeyi kolaylaştırmıştır diyebiliriz.

Peygamberimizin, çağlar üstü evrensel mesajlarını, tüm bu metotları kullanarak insanlığa ulaştırdığını görmüş bulunuyoruz. Peygamberi kendisine model almış tüm eğitimcilerin de, onun kullandığı bu metotları yine onun hedeflediği amaçlar doğrultusunda kullanmaları gerektiğini belirtmeliyiz. Eğer İslam Peygamberinin eğitim anlayışını, belli bir zaman ve kültürün sınırlarına mahkûm etmek istemiyorsak her alanda olduğu gibi bu alanda da O'nu başköşeye oturtmalıyız.

KAYNAKÇA

- Abay, Ahmet, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, 1. Baskı, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Acar, H. İbrahim, "Etkili Bir Din Hizmeti Açısından Hz. Peygamber'in Örnekliliği", *Diyanet İlmi Dergi*, c. 38, Sayı: 4, Ankara 2002, ss. 63-76.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed el-Bağdadî, *el-Müsned I-VI*, İstanbul 1982.
- Akyüz, Vecdi, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam I-V*, Beyan Yay., İstanbul 1994.
- Alaylıoğlu, Ruşen-Oğuzkan, A. Ferhan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1976.
- Algül, Hüseyin, *TDVİA*, "Emin" Maddesi, c. 11, İstanbul 1995.
- Alkubaysı, Mekki Hüseyin, "Peygamber'in Sünnetinde Örnek Olma Yoluyla Eğitim", *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, c. I, Ankara 2003, ss. 566-576.
- Arık, M. Selim, "Sünnetteki Meseller (Teşbihler) ve Eğitimdeki Yeri", *DİD*, c. 43, Sayı: 3, Temmuz-Ağustos- Eylül 2007, ss. 37-48.
- Atay, Hüseyin, "Din Kolaylıktır", *EÜİFD*, Sayı:3, Kayseri 1986, ss. 13-40.
- Ayasbeyoğlu, Nevzat, *Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili*, MEB Yay., İstanbul 1991.
- Aydın, M. Şevki, "İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik", *EÜİFD*, Sayı: 11, Kayseri 2001, ss. 59-75.
- Aydın, M. Şevki, "İbn Cema'a'ya Göre Öğretmenin Görev ve Nitelikleri", *EÜİFD*, Sayı: 8, Kayseri 1992, ss. 213-228.
- Aydın, Mustafa, *İslam Toplumunun Şekillenışı*, Pınar Yay., İstanbul 1991.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul 1987.
- Aydınlı, Abdullah, *Hız. Peygamber'in Örnekliliği ve Cihanşümul Peygamberliği, İslam'da İnsan Modeli ve Hız. Peygamber Örneği*, TDV Yay., Ankara 1995.
- Ayhan, Halis, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, DİBYay., Ankara 1985.
- Ayhan, Halis, *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler*, Damla Yayınevi, İstanbul 1986.
- Ayhan, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi; 21. Yüzyıldan Beklentiler*, İFAV Yay., 3. Baskı, İstanbul 1997.

- Ayten, Ali, “Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *MÜİFD*, 37, İstanbul (2009/2), ss. 111-128.
- Bağavî, Muhyi's-Sunne Ebî Muhammed b.Hüseyn b. Mesud, *Meâlimu't-Tenzîl, Dâru't Tayyibe*, Riyad 1409.
- Baktır, Mustafa, *İslam'da İlk Eğitim Müessesesi Suffa Ashabı*, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1984.
- Baltacı, Ayşegül, *Din Eğitimcisinin Etki Gücünün Dayandığı Temel Faktörler*, (Yüksek Lisans Tezi), MÜİF, İstanbul 2010.
- Batar, Yusuf, “Empatik Düşündürme Yoluyla Merhamet Eğitimi-Kur'an ve Hz. Peygamber'in Uygulamaları Işığında-”, *DİD*, c. 48, Sayı:1, Mart 2012, ss. 43-66.
- Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, 3. Baskı, MÜİFV Yayınları, İstanbul 1989.
- Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim, Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*, MÜİFV Yay., İstanbul 1989.
- Bayraklı, Bayraktar, “Kur'an'da İnsan Hakları”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul 1998, ss. 9-18.
- Bayraklı, Bayraktar, *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*, MÜİFAV Yay., İstanbul 1999.
- Bayraklı, Bayraktar, *Ayetlerin Işığında İman İbadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler*, İşaret Yay., İstanbul 2000.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri I-XXI*, Bayraklı Yay., 3. Baskı, İstanbul 2008.
- Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2008.
- Beyânûnî, Abdulmecid, *Darbu'l-Emsâl fi'l-Kur'ân Ehdâfuhu't-Terbeviyye ve Âsâruhû*, Dımeşk 1991.
- Bilgin, Beyza, Çocuğun Manevi Eğitimi, *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı: 6, Ankara 1986, ss. 29-37.
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 185, Ankara 1988.
- Bilhan, Saffet, “Din Eğitiminin Amacı”, *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye'de 1. Din Eğitimi Semineri*, AÜİF Yay., 23-25 Nisan Ankara 1981.
- Binbaşioğlu, Cavit, *Genel Öğretim Bilgisi*, Binbaşioğlu Yayınevi, Ankara 1983.

- Bolay, Süleyman Hayri, *Eğitim, Din ve Değer*, Türk Yurdu Yay., Ankara 1999.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî I-III*, İstanbul 1401/1981.
- Buyrukçu, Ramazan, “Kuran’a Göre İnsanın Özellikleri ve Hz. Peygamber’in Eğitim Uygulamaları”, *SDÜİFD*, 1997, Sayı: 4, ss. 35-43.
- Canan, İbrahim, *Sulh Çizgisi*, TÖV Yay., İzmir 1991.
- el-Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn I-II*, (Tah.: Abdüsselam Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hancî Yay., Mısır 1975/1395.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- Cebeci, Suat, “Din Eğitimi ve Öğretiminin Karakteristiği”, *DÖD*, Sayı: 12-13, 1986, ss. 31-35.
- Cebeci, Suat, *Öğrenme Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yay., İstanbul 2003.
- Celkan, Hikmet Yıldırım, *Eğitim Sosyolojisi*, Atatürk Basımevi, Erzurum 1989.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yay., Ankara 1993.
- Cici, Recep, “Kolaylık Prensibinin Hukukî Hayata Yansıma Biçimleri”, *UÜİFD*, Sayı: 1, c. 14, Bursa 2005, ss. 61-88.
- Coşkun, Selçuk, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber’in İnsan Anlayışı*, EKEV Yay., Erzurum trs.
- Coşkun, Selçuk, “Yetişkin Eğitimi Bağlamında Hz. Peygamber’in Kadınları Eğitim Siyaseti”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26, Erzurum 2006, ss. 75-93.
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.
- Cüceloğlu, Doğan, *Yeniden İnsan İnsana*, 14. Baskı, Remzi Yay., İstanbul 1997.
- Çağrııcı, Mustafa, *Nebevi Öğretide İdeal Birey, Toplum ve Devlet, Hz. Peygamber’in Hayatından Davranış Modelleri*, (Haz.: Recep Kılıç), Ankara 1998.
- Çakan, İsmail Lütfü, *Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları*, 2. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1992.
- Çakan, İsmail Lütfü, “İslami Yapılanmada Model ve Metodoloji Olarak Sünnet, Sünnetin Dindeki Yeri”, *İSAV Tartışmalı Toplantılar Dizisi 25*, İstanbul 1997, ss. 241-253.
- Çam, Ömer “Din, Dil, Kültür ve Eğitim”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, MÜİFV Yay., İstanbul 1994, Sayı: 1, ss.21-32.
- Çamdibi, H. Mahmut, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, Çamlıca Yay., İstanbul 2003.

- Çelebi, Ahmed, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, II. Baskı, (Ter.: Ali Yardım), Damla Yayınevi, İstanbul 1983.
- Çelikel, Bülent, “Fazlur Rahman'da Eğitimin Tanımı ve Hedefleri”, *DEÜİFD*, XXVII, İzmir 2008, ss. 71-89.
- Çelikkaya, Hasan, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, 2. Baskı, Alfa Basım Yayın, İstanbul 1999.
- Dağ, Mehmet-Öymen, Hıfzırrahman R., *İslam Eğitimi Tarihi*, MEB Yay., Ankara 1974.
- Dağdeviren, Alican, *Kur'an-ı Kerim'de Sorular ve Cevaplar*, SÜSBE (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya 2002.
- Dodurgalı, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, MÜİFV Yay., İstanbul 1999.
- Dodurgalı, Abdurrahman, *Eğitim Sosyolojisi*, 2. Baskı, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2000.
- Draz, M. Abdullah, “Ahlak ile Eğitimin Alakası”, (Çev. H. Emin Sert), *FÜİFD*, Sayı: 11, Elazığ 1997.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'âs b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sunen I-V*, İstanbul 1981.
- Ebû Gudde, Abdülfettah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, (Çev.: Enbiya Yıldırım), Yasin Yay., İstanbul 2012.
- Eren, Şâdi, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, Işık Yayınevi, İstanbul 2002.
- Erkal, Mustafa, *Sosyoloji*, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1983.
- Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 2000.
- Erul, Bünyamin, “Hz. Peygamber ve Beden Dili”, TDV Yay., *Sempozyumlar ve Paneller Serisi: 35*, Haziran 2006 Ankara, ss. 217-235.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı I-II*, İşaret Yay., (Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), c. II, İstanbul 1999.
- Ev, Hacer, “Hadislere Göre Din Eğitiminin Amaçları (el-Edebu'l-Mufred Örneği)”, *DEÜİFD*, XXIV, İzmir 2006, ss. 83-104.
- Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an* (Çev.: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yay., Ankara 1999.
- Fersahoğlu, Yaşar, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, 2. Baskı, Marifet Yay. İstanbul 1998.
- Frankl, Victor E., *İnsanın Anlam Arayışı*, 5. Baskı, (Çev.: Selçuk Budak), Öteki Yay., Ankara 1997.

- Gazâli, Hucetü'l-İslâm Zeynu'd-Dîn, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn I-IV*, (Çev.: Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul 1989.
- Gökalp, Ziya, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı 1000 Temel Eser, İstanbul 1973.
- Gül, Nadibe, *Kur'ân ve Hadislere Göre Hz. Peygamber'in Kişiliği* (Yüksek Lisans Tezi), ÇÜSBE, Adana 2007.
- Gündüz, Turgay, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, Bursa 2003.
- Gürer, Banu, *Bireysel ve Sosyal Farklılıkları Sosyal Bütünleşmeye Dönüştürmede Din Eğitimi Açısından Kur'an'ın Rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), MÜSBE İlahiyat Anabilim Dalı, İstanbul 2007.
- H.Erikson, Erik, *İnsanın Sekiz Çağı*, (Çev.: T. Bedirhan Üstün-Vedat Şar) Birey ve Toplum Yay., Ankara 1984.
- Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Mektubu*, (Çev.: Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 1990.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Müesseselerine Giriş*, (Çev.: İhsan Süreyya Sırma), Beyan Yayınları, İstanbul 1992.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi I-II*, (Çev.:Salih Tuğ), 5. Baskı,Beyan Yayınları, İstanbul 1993.
- Hatipoğlu, Nihat, “Bir İslam Davetçisi Olarak Din Görevlisi ve Özellikleri”, *DİD*, Ekim-Kasım- Aralık 1992, c. 28, Sayı: 4, ss. 97-111.
- Havva, Said, *er-Rasul*, Yenda Yay., (Çev.: Harun Ünal), İstanbul 1996.
- Herbert, Sorenson, *Eğitim Psikolojisi* (Çev.: Gültekin Yazgan), MEB Yay., İstanbul 1975.
- Hodgson G. S., Marshall, *İslam'ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih I-III*, (Trc.: İzzet Akyol- Senai Demirci vd.), İz Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara 1993.
- Hökelekli, Hayati, “Kur'an ve Eğitim”, *X. Kur'an Sempozyumu*, Tokat 12-13 Mayıs 2007.
- Hökelekli, Hayati, “Kur'an'ın Eğitime Getirdiği Değerler ve Hedefler”, *X. Kur'an Sempozyumu, Kur'an ve Eğitim*, 1. Baskı, Fecr Yay., Ankara 2008, ss. 57-72.
- <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi:15.05.2013).

- İbn Cüzeyy, Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmed, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl I-IV*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (Nşr.: Muhammed Salim Haşim), Beyrut 1995.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdilmelik, *Siretu'n-Nebeviyye I-IV*, (Tah.: Mecdi Fethi es-Seyyid), Daru's-Sahabe, Beyrut trs.
- İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri I-XVI*, (Çev.: Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul 1991.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvinî, *Sunenu İbn Mâce I-II*, İstanbul, 1401/1981.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ I-VIII*, Mektebetu'l-Hancî Yay., Mısır 2001.
- Kahraman, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1999.
- Kalın, Faiz, "Kur'an'a Göre Eğitim ve Öğretimin Temel Kriterleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul 2002, ss. 143-154.
- Kanad, Halil Fikret, *Kısaltılmış Pedagoji*, MEB Basımevi, İstanbul 1976.
- Kapar, Mehmet Ali, "Hz. Peygamber'in Güvenilirliği", *İSTEM Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, Konya 2003, ss. 41-50.
- Kaplan, Mehmet, *Nesillerin Ruhu*, Hareket Yay., İstanbul 1967.
- Kara, Necati, "Kur'an'da Tekrarlar", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 4, sy: 4, Van 1993. ss. 103-130.
- Kara, Necati, *Kur'an'da Beden Dili*, 1. Baskı, Bilge Yayınevi, İstanbul 2004.
- Karaçam, İsmail, *Sonsuz Mucize Kur'an*, Çağ Yayınevi, İstanbul 1987.
- Karaman, Hayrettin, Çağrıcı, Mustafa-Dönmez, İbrahim Kâfi-Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Yolu Tefsiri I-IV*, 3. Baskı, DİB Yay., Ankara 2007.
- Karataş, Mustafa, "Hz. Peygamber'in Beden Dili", *İÜİFD*, Sayı: 8, İstanbul 2003, ss. 49-71.
- Karataş, Mustafa, *Hiz. Peygamber'in Beden Dili ve Davranış Modelleri*, İlim Hizmet Araştırma Merkezi, İşaret Yay., İstanbul 2007.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'da Kıssa Terapisi-Hiz. Peygamber'in Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması", *CÜİFD*, c. VIII, Sivas Aralık 2004, ss. 69-80.
- Kaşıkcı, Ercan, *Doğrucu Beden Dili*, Hayat Yay., İstanbul 2002.
- Kavaklıoğlu, Mahmut, "Nebevî Sünnette Bilginin (İlim), Fikir-Söz ve Eylemden Önceliği Üzerine", *ÇİFD*, Çorum 2002/2, ss. 101-125.

- Kayacan, Murat, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, Ekin Yay., İstanbul 2007.
- Kayadibi, Fahri, “İslam Dininin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”, *İÜİFD*, Sayı: IV, İstanbul 2002, ss. 33-44.
- Kazancı, Ahmet Lütfi, “Hz. Muhammed’in Tebliğinin Kalıcı Olması”, *UÜİFD*, Sayı: 2, c. 2, Bursa 1987, ss. 131-140.
- Kerschensteiner, George, *Mürebbinin Ruhu ve Muallim Yetiştirme Meselesi*, (Çev.: İ. Hakkı), Muallimler Birliği Neşriyatı, Ankara 1931.
- Keskin, Yusuf Ziya, *Nebevî Hoşgörü*, Timaş Yay., İstanbul 1997.
- Kettanî, Muhammed Abdülhay, *et-Terâtibu'l-İdâriyye I-III*, (Çev.: Ahmed Özel), İstanbul 1983.
- Khouj, Abdullah Muhammed, “İslam’da Eğitim”, (Çev.: Semra Çinemre), *OMÜİFD*, Sayı 30, Samsun 2011, ss. 277-308.
- Kılavuz M. Akif-Yılmaz, Hüseyin, “Örgün ve Yaygın Eğitimde Öğrenenlerin İhtiyaçları Doğrultusunda Din Eğitimi ve Öğretimi”, *UÜİFD*, c. 18, Sayı: 2, Bursa 2009, ss. 123-139.
- Kılıç, Hulûsi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, “Belâgat” Maddesi, c. 5, İstanbul 1992.
- Kılıç, Sadık, “Kur’an ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri -İnsani, İlahi ve Uhrevi Hakikatlerin Sunumu Bağlamında Semantik ve Pedagojik Bir Deneme-” , *İslami İlimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: I, Çorum 2010, ss. 11-40,
- Kırca, Celal, *Kur'an-ı Kerim’de Fen Bilimleri*, Marifet Yay., İstanbul 1984.
- Kırca, Celal, “Kur’an’a Göre Din Eğitiminin Genel Prensipleri”, *Diyanet Dergisi*, c. XXIII, Sayı: 3, Ankara 1987, ss. 11-30.
- Knight, Sue, *Uygulamalarla NLP*, (Çev.: İpek G. Taffe), Sistem Yay., İstanbul 2001.
- Koçak, Süleyman, “İbrahim Sûresi’nde Eğitim ve Davet Motifleri”, *DÜİFD*, c. X, Sayı: 2, Diyarbakır 2008, s. 98.
- Koçak, Süleyman, “Kur’ân’da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. IX, Sayı: 1, Samsun 2009, ss. 187-215.
- Koçyiğit, Hikmet, “Kur’an ve Eğitim”, *Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, c. 5, Sayı: 10, Temmuz-Aralık 2012/2, ss. 123-149.
- Köksal, Asım, *İslam Tarihi, I-XVIII*, Şamil Yay., İstanbul 1987.
- Kutub, Muhammed, *İslam Terbiye Metodu*, (Çev.: Ali Özek), Hisar Yay., İstanbul 1975.

- Kutup, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*, (Çev.: Süleyman Ateş), Hilal Yayıncılık, Ankara 1967.
- Macit, Yusuf, "Hz. Muhammed'in Bazı İletişim İlkeleri", *OMÜİFD*, Sayı: 16, Samsun 2003, ss. 271-303.
- Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, (Tah.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Çağrı Yay., İstanbul, trs.
- Mamiş, M. Emin, *Kur'an Tekrarlarına İstatistikî Bir Yaklaşım*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Van 2007.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân I-VII*, 2. Baskı, İnsan Yay. (Trc. Kurulu: M. Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), İstanbul 1996.
- Muallimoğlu, Nejat, *Bütün Yönleriyle Hitabet*, 4.Baskı, Avcıol Matbaası, İstanbul 1994.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn İbn el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim I-III*, İstanbul, 1401/1981.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sunenu'n-Nesâî I-VIII*, (Suyûtî Şerhi ve Sindi'nin Haşiyesiyle Birlikte), Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Nietzsche, Friedrich, *Tarih Üzerine Çağa Aykırı Düşünceler*, (Çev.: Nejat Bozkurt), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul 1996.
- Nizamoğlu, Rıdvan, "Örnek Şahsiyeti ve Eseri ile Peygamberimiz", *Diyanet İlmi Dergi*, Özel Sayı, 2. Baskı, Ankara 2003, ss. 119-136,
- Oğuzkan, Ferhan, *Eğitim Üzerine*, Ülkü Yay., Ankara 1966.
- Okiç, M. Tayyip, *İslamiyet'te Kadın Öğretimi*, Diyanet Yayınları, Ankara 1981.
- Okuyan, Abdurrahman, "Eğitim-Öğretim Kurumu Olarak Tarihsel Süreçte Medreseler", *Cemre Aylık İlmi Edebi Kültürel Dergi*, Sayı: 98, Temmuz-Ağustos-Eylül 2009, Trabzon 2009, ss. 31-37.
- Ornstein, Robert E., *Yeni Bir Psikoloji*, (Çev.: Erol Göka-Feray Işık), İnsan Yay., İstanbul 1990.
- Oruç, Cemil, "Din Eğitiminin Hedefleri", *FÜİFD*, 13/1, Elazığ 2008, ss. 259-269.
- Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, TDV Yay., Ankara 1991.
- Öncül, Remzi, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü I-II*, MEB Yay., İstanbul 2000.

- Önder, N.Kemal, *Öğretimde Program İlke ve Yöntemler*, 4. Baskı, Kendi Yayını, İstanbul 1992.
- Öner, Necati, “Niçin Din Öğretimi”, *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, Nisan 1988, DİB Yay., Ankara 1991.
- Önkal, Ahmet, *İslam’a Davet Metodu*, 19. Baskı, Kardelen Yay., Konya 2006.
- Özbek, Abdullah, “Din Eğitiminin Problemleri”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, İstanbul 1999, ss. 115-113.
- Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed*, Esra Yayınevi, Konya 1994.
- Özdemir, Saadettin, “Din Eğitiminde Soru-Cevap Metoduyla Öğretimde Hz. Peygamber Örneği”, SDÜİF Yay. No: 10, *Bilimsel Toplantılar*, Yayın No: 4, 19-20 Isparta Nisan 2001, ss. 397-413.
- Palabıyık, Abdülkadir, “Hadis Literatüründe “Kitâb’u’l-İlm’ler”, *DEÜİFD*, Sayı: XIII-XIV, ss. 151-189,
- Rousseau, J. J., *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, (Çev.: Mehmet Baştürk, Yavuz Kızılcım), Babil Yay., Erzurum 2000.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’t-Tefâsîr I-VII*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1990.
- Saiyidain, K. G, *İkbalin Eğitim Felsefesi*, (Çev.: Necmettin Tozlu) Ankara Okulu Yay., Ankara 2003.
- Sancaklı, Saffet, “Hz. Peygamber’in İbadetlerde Öngördüğü İ’tidal ve Kolaylık Anlayışı”, *UÜİFD*, Sayı: 9, c. 9, Bursa 2000, ss. 377-392.
- Sarıçam, İbrahim, “Cahiliyyenin Asr-ı Saadete Dönüşmesinde Kur’an’ın Rolü”, *III. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu*, Ankara 1998, ss. 19-30.
- Senemoğlu, Nuray, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2012.
- Sert, H. Emin, *Kur’an’da İnsan Tipleri ve Davranışları*, 1. Baskı, Bilge Yay., İstanbul 2004.
- Sezen, Yümni, *İslâm’ın Sosyolojik Yorumu*, İz Yay., İstanbul 2004.
- Soysaldı, Mehmet, “İslami Tebliğde Hz. Peygamber Örnekliliği”, *Diyanet İlmi Dergi*, c. 42, Sayı: 2, Ankara 2006, ss. 69-98.
- Sönmez, Veysel, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara 2000.
- Sönmez, Veysel, *Eğitim Felsefesi*, 7. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara 2005.
- es-Salih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, (Çev.: M. Yaşar Kandemir), MÜİFV Yay., İstanbul 1996.

- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut 1414/1993.
- Şeker, Necmeddin, "Sözlü İletişimde Nebvî Metot Hz. Muhammed'in Konuşma Üslubu ve Adabı", *Toplum Bilim Dergisi*, 5/10, 2011, ss.111-128.
- Şener, Sami, *Beklentileri, Problemleri ve Düşünceleriyle Türkiye'de Gençlik Olayı*, Timaş Yay., İstanbul 1991.
- Şanver, Mehmet, "Kur'an'ın Muhatabıyla Diyalog Kurma Sürecinde Ortak Değerlerin Yeri ve Rolü", *UÜİFD*, c. XIII, Sayı: 2, Bursa 2004, ss. 157-168.
- Şeriati, Ali, *İslam Nedir? Muhammed Kimdir?*, (Çev.: Murat Demirkol), Fecr Yay., Ankara 2009.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (Tah.: M. Ahmed eş-Şakir), Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2000.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, Mısır 1968.
- Tavukçuoğlu, Mustafa, "İlköğretimde Din Eğitimi ve Program Geliştirme Üzerine Bazı Düşünceler", *SÜİFD*, Sayı: 3, Konya 1995, ss. 24-35.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed İbn İsa, *Sunenu't-Tirmizî I-V*, İstanbul, 1401/1981.
- Tokur, Behlül, "Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, Erzurum 2011, ss. 115-118.
- Topçu, Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası*, 4. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul 1998.
- Topçu, Nurettin, *İslam ve İnsan-Mevlana ve Tasavvuf*, Dergâh Yay., İstanbul 2005.
- Tosun, Cemal, "Öğretmen Olarak Hz. Muhammed ya da Din Eğitimi-Öğretiminde Hz. Muhammed'in Örnekliği Meselesi", *Sempozyumlar ve Paneller Serisi*, TDV Yay., Sayı: 5, Ankara 1995, ss. 79-90.
- Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 2. Baskı, Pegem Yay., Ankara 2002.
- Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, MÜİFV Yay., İstanbul 1991.
- Turhan, Mümtaz, *Cemiyet İçinde Fert*, MEB Yay., İstanbul 1983.
- Tümer, Günay, ve Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 1998.
- Türkkan, Reha Oğuz, *İkna ve Uzlaşma Sanatı*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2006.
- Tütüncü, Mehmet, "Kur'an ve Hadislerde Eğitim Esasları", *DİD*, c. 20, Sayı: 4, Ankara 1984, ss. 41-52.
- Uludağ, Süleyman, *İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyeti*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1975.

- Usta, Mustafa, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumlaşma ve Ekolleşme Sorunları*, MÜİFV Yay., İstanbul 2001.
- Uysal, Muhittin, “Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar”, *SÜİFD*, Sayı: 22, Konya 2006, ss. 33-58.
- Uzun, Tacettin, “Hz. Peygamber’in Fesahat ve Belağatı”, *Makâlât*, Sayı: 2, 1999, ss. 131-155.
- Ülken, H. Ziya, *Eğitim Felsefesi*, Ülken Yay., İstanbul 2001.
- Varış, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme*, Alkım Yay., Ankara, 1996.
- Vatandaş, Celalettin, “İnsanlığın Model İhtiyacı ve Hz. Peygamber’in Örnekliliği Üzerine”, *Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, 1. Baskı, Fecr Yay., Ankara 2007, ss. 289-354.
- Yavuz, Kerim, *Eğitim Psikolojisi*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1991.
- Yavuz, Kerim, *Din Eğitimi*, ÇÜİF Yay., Adana 1998.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili I-X*, (Sad.: Sıdkı Gülle), Huzur Yay-Dağıtım, İstanbul 2008,
- Yeğin, Abdullah-Badıllı, Abdulkadir-Hekimoğlu İsmail-Çalım, İlham, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, TERDAV Yay., İstanbul 1997.
- Yıldız, İlhan, “Hz. Peygamber’in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Çalışmaları”, *YYÜİFD*, Sayı: II, Van Aralık 1998, ss. 301-335.
- Yılmaz, Hasan, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yay., İstanbul 2003.
- Yılmaz, Hüseyin, “Hz. Peygamber’in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü”, *CÜİFD*, VIII/1, Sivas 2004, ss. 109-132.
- Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayın Dağıtım, 19. Baskı, İstanbul 1994.
- Zernucî, İmam Burhaneddîn, *Ta’limu’l-Müteallim*, (Çev.: Yunus Vehbi Yavuz), Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul 1995.
- Zorlu, Cem, “Tebliğde Öncelik ve Tedricilik”, *Sempozyumlar ve Paneller Serisi: 35*, TDV Yay., Ankara 2006, ss. 236-248.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Çiğdem CAN KAYNAK
Doğum Yeri ve Tarihi	Kocaeli /15.04.1977
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	ckaynak@hotmail.com
Tarih	28.06.2013